

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**DEĞİŞEN ŞARTLAR BAĞLAMINDA NAMAZ
VE ORUÇ İBADETİNE ETKİSİ BAKIMINDAN
YOLCULUK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Mehmet ERDEM**

**HAZIRLAYAN
İsmet KALKAN**

ELAZIĞ-2011

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

DEĞİŞEN ŞARTLAR BAĞLAMINDA NAMAZ VE ORUÇ
İBADETİNE ETKİSİ BAKIMINDAN YOLCULUK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Mehmet ERDEM

Hazırlayan
İsmet KALKAN

Jürimiz, / / 2011 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Doç. Dr. Mehmet ERDEM
2. Doç. Dr. Sami KILIÇ
3. Doç. Dr. İsmail KÖKSAL
4. Yrd. Doç. Dr. Enver DEMİRPOLAT
5. Doç. Dr. İhsan SOYSALDI

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun / / 2011 tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müdürü

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****DEĞİŞEN ŞARTLAR BAĞLAMINDA NAMAZ VE ORUÇ
İBADETİNE ETKİSİ BAKIMINDAN YOLCULUK****İsmet KALKAN****Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslami Bilimler Ana Bilim Dalı
İslam Hukuku Bilim Dalı****2011, Sayfa: 124**

İnsanoğlunun dini emir ve yasaklara muhatap olması, takatinin üstünde bir yük ile mükellef tutulması demek olmayıp bilakis kişilerin takat ve görev ifa edebilirliği ile eş orantılı bir niteliği haizdir. Dini mükellefiyet şartlarını haiz olmayanların sorumlu tutulmamaları, bu şartları sonradan kaybedenlerin mükellefiyetten muafiyetleri, zor şartlar altında olup dini yükümlülüğü tam olarak ifa etmek hususunda zorlanacak kimseler lehine ekstra bir takım kolaylıkların ruhsat olarak tanınmış olması da bunun kanıtıdır. Biz bu çalışmamızda, normal şartlar altında insan ile yaratıcı arasında olması gereken taabbudî ilişkinin, yolculuk gibi anormal şartlar altında yapılabilir seviyeye indirgenmiş olması ile ilgili tezahürlerini ve bunların günümüz şartlarında da geçerliliğini ispat ve izah etmeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: Din, Yükümlülük, Yolculuk, Ruhsat

ABSTRACT

MASTER THESIS

**TRAVELLING ON THE EFFECT OF NAMAZ AND FASTING
UNDER THE CHANGING CONDITIONS**

Ismet KALKAN

**The University of Fırat
The Institute of Social Sciences
The Department of Basic Islamic Sciences
Islamic Law Sciences
2011, Page: 124**

The fact that human beings are subjected to the religious orders and prohibitions does not mean that an individual is obliged to a burden over his strength but an individual has a quality equally parallel to their strength and ability to do their duties. The fact that have not the religious obligations are not subjected to be responsible, and the exemption of these who have lost these conditions later, and to introduce some facilities for the ones who have to be forced to do their religious responsibilities under difficult conditions is the proof of this.

In our study, we have tried to prove that the worshipping relation between the creature and human beings can be reduced to be applicable levels and their appearances in our daily conditions.

Key Words: Religion, Obligation, Travelling, Authority.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEFERİLİK VE SEFERDE NAMAZ VE ORUÇ İBADETI

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3
1.1. Seferin Tanımı	3
1.2. Sefer Çeşitleri	4
1.2.1. Meşru’ Maksatlı Yolculuk	4
1.2.1.1. İlim Tahsili Maksatlı Yolculuk	4
1.2.1.2. Cihad ve Ticaret Maksatlı Yolculuk	6
1.2.1.3. Hac ve Umre Maksatlı Yolculuk	8
1.2.1.4. Eş-Dost ve Akraba Ziyareti Maksatlı Yolculuk.....	8
1.2.2. Gayr-ı Meşru Maksatlı Yolculuk	11
1.2.3. Mubah Maksatlı Yolculuk.....	12
2. VATANIN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ.....	13
2.1. Vatanın Tanımı	13
2.2. Vatan Çeşitleri	13
2.2.1. Aslî Vatan.....	14
2.2.2. Vatan-ı İkamet.....	15
2.2.3. Vatan-ı Süknâ.....	17
3. KUR’AN’DA VE SÜNNETTE NAMAZIN KASRI.....	17
3.1. Kur’an’da Namazın Kasrı.....	17

3.2. Sünnette Namazların Kasrı	23
3.2.1. Kasrın Azimet Olduğuna Delil Olan Hadisler	23
3.2.1.1. Hz. Aişe (r.a) Hadisi	23
3.2.1.2. Hz. Abdullah b. Abbas (r.a) Hadisi.....	26
3.2.1.3. Hz. Abdullah b. Abbas (r.a) Hadisi.....	26
3.2.1.4.Hz. Hârise b. Vehb el-Huzâî (r.a) Hadisi.....	27
3.2.1.5. Hz Ömer (r.a) Hadisi.....	27
3.2.1.6. Hz. Abdullah b. Ömer (r.a) (ö. 73/692) Hadisi	27
3.2.1.7. Hz. Abdullah b. Ömer (r.a) Hadisi.....	28
3.2.1.8. İmrân b. Hûsayn (r.a) (ö. 52/672) Hadisi.....	28
3.2.1.9. Hz. Abdullah b. Ömer (r.a) Hadisi.....	29
3.2.1.10. Hz. Enes b. Malik (r.a) (ö. 90/709) Hadisi.....	29
3.2.1.11. Hz. Enes b. Malik (r.a) (ö. 90/709) Hadisi.....	30
3.2.1.12. Hz. Ebu Hureyre (r.a) Hadisi	31
3.2.2. Kasrın Ruhsat Olduğuna Delil Olan Hadisler	31
3.2.2.1. Hz. Aişe (r.a) Hadisi	31
3.2.2.2. Hz. Aişe (r.a) Hadisi	32
3.2.2.3. Hz. Enes b.Malik (r.a) Hadisi	33
3.2.3.Kasrın Azimet ve Ruhsat Olduğuna Delil Kabul Edilen Hadisler	34
3.2.3.1. Hz. Ya'lâ bin Ümeyye (r.a) (ö.37 H.) Hadisi.....	34
3.2.3.2. İbrâhim en-Nehâî (ö. 95/714) Hadisi	36
4. SEFERDE ORUÇ İBADETİ	39
4.1. Kur'an'a Göre Seferde Oruç.....	39
4.2. Sünnete Göre Seferde Oruç	41
4.2.1.Seferde Oruç Tutmayı Teşvik Eden Hadisler	41
4.2.1.1. Hz. Ebu'd-Derdâ (r.a) Hadisi.....	41
4.2.1.2. Hz. Enes (r.a) Hadisi.....	42

4.2.1.3. Hamza b. Amr el-Eslemî (r.a) Hadisi	42
4.2.2. Seferde İftarı Teşvik Eden Hadisler	42
4.2.2.1. Hz. Enes (r.a) Hadisi	42
4.2.2.2. Câbir b. Abdullah (r.anhumâ) Hadisi	43
4.2.2.3. Hz. Câbir b. Abdullah (r.anhumâ) Hadisi	43

İKİNCİ BÖLÜM

SEFERİLİĞİN ŞARTLARI, RUHSATLARI VE İLGİLİ HÜKÜMLER

1. SEFERİLİĞİN ŞARTLARI.....	45
1.1. Sefer Mesafesi	45
1.1.1. Sefer Mesafesinin Uzunluk Birim Hesabıyla Takdiri	47
1.1.1.1. İbn-i Abbas ve İbn-i Ömer (r.a) Hadisi	48
1.1.1.2. Cübeyr b. Nüfeyr Hadisi (ö. 80/699)	52
1.1.1.3. İbn-i Abbas (r.a) Hadisi:	53
1.1.2. Sefer Mesafesinin Zaman Birimi Hesabıyla Takdiri.....	54
1.1.2.1. Huzeyme b. Sâbit (r.a) (ö. 37/57) Hadisi	54
1.1.2.2. Abdullah b. Ömer (r.a) Hadisi	55
1.2. Niyet	57
1.2.1. Sefere Niyet.....	58
1.2.2. İkamete Niyet ve Şartları.....	58
1.2.2.1. İkamete Niyet.....	59
1.2.2.2. İkamete Niyetin Zamanı	60
1.2.2.3. İkamet Süresine Niyet.....	61
1.2.2.4. Mekân Birliği	61
1.2.2.5. Mekânın İkamete Uygunluğu	62
1.3. Seferîlik Esnasında İkametin Süresi	62
1.3.1. Kasrın Ruhsat Olduğunu Söyleyenler	63

1.3.1.1. Alâ' bin el-Hadramî (r.a) (ö. 14/635) Hadisi	63
1.3.1.2. Hz. Ömer (r.a) Hadisi:	64
1.3.1.3. Rasûlullah'ın Mina İkameti	65
1.3.1.4. Abdullah İbn-i Vehb Hadisi (ö.197/812).....	67
1.3.2. Kasrın Azimet Olduğunu Söyleyenler	71
1.3.2.1. İbn-i Ömer ve İbn-i Abbas (r.a) Hadisleri	71
1.3.2.2. İbn-i Abbas (r.a) Hadisi:	72
1.3.2.3. Said b. Müseyyib Hadisleri.....	73
1.3.2.4. Said bin Cübeyr (ö. 95/714) Hadisi	74
1.3.2.5. İbn-i Ömer (r.a) Hadisleri	74
1.4. Sefer Hükümünün Başladığı Yer.....	76
2. SEFERİLİĞİ ETKİLEYEN DİĞER UNSURLAR	79
2.1. Vatan Değişikliği	79
2.1.1.Vatan-ı Aslî	79
2.1.3. Vatan-ı Süknâ.....	83
2.2. Seferîlikte Tâbîlik-Metbûluk	83
3. NAMAZ VE ORUÇLA İLGİLİ RUHSATLAR	85
3.1. Namazın Kasrı	85
3.2. Namazın Cem'i ve Şartları	85
3.2.1. Namazların Cem'i	86
3.2.2.Cem'in Şartları	89
4. YOLCULUK MAKSATLARINA GÖRE KASR VE İFTAR	90
5. NAMAZ VE ORUÇLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ MESELELER	91
5.1. Vasıtada Namaz.....	91
5.2. Seferde ve Hazarda Namazların Kazası	93
5.3. Mukim İle Seferînin Birbirine İmametleri.....	94
5.4. Seferde Reğaib ve Revatib Sünnetler	96

6. NAMAZ VE ORUÇLA İLGİLİ GÜNCEL MESELELER	98
6.1. Günümüzde Seferîlik Hükümlerinin Geçerliliği	98
6.2. Namaz ve İftar Vakitlerinin Tespiti.....	99
7. SEFER ADÂBI VE MESNÛN DUÂLAR.....	101
 SONUÇ	103
BİBLİYOGRAFYA	106
ÖZGEÇMİŞ	112

KISALTMALAR

Ank.	: Ankara
a.g.e.	: adı geçen eser
bkz.	: bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet Ansiklopedisi
DİB. Yay.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
Hız.	: Hazreti
İst.	: İstanbul
Md.	: Madde
r.a.	: radiyallahü anh/anha
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve selem
TDK. Yay.	: Türk Dil Kurumu Yayınları
Thk.	: Tahkik eden
tsz.	: Tarihsiz
yyy.	: Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun yaratıldığı ilk günden itibaren, birbiri ardı sıra gerçekleşen fiziksel veya fizikötesi bir göç hali içinde olduğuna ve bu göç macerasının ya geri dönmek üzere muvakkaten ya da gittiği yerde ilânihaye kalmak üzere planlanmakta olduğuna hep birlikte tanıklık etmekteyiz.

İnsanoğlunun yarınları umutla bakabilme ve içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulabilmesine vesile olabilmesinin yanı sıra, kâbusa dönüşebilme ve insanın yaşama tutunma azmini kırabilme ihtimalini de içinde barındıran yolculuk, herkes için hoş ve sevimli bir macera gibi görünmemektedir.

Din, insanın yolculuk sebebiyle maruz kaldığı fiziksel, sosyal ve ruhsal anlamdaki güçlüklerini göz ardı etmeyerek, normal zamanlarda ondan yapmasını istediği dini sorumlulukları, ya tahfif ve taksîr yahut tehir ya da ıskat etmektedir. Bu durum belki de en güzel, “ Meşakkat, kolaylığı celbeder ” ya da “ Bir iş daraldığı zaman genişletilir. Genişlediği zaman da daraltılır ” şeklindeki külli fikhî kurallarla izah edilebilir.

Toplumumuz, sefer sebebiyle genel kuraldan istisna edilen ruhsatlar ve bu hususta ulema arasında vuku bulan ihtilafların neler olduğu ve nereden kaynaklandığı hususunda çok az şey bilmekte ya da bu hususta kafa karışıklığı yaşamaktadır. Bu sebeple ötedenberi bu kafa karışıklığını giderici bir akademik çalışma yapmak lüzumu hissedilmekteydi. Biz bu çalışma ile bu konuda hem mütehassıslaşmak hem de müracaat edilebilir bir bilgi birikimi elde ederek bunu toplumumuzla paylaşmak istedik.

Çalışmamızı daha net bir bilgi erişimi sağlamak üzere sadece namaz ve oruç ibadeti ile sınırlandırdık ve bu konuda yüze yakın yerli ve yabancı kaynak taradık.

Bu çalışma, bir iddianın ürünü olmayıp, bir mükellef olarak dini hak ve sorumluluklarımızı doğru tanımak ve tanımlayabilmek adına ilmi miras ve müktesebatımız üzerinde yapılmış mütevazı bir çabanın bir ürünüdür.

Bize bu çalışmamızda yardım ve desteğini esirgemeyen hocam, sayın Doç. Dr. Mehmet ERDEM bey’e en içten saygı ve şükran duygularımı arz ederim.

ARAŞTIRMANIN KAPSAM, YÖNTEM VE KAYNAKLARI

İnsanlar, geçmişte ilkel vasıtalarla daha kısa mesafeleri, daha uzun bir zamanda ve daha ağır şartlar altında kat ediyorlarken, günümüzde, modern ulaşım araçları ile daha uzun mesafelere daha konforlu, daha ucuz ve daha kısa zamanda gidebilmektedirler. Ancak bütün bu olumlu gelişmelere rağmen yolculuğun, - bir an bile olsa- insanı eşinden ve dostundan ayıran soğuk ve sevimsiz yüzü ve kendine has belirsizlikleri ile insan psikolojisi üzerindeki olumsuz etkileri ne geçmişte ve ne de günümüzde değişmiş değildir.

İnsanlar bir taraftan yolculuğun asırlardır değişmeyen sıkıntılarıyla baş etmeye uğraşırken, diğer bir taraftan da vakitle sınırlandırılmış ibadetlerini yerine getirmeye çalıştıkları bilinmektedir. Ancak dindarlığın zayıfladığı, dini bilgilere müttali olanlarımızın hızla azaldığı günümüz dünyasında, yolculuk sebebiyle insanlığa bahşedilen ruhsatlar, herkes tarafından yeteri kadar bilinmemektedir. Bu cehalet sebebiyle bir kısım insanlar ibadetlerini ihmal etmekte, diğer bir kısmı da ibadetlerini azimet ölçeğinde yapmaya çalışırken yolculukla amaçlanan planlarına uygun davranmamaktadır. Bu durum, yolcuları ikilem içine sokmakta yada yolculuğu daha da güçleştirmektedir.

Hemen her gün, bu konu ile ilgili birçok sorunun yaşandığını esefle müşahade etmekteyiz. Yaşanan bu sıkıntılar, klasik fıkıh kitaplarındaki konu ile ilgili tafsilatı gün yüzüne çıkarma ve değişen şartlar bağlamında konuyu yeniden ele alma ihtiyacını doğurmuştur. Bizim bu çalışmamıza ilham kaynağı olan da işbu ihtiyaçtır.

Araştırmamızı, sefer ruhsatlarından namaz ve oruç ibadeti ile sınırlandırdık. Çünkü sefer ahkâmı ile ilgili hususlarda en çok müracaat edilen ve insanların en çok merak ettikleri konu, sefer halinde namaz ve oruçla ilgili bahislerdir.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konumuzla ilgili bir kavramsal çerçeve çizmeye, sefer ve vatan kavramları ile çeşitlerini açıklamaya çalıştık. Ayrıca seferde namaz ve oruç ile ilgili hükümlerin istinbat edildiği ayet ve hadisleri, mümkün olduğu kadar tekrara düşmeden derlemeye ve tasnife çalıştık. Konu edindiğimiz ayet ve hadis metinlerinin şerh ve yorumları için eski ve yeni tefsirlerle, hadis şerhlerine müracaat ettik. Bu ayet ve hadislerle ilgili müçtehit imamların yaptıkları açıklamalarla karşı görüş sahiplerine yönelttikleri itirazları

birarada müzakere ve mütalaa etmeye ve ihtilaflı konularda tercih ettiğimiz görüşü mümkün oldukça gerekçeleri ile ifade etmeye çalıştık.

Tezimizin ikinci bölümündede sefer sebebiyle namaz ve oruç ibadeti ile ilgili mükellefe tanınan ruhsatlara ilişkin fikhî görüşler ile konuya ilişkin kimi güncel meselelere değinmeye çalıştık.

Araştırma konusu ile ilgili bütün mezheplerin temel fıkıh kaynaklarından yararlanmakla birlikte daha çok birinci bölümde; İmam Nevevî'nin "*Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim bin el-Haccâc*", Bedrettin el-Aynî'nin, "*Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahih-i'l-Buhârî*", İbn-i Hacer el-Askalânî'nin "*Fethü'l-Bârî Şerhü Sahih-i'l-Buhârî*", Zeynüddîn ez-Zebîdî'nin "*Tecrîdü's-Sarih li-Ahâdisi'l-Câmi's-Sahih*" ve İbnü'l-Hümâm'ın, "*Fethü'l Kadîr Şerhü'l Hidâye*" eserlerinden yararlandık.

İkinci bölümde de; İbn Abidin'in "*Haşiyetü Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhü Tenvîrü'l-Ebsâr*", Kasânî'nin "*Bedaiü's-Sanaî fî Tertîbi's-Şerâi*", İbn-i Nüceym'in "*Bahrü'r-Râik*", Nevevî'nin "*el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb li's-Şîrâzî*", Malik bin Enes'in "*Müdevvenetü'l-Kübrâ*", İbn-i Kudâme el-Makdisî'nin, "*el-Muğnî*", İbn-i Hazm'ın "*Muhallâ*" ve İbn-i Rüşt'ün "*Bidayetü'l-Müctehid*" ve daha pek çok eserden yoğun bir şekilde faydalanmaya çalıştık.

Ayrıca güncel kaynaklardan İslami İlimler Araştırma Vakfı'nın düzenlediği "*Seferîlik ve Hükümleri*" konulu sempozyuma ait kitaptan ve İsmail Karagöz'e ait "*Namazların Kısaltılarak ve Birleştirilerek Kılınması (Seferîlik ve Hükümleri)*" adlı eserlerden de yararlanmaya ve ülkemizdeki ilahiyatçıların bu konuda ulaştıkları sonucu, klasik kaynaklarımızda bulduğumuz bilgilerle mukayese ederek anlamaya çalıştık.

GİRİŞ

Yolculuk, insanlık tarihi ile başlayan bir geçmişe sahiptir. İnsanlar çeşitli sebeplerle ya sürekli yerleşmek üzere ya da geçici bir süreliğine ve geri dönmek maksadıyla gönüllü veya zorunlu olarak bir yerden başka bir yere göç etmekte veya ettirilmektedirler. Bu göç ve seyahatlerin, dinî, siyasi, iktisadi ve sosyal sebepleri de olabilmektedir.

Yolculuk sebebiyle insan, ülfet ve ünsiyet ettiği kişilerden, alıştığı yerlerden ayrılmakta ve ilk defa gördüğü yerlerde yaşamaya alışmak, hiç tanımadığı, bilmediği kişilerle etkileşim ve iletişim içine girmek zorunda kalmaktadır. İnsan, alışık olduğu çevreden kopup yeni çevreye adapte olmaya çalışırken, yolculuk ile amaçladığı doyuma ulaşabildiği gibi kendisini, psikolojik bir gerilim ve buhranın içinde de bulabilmektedir.

İnsanoğlu, yolculuk esnasında maruz kalınabilecek muhtemel tehlikeler veya açık hale gelen tehlike algıları yüzünden kendisini yabancı ve güvensiz hissettiği yeni çevreden bir an önce uzaklaşmak ve yolculuktan maksadı hâsıl olur olmaz da geldiği yere geri dönmek temayülündedir. Bu durum, onun dışa yansıyan ürkeklik, çekingenlik, karamsarlık, dilemma ve benzeri depresif tavırlarından da rahatlıkla gözlemlenebilmektedir.

Peygamberimizin (s.a.v), yolculukla ilgili olarak yaptığımız bu tespiti teyit eden şu sözleri, gerçekten de manidardır. “*Yolculuk; insanı, (içine sine sine) yemekten içmekten ve uyumaktan men eden bir nevi azaptır. Sizden her kim yolculuktan maksadı hâsıl olursa evine dönmekte acele etsin.*”¹

Sefer ruhsatları, dost ve yârândan ayrılmanın ve içine düşülen acizliğin sebep olduğu meşakkati gidermek için meşru kılınmıştır. Çünkü yolcu, eşi ve çocuklarını geride bırakarak yola çıkmış ve onların bulunmadıkları bir yerde konaklamak zorunda kalmıştır ki, bu kemali meşakkattir.²

Din, insanın varlığını devam ettirmek üzere ya gönüllü ya da zorunlu sebeplerle gerçekleştirdiği bu yolculuklarda, yolun ve yolculuğun kendine mahsus sıkıntı ve zahmetlerini göz ardı etmeyerek, “Meşakkat kolaylığı celbeder” külli

¹ Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdillâh, *eI-Cami' üs-Sahih*, Thk. Mustafa Dîb el-Buğa, Daru İbni Kesir, Beyrut, 1990, *Umre*, 40; Müslim b. Haccac Ebu'l Huseyn Kuşeyri, *Sahihu Müslim*, Thk. Salih b. Abdulaziz, Daru's-Selam, Riyad, 2000, *İmâre*, 179

² Zebîdî, Ebu Bekir b. Ali b. Muhammed el-Haddad, *Cevheretü'n-Neyyira*, yyy., tsz., I, 332

kaidesi ile ifadesini bulan “kolaylık ilkesi” gereği, ibadetlerle ilgili bazı hükümlerde kolaylaştırma cihetine gitmiştir.

Yolculuk sebebiyle kolaylaştırma cihetine gidilen bu hükümlerden bazıları şunlardır:

1. Kurban kesme, Cuma ve bayram namazı mükellefiyetinin düşmesi.
2. Mestler üzerine meshin süresinin, yolcu için yetmiş iki saate çıkarılması.
3. Ramazan’da oruç tutmayıp başka bir zaman kaza etmek üzere iftar etmenin mubahlığı (İbahat-ı Fıtr).
4. Dört rekâtlı namazların iki rekât olarak kısaltılması (Kasru’s-Salât).
5. Bir vakit namazını kendisinden önceki veya sonraki başka bir vakit namazı ile birlikte kılmak (Cem’ ve Takdîm).

Biz bu araştırmamızda, daha net ve pratik sonuçlar elde etmek üzere kolaylaştırılan bu hükümlerden sadece namaz ve oruç ibadeti ile ilgili yolcuya tanınan kolaylıkları ele alıp incelemeye ve bir sonuca varmaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEFERİLİK VE SEFERDE NAMAZ VE ORUÇ İBADETI

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yolculukla ilgili fikhî hükümlerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, öncelikle konu ile ilgili temel fikhî ıstılahların tarif ve taksimlerinin bilinmesini gerekir. Bu nedenle biz bu bölümde, “sefer” ve “vatan” kavramlarının tarif ve kısımları ile yolculara tanınan ruhsatlardan namaz ve oruç ibadetine taalluk eden hükümlerin, Kitap ve Sünnetten dayanaklarını tespit ve tasnife çalışacağız.

1.1. Seferin Tanımı

Türkçeye yolculuk olarak tercüme ettiğimiz ‘Sefer’ kelimesi, Arap dilinde: “*Açığa çıkmak, inkişâf etmek, açmak, açıklamak; kadının yüzünü açması; sabahın aydınlanması; evi süpürmek ve temizlemek; iki grubun arasını ıslah edip düzeltmek; kitap yazmak; deveyi gemlemek; yola çıkmak*”³ ve “*Belli bir mesafeyi katetmek*”⁴ anlamlarına gelmektedir.

Bir fıkıh terimi olarak ise sefer: “*Deve sırtında veya yaya olarak üç gün üç gecelik ya da daha fazla bir mesafeye gitmeyi kast ederek yola çıkmak*”⁵ demektir. İkamet ve hazar kelimeleri ise sefer kelimesinin mukabili olarak kullanılmaktadır. Ahmed Feyyûmî, Arapların sefer kelimesini, “sabah erkenden yola çıkıp, akşam eve dönülebilecek mesafeyi (mesâfetü’l-advâ) aşan bir yere gitmek üzere yola çıkmak” manasında kullandıklarını, mesafetü’l-advâ’yı sefer olarak isimlendirmediklerini söylemektedir.”⁶

Türkçemizde seferîlik veya müsaferet yerine, çoğunlukla yolculuk tabiri kullanılmaktadır. Ancak Türkçede kullanılan “yolculuk” kelimesi ile bir fıkıh terimi olarak kullanılan “sefer” kelimesi birbiriyle tam olarak örtüşmemektedir. Çünkü dinî terim olarak Sefer: Doksan kilometrelik bir mesafeye gitmek maksadıyla yola çıkmak demektir. Oysa Türkçe’de yolculuk: “Ülkeden ülkeye veya bir ülke içinde bir yerden bir yere gidiş veya geliş, gezi, seyahat, sefer.” , “ Bu gidiş gelişte geçen süre”,

³İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü’l-Arap*, “Se-Fe-Ra Md.”, Daru’s-Sader, Beyrût, tsz., IV, 367

⁴Cürcânî Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Tâ’rifât*, “Se-Fe-Ra Md.”, yyy., tsz., 90

⁵Cürcânî Seyyid Şerif, a.g.e., *Se-Fe-Ra Maddesi*, 90; İbnü’l-Hümâm, Kemaleddin, *Fethü’l Kadîr Şerhü’l Hidâye*, II, 30

⁶Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Misbâhü’l-Münîr fî Ğarîbi’s-Şerhi’l-Kebîr li’r-Râfî*, Mektebetü’l-İlmî, Beyrût, tsz., I, 278

“Herhangi bir taşıtla bir yere gidip gelme”⁷ anlamlarına gelmektedir. Görüldüğü gibi bu yolculuk tarifinde, diğerinden farklı olarak yolculuk için şart koşulan bir süre veya mesafe kaydı bulunmamaktadır.

“Kur’an’da “sefer” kelimesi ve türevleri on iki ayette geçmektedir.⁸ Ayrıca Kur’an’da “sefer” anlamında; “*darb fi’l-ard*”⁹, “*seyâhat*”¹⁰, “*seyr*”¹¹ ve “*İbn sebil*”¹² kelimeleri de kullanılmıştır.”¹³

Buraya kadar yolculuğun lügat ve terim anlamlarını vermeye çalıştık. Yolculukla ilgili diğer fikhî tafsilat ve ilgili hükümleri, ikinci bölümde geniş olarak ele alacağız.

1.2. Sefer Çeşitleri

Yapılış amaçlarına göre sefer: Meşru, gayr-ı meşru ve mubah maksatlarla olmak üzere üç kısma ayrılır. Bu taksim, Hanefiler dışında kalan diğer âlimler tarafından, yolcunun, hangi maksatlarla yolculuk yapması halinde yolculuk ruhsatlarından yararlanabileceğini tespit etmek için yapılmıştır.

1.2.1. Meşru’ Maksatlı Yolculuk

İyi niyet ve hayırlı maksatlarla yapılan bütün yolculuklar bu kısma girer. Bu çeşit yolculuklar, övülmüş ve teşvik edilmiş olup, genel olarak dört kısımda mütalaa edilebilir.

1.2.1.1. İlim Tahsili Maksatlı Yolculuk

Bilindiği gibi İslam dini, genel olarak bütün ilimleri, özel olarak da dini ilimleri tahsil etmeyi ısrarla teşvik etmektedir. Allah’ın (c.c) ve Resul’ünün (s.a.v) sevdiği, takdîr ve teşvik ettiği yolculukların başında da ilim tahsili sebebiyle yapılan yolculuklar gelmektedir. Nitekim Allah Teâlâ, Seferberlik anında bile Müslümanların topluca cihada gitmelerini men edip, mücahitlerden bir kısmının ilim tahsil etmek üzere geri kalmalarını emretmektedi.

⁷ *Büyük Türkçe Sözlük*. TDK. Yay.

⁸ Bkz. Bakara, 2/184,185,283; Nisâ, 4/43; Mâide, 6/5; Tevbe, 9/42; Kehf, 18/62; Nûr, 24/19; Cuma, 62/5; Müddessir, 74/34; Abese, 80/15,38

⁹ Bkz. Nisâ, 4/101; Mâide, 5/106; Müzzemmil, 73/20

¹⁰ Bkz. Tevbe, 9/112

¹¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/137; En’âm, 6/11; Nahl, 16/36

¹² Bkz. Bakara, 2/177, 215; Enfâl, 8/41; İsrâ, 17/26; Haşr, 59/7

¹³ Karagöz, İsmail, *Namazların Kısaltılarak ve Birleştirilerek Kılınması (Seferilik ve Hükümleri)*, Hakses Yayınları, Ank. 1999, 86

"وما كان المؤمنون لينفروا كافة فلو لا نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا في الدين والينذروا قومهم اذا رجعوا اليهم لعلهم يحذرون."

*"Mü'minlerin (savaş için, bir zorunluluk olmadıkça) hep birden seferber olmaları gerekmez. Her kesimden bir grubun, dinde derinleşmek ve mücahitler savaştan dönünce, sakınsınlar diye onları ikaz ve irşat etmek üzere geride kalmaları gerekir."*¹⁴

Peygamberimiz de (s.a.v), Allah'ın (c.c) kendisi için hayır murat ettiği kimseleri, dinî ilimlerde derinleştireceği müjdesini vermektedir.

"من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين"

*"Allah (c.c), her kim için bir hayır murad ederse onu dinde fakîh kılar."*¹⁵

Dinî ilimlerde derinleşmek Allah'ın (c.c), sevdiği insanlara bahşettiği bir nimet olduğuna göre, ilim tahsili için girilen yolda çekilen zahmetler de büyük bir ni'met ve ilâhî bir iltifâta tabidir. Zira ilim için çıkılacak yolcululukta varılacak yol cennet yoludur. Müslîm'in sahîh'inde geçen şu hadis, bunun açık delilidir.

"من سلك طريقاً يلتمس فيه علماً سهل الله له طريقاً إلى الجنة."

*"Her kim ilim tahsili için bir yola girerse Allah (c.c) da ona, cennet yolunu kolaylaştırır."*¹⁶

Sahabeyi kirâmın ilmin fazîlet ve ehemmiyetini bildikleri ve bu sebeple de ilim elde etmek için aylarca deve sırtında seyahat ettikleri bilinmektedir. Câbir bin Abdullah'ın (r.a), Abdullah bin Üneys'ten (r.a) bir hadisi rivayet etmek için tam bir aylık bir mesafeye seyahat etmiş olması bunun kanıtıdır.¹⁷

Tabiîn'in büyüklerinden İmam Şa'bî (ö.103/721) ilim tahsil etmek için yapılan yolculuğun fazileti sadedinde şöyle der:

¹⁴ Tevbe, 9/122

¹⁵ Buhârî, *İlim*, 69; Müslim, *Zekât*, 1711; İlim, 56; Müslim, *İmârât*, 175

¹⁶ Buhârî, *İlim*, 10

¹⁷ Buhârî, *İlim*, 62

“Kişiyi hidayete sevk edecek yahut onu helak olmaktan kurtaracak bir kelimeyi öğrenmek için Şam’dan Yemenin diğer bir ucuna kadar giden bir kimsenin bu yolculuğu, boşa gitmiş değildir.”¹⁸

1.2.1.2. Cihad ve Ticaret Maksatlı Yolculuk

İlim tahsili maksadıyla yapılan yolculuklardan sonra en faziletli yolculuk, Allah’ın kullarını zor kullanarak köleleştiren ve onların kime kulluk yapacaklarına kendi hür iradeleri ile karar vermelerine engel olan zalim güçlere ve iktidarlarına karşı savaşmak maksadıyla yapılan yolculuklardır. Bu hususta Peygamberefendimiz şöyle buyurmaktadır.

"إن سياحة أمتي الجهاد في سبيل الله تعالى"

“Ümmetimin seyahati Allah yolunda cihad etmektir.”¹⁹

"لغدوة في سبيل الله أو روحة خير من الدنيا وما فيها"

"Allah yolunda cihad etmek maksadıyla yapılan bir sabah ve akşam yürüyüşü, dünyadan ve içinde bulunan her şeyden daha hayırlıdır.”²⁰

Bazı âlimler, Helal rızık elde etmek maksadıyla yapılan yolculukları, fazilet bakımından, Allah yolunda cihad etmek maksadıyla yapılan yolculuklara denk saymışlardır. Nitekim Teheccüt namazı kılma farziyetinin, özür sahiplerinin buna güç yetiremeyeceği gerekçesiyle, kaldırılmış olduğunu bildiren ayette, özür sahipleri arasında ticaret ve cihad sebebiyle yolculuk edenler de zikredilmiştir.²¹

¹⁸ Gazâlî, *a.g.e.*, V, 118

¹⁹ Ebû Davûd, *Sünen*, Çağrı Yay., İst., 1992, *Cihâd*, III, 12

²⁰ Buhârî, *Cihâd*, 648; Müslim, *İmâre* 112-115.

²¹ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlibî'l-Âmâlî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2000, XXIII, 699

"علم أن سيكون منكم مرضى وآخرون يضربون في الأرض يبتغون من فضل الله وآخرون يقاتلون في سبيل الله."

*"Allah, içinizde hastaların bulunacağını, bir kısmınızın Allah'ın lütfundan rızık aramak ve diğer bir kısmınızın da Allah yolunda savaşmak üzere yeryüzünde seyahat edeceğini bilmektedir."*²²

Kurtûbî bu ayetin tefsirinde, Helal rızık kazanmak için yapılan yolculuk ile Allah yolunda savaşmak için yapılan yolculuğun fazilet bakımından müsâvî olduğunu ifade ettikten sonra İbn-i Mes'ud'dan da şöyle bir hadis rivayet eder.

"أَيُّمَا رَجُلٍ جَلَبَ شَيْئًا إِلَى مَدِينَةٍ مِنْ مَدَائِنِ الْمُسْلِمِينَ صَابِرًا مُحْتَسِبًا ، فَبَاعَهُ بِسَعْرِ يَوْمِهِ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلَةُ الشَّهِدَاءِ."

*"Her kim zorluklarına sabredip sevâbını da Allahtan umarak müslümanların yaşadığı beldelerden bir beldeye bir şey getirip de onu raic fiyatından satacak olursa, onun Allah (c.c) katındaki değeri, şehitler menzilesinde olur."*²³

Kurtûbî aynı ayetin tefsirinde, Helal rızık elde etmek maksadıyla seyahat etmenin fazileti ile ilgili olarak da İbn-i Ömer'den (r.a) şu hadisi rivayet eder.

"ما خلق الله موتة أموتها بعد الموت في سبيل الله أحب إلي من الموت بين شعبي رحلي ، أبتغي من فضل الله ضارباً في الأرض."

*"Allah (c.c), kendi yolunda iken öleceğim bir ölümden sonra, yeryüzünde atımın sırtında rızıkımı ararken ölmekten bana daha sevimli gelen başka bir ölüm yaratmamıştır."*²⁴Beyhakî de Hz. Ömer'den (r.a) buna benzer bir söz nakletmektedir.²⁵

²² Müzzemmil, 73/20

²³ Kûmî, Nizameddin Hasan b. Muhammed b. Hüseyin Nîsâbü'rî, *Ğarâibü'l- Kur'an ve Reğâibü'l-Furkân*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1996, VI/382; Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferah el-Ensârî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Darü'l-Fikr, Tsz., XIX/49

²⁴ Nîsâbü'rî, a.g.e., VI, 382

²⁵ Ahmed Mustafa Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî Matbaası, Mısır, 1365/1946, XXIX, 119

1.2.1.3. Hac ve Umre Maksatlı Yolculuk

İslam'ın beş temel esasından biri olması ve yerine getirilebilmesi için çok büyük gayret ve büyük bir servet gerektirmesi sebebiyle hac ibadetinin sevabı büyüktür. Hadislerden anladığımız kadarıyla umre yapmak da böyledir. Nitekim İbn-i Mes'ûd'dan rivayet edilen bir hadiste, Peygamber Efendimiz (s.a.v), şöyle buyurmaktadır:

"تابعوا بين الحج والعمرة فإنهما ينفيان الفقر والذنوب كما ينفي الكير خبث الحديد والذهب والفضة وليس

للحجة المبرورة ثواب إلا الجنة."

*"Hac ve umreyi peş peşe yapın. Zira bu ikisi, tıpkı demir, altın ve gümüşün pasını gideren körük gibi günahı ve fakirliği izale eder. Kabul edilmiş bir haccın karşılığı ise ancak cennettir."*²⁶

Hülasa hac ve umre ibadetinin sevabı bu kadar büyük olduğuna göre, bu uğurda yapılacak olan yolculuğun da büyük bir ibadet ve taat sebebi olduğunda şüphe yoktur. Konu ile ilgili hadisleri çoğaltmak mümkün, ancak konumuzun dışına çıkmamak için biz bu kadarla yetindik.

1.2.1.4. Eş-Dost ve Akraba Ziyareti Maksatlı Yolculuk

Sıla-i Rahim: Dar anlamıyla birbirlerine mirasçı olan yakın akrabanın, geniş anlamıyla da nesep itibarıyla birbirlerine akraba olanların birbirleriyle ziyaretleşmesi ve yardımlaşması demektir. Birinci tarife göre amca ve dayı çocukları, sila-i rahim kapsamına giren akrabalarından sayılmamaktadır ki bu doğru değildir.²⁷

Sıla-i rahim yapmak dinî bir vecibedir. Bu maksatla yapılan yolculuklar da ilâhî emre itaat kabilinden bir ibadet sayılır ve Allah'ın (c.c) emri olması hasebiyle de akraba ziyareti farzdır. Nitekim Kur'an-ı Kerimde mü'minler, sila-i rahim yapan ve akrabalar arası yardımlaşmaya özen gösteren kimseler olarak nitelendirilmektedir.

²⁶ Ahmed b. hanbel Ebu Abdillâh eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Müessesetü Kurtûba, Kâhire, tsz., I, 25; Tirmizi, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizi*, Daru ihyai't- Turasi'l- Arabi, Beyrut, tsz., *Hac*, 2

²⁷ Askalânî, İbn-i Hacer , *Fethü'l-Bârî bişerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Darü'l-Marife, Beyrût, 1379, X, 414

"وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ"

*“Onlar ki, Allah’ın gözetilmesini emrettiği hakları gözetirler (akrabalık bağlarını devam ettirirler ve iyilikte bulunurlar.) Rablerine karşı gelmekten ve kötü hesaptan korkarlar.”*²⁸

Öte yandan akrabalık ilişkilerini kesen ve onlara karşı gösterilmesi gereken ilgiyi esirgeyen kimseleri ise Kur’an, Allah (c.c) ile aralarındaki kulluk ahdine vefa göstermeyen, laneti müstahak ve bozguncu kimseler olarak nitelemektedir.

"وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ "

*“Allah’a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozanlar, Allah’ın korunmasını emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar var ya, işte lânet onlara, yurdun kötüsü (cehennem) de onlarıdır.”*²⁹

"فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقْطَعُوا أَرْحَامَكُمْ"

*“Demek, idareyi ve hâkimiyeti ele geçirirseniz hemen yeryüzünün de fesat çıkaracak, akrabalık münasebetlerinizi de koparacaksınız öyle mi?!”*³⁰

Bu ayet, yeryüzünde fesat çıkarmanın ve akrabalık bağlarını kesmenin Haram olduğunu ifade etmektedir.³¹ Geliştirilmesi ve sıkılaştırılması emredilen bu bağların özellikle birbirinden uzakta yaşayanlarca yerine getirilmesi gerekmektedir. O halde bu maksatla yapılacak olan yolculuğun da emredilen şeyin hükmünü aldığından şüphe yoktur.

Kan ve nesep kardeşliği kadar önemli olan bir kardeşlik daha vardır ki, o da din kardeşliğidir. “Mü’minler ancak kardeşir”³² ayetinin gereği olarak ziyaretleşmek, övgüye değer bir davranıştır. Nitekim din kardeşi ile ziyaretleşmek maksadıyla çıkılan yolculuğun fazileti meyânında Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

²⁸ Ra’d, 13/21

²⁹ Ra’d, 13/25 ayrıca bkz; Bakara, 2/27

³⁰ Muhammed, 47/22

³¹ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat, İst., 1979, VI, 4392

³² Hucurât, 49/10

"من عاد مريضاً أو زار أخاً له في الله ناداه مناد أن طبت وطاب ممشاك وتبوأت من الجنة منزلاً."

"Kim bir hastaya veya bir din kardeşine Allah rızası için ziyarette bulunursa, bir münâdi ona nida eder: Sen de (bu uğurdaki) yolculuğun da mübarek ola. (Bu davranışınla) cennette bir ev kazandın!" der."³³

Yine bu hususta İmam Müslim'in sahih'inde Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis rivayet edilmiştir.

"إن رجلاً زار أخاً له في قرية أخرى فأرصد الله عز وجل على مدرجته ملكاً فلما أتى عليه قال له أين تريد قال أזור أخاً لي في هذه القرية قال هل له عليك من نعمة تربُّها قال: لا، أحببته في الله عز وجل قال فإني رسول الله إليك إن الله قد أحبك كما أحببته."

*"Bir adam başka bir köydeki kardeşini ziyaret gitmiş. Allah onun yoluna bir gözcü melek dikmiş. Adam meleğin yanına gelince melek (ona): Nereye gidiyorsun diye sormuş. Adam: Şu köyde bir kardeşim var onu ziyarete gitmek istiyorum cevabını vermiş. Melek: Ondan bir menfaat ve beklentin mi var diye sorunca. Adam: Hayır!, ben onu sadece Allah (c.c) için seviyorum cevabını vermiş. Bunun üzerine Melek: Ben, senin kardeşini Allah için sevdiğin gibi, Allah'ın da seni sevdiğini bildirmek üzere sana gönderilmiş bir elçiyim der."*³⁴

Bu hadisten de anlaşıldığı gibi gerek yakın akraba ve gerekse Allah'ın (c.c) rızasını kazanmak ve din kardeşliğini pekiştirmek için Müslümanların birbiriyle ziyaretleşmeleri, Allah'a (c.c) yakınlaşmaya vesile birer ibadettir. Dolayısıyla bu maksatla yapılan yolculuklar da bu hükümdedir.

Buraya kadar, bütün çeşitleriyle ibadet ve tâat anlamına gelen yolculuk çeşitlerini kısaca hülasa etmeye çalıştık. Bu maksatla yapılan yolculukların, fazileti sebebiyle övülmüş ve teşvik edilmiş olduğunu ve yolculuğun, yolcunun iyi niyetine bağlı olarak ibadet hükmünü aldığını beyan etmeye çalıştık. Bu maksatla yapılacak

³³ Tirmizi, *Birr*, 64; İbn Mace, *Cenaiz*, 2

³⁴ Müslim, *Edeb*, 12

olan yolculuklarda yolcunun, yolculuk ruhsatlarından yararlanabileceği hususunda âlimler arasında bir ihtilaf bulunmamaktadır.

1.2.2. Gayr-ı Meşru Maksatlı Yolculuk

Yolculuk bazen de hırsızlık, adam öldürme, Haram olan bir malın ticaretini yapmak gibi dinen, aklen ve mer'i yasalara göre meşru' olmayan maksatlarla da yapılıyor olabilir. Kadının, yanında mahremi olmadan yapacağı yolculukta gayr-ı meşru yolculuk çeşidine girer. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v) yanında mahremi olmayan kadını, yola çıkmaktan men ederek şöyle buyurmaktadır:

" لا يخلون رجل بامرأة إلا ومعها ذو محرم ولا تسافر المرأة إلا مع ذي محرم فقام رجل فقال يا رسول الله إن امرأتي خرجت حاجة وأناي اكتتبت في غزوة كذا وكذا قال انطلق فحج مع امرأتك.

*"Bir erkek, yanında mahremi bulunmayan (yabancı) bir kadınla yalnız kalmasın! Bir kadın da yanında mahremi bulunmaksızın sefere çıkmasın. Bunun üzerine bir adam kalkarak: "Ey Allah'ın Resulü, eşim hacc için yola çıktı, ben ise falan falan gazvelere yazıldım!" dedi. Peygamberimiz bunun üzerine ona: "Öyleyse git hanımına yetiş, onunla hacc yap" buyurdu."*³⁵

Özetle söylemek gerekirse, bireyin zarar göreceği veya bireye ve topluma zarar vermek maksadıyla yapılacak olan bütün yolculuklar bu kapsamda değerlendirilebilir.

Günah işlemek maksadıyla yola çıkan birinin, dinin yolcuya tanıdığı, ibadetlerle ilgili ruhsatlardan yararlanıp yararlanamayacağı konusu, âlimler arasında ihtilafıdır.

İmam-ı Şafîî, "el-Ümm" isimli meşhur kitabında konuya ilişkin şunları söylemektedir: "Eğer bir kimse, bir müslümana yahut İslam devleti ile aralarında anlaşma bulunan kimseye karşı azgınlık etmek, yol kesmek, bozgunculuk çıkarmak gibi maksatlarla yolculuk yapıyorsa dinin yolcuya tanıdığı ruhsatlardan yararlanamaz. Efendisinden kaçan köle, kocasından kaçan kadın, başkalarının kendisinde alacağı olup, borcunu ödemeye muktedir olduğu halde alacaklılarından kaçan borçlu da bu kapsama girer. Kısaca, yolculuktan maksadı isyan ya da bu manaya gelebilecek

³⁵ Buhâri, *Nikâh*, 111; Müslim, *Hac*, 424; Nevevî, Ebu Zekeriyâ Muhyiddîn bin Şeref, *Elminhâc Şerhü Sahihi Müslim b. el-Haccâc*, Darü İhyâi Tûrâsîl Arabî, Beyrût, 1392, IX, 109

olanlar, ister hasta isterse sağlıklı olsun fark etmez, sefer ahkâmından faydalanmaları caiz değildir.” Bunun delili şu ayeti kerimedir:

"إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَا أَهْلُ لَغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ."

*“O size, ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının namıyla kesilmiş olanı Haram kılmıştır. Ancak her kim muztar kalırsa aşırı gitmemek ve başka muztarın hakkına tecavüz etmemek üzere (bunlardan yiyebilir). Şüphe yok ki Allah, Ğafûr ve Rahîmdir.”*³⁶

Bu ayetle, normal şartlar altında yenmesi Haram kılınmış şeylerin yenmesine izin verilmesi, bunları yemek zorunda kalmış kimselerin, haddi aşmamak ve diğer zorda kalmışların hakkına tecavüz etmemek şartına bağlanmıştır. Bu ayetten, bu şartlara riayet etmemenin isyan kabul edildiği ve söz konusu Haram yeme ruhsatının isyancıları kapsamadığı anlaşılmaktadır. Hülâsa, isyan maksadıyla yapılan yolculuklarda sefer ruhsatlarından yararlanmanın caiz olmayışının sebebi de bu ayettir.³⁷ Ancak İmam-ı Şafî’i’nin, “mezhebimin dayanağı, yardımcısı” diye övüp takdîr ettiği en büyük talebelerinden olan Ebû İbrahim İsmail b. Yahyâ el-Müzenî (ö.264/877), bu konuda şafî mezhebine aykırı olarak, kişinin yolculuktan maksadı günah işlemek bile olsa yolculuk ruhsatlarından yararlanmaları gerekir demektedir.³⁸

1.2.3. Mubah Maksatlı Yolculuk

İnsanların sadece ibadet, isyan veya bu anlamlardan birine yorulmaya müsait maksatlarla yolculuk yapmadığı bilinmektedir. Turistik maksatlarla yapılan yolculuklar gibi. Bu çeşit yolculuklara da mubah yolculuklar denmektedir. Bu yolculuklarda yolcuların, yolculuk ruhsatlarından yararlanıp yararlanamayacakları hususu âlimler arasında ihtilâfıdır. Konuyla da ilgili geniş bilgi, ikinci bölümde verilecektir.

³⁶ Nahl, 16/115

³⁷ Şafî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, V, 28

³⁸ Nevevî, *Ravdatü’t-Tâlibin*, I/388; Şîrbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb *Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Meâni Elfâzi’l-Minhâc*, Dâru’l-Fikr, Beyrût, ty., I, 268

2. VATANIN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

Fakihler, kişinin hangi durumlarda seferî olup olmadığını tespit ederken, yolculunun konakladığı yerin mahiyet ve ikamet sürelerini de nazarı dikkate almışlar ve bu esasa göre konaklama yerlerini, konaklama sürelerine göre sürekli ve geçici olmak üzere kısımlara ayırmışlardır. Bu kısımda, vatan ve çeşitlerini, kelime ve terim anlamı ile tanıtmaya çalışacağız.

2.1. Vatanın Tanımı

Günümüz dünya dillerinde kullanılan anlamıyla vatan: Kişinin kendini nispet ettiği, cinsiyetini taşıdığı, içinde yaşadığı, sınırları ve yönetimi belli ulus devlet demektir. Bu tanıma göre, yerleşmiş olalım ya da olmayalım, vatandaşı olduğumuz ülke topraklarının tamamı vatandır. Ancak bu vatan tanımı ile araştırmamıza konu edindiğimiz vatan kavramı arasında bir ilgi bulunmamaktadır. Konumuzla ilgisi olan vatan; kişinin yolculuk ruhsatlarından yararlanıp yararlanamayacağını tespiti yarayan bir fıkıh kavramıdır. Bu nedenle biz, tezimizin bu kısmında, bir fıkıh kavramı olarak vatan ve çeşitlerini, lügat ve ıstılah anlamları ile birlikte tahlil etmeye çalışacağız.

Vatanın kelime anlamı: İnsanın ikamet edip karar kıldığı, orda doğmuş olsun ya da olmasın kendisini nispet ettiği yer ve mahal demektir.³⁹ Vatan kelimesi, lügat ve terim anlamı itibariyle birbirinden farklı olmamakla birlikte, Seyyid Şerif Cürcânî (ö.816/1413) tarafından şöyle tanımlanmaktadır. “Aslî vatan”: Kişinin doğduğu ve içinde bulunduğu yerdir. İkamet Vatanı: Kişinin yerleşmek niyeti olmaksızın on beş gün ya da daha fazla bir süre kalmak üzere ikamete niyet ettiği yerdir.”⁴⁰ Şimdi vatan çeşitlerini ve yolculuk hükümlerine olan etkilerini tahlile çalışalım.

2.2. Vatan Çeşitleri

Vatan, kişinin sürekli veya geçici sürelerle ikamet ettiği yerdir. İkamete konu olan bu yerler diğer bir deyişle yerleşkeler, sürekli ya da geçici ikamet sürelerine göre değişik adlar ve hükümler alır. Bu kısımda, ikamet sürelerine göre vatan çeşitlerini ve seferîlik hükümleri üzerindeki etkisini kısaca izah etmeye çalışacağız.

³⁹İbn Manzur, a.g.e., “*Ve-Ta-Ne Md.*”, 54/4868

⁴⁰ Cürcânî, a.g.e., “*Vatanü'l –Aslî Md.*”, 194

2.2.1. Aslî Vatan

Aslî vatan: “Bir kimsenin doğup büyüdüğü, evlendiği veya başka bir yere göç ve hicret kastı bulunmaksızın, yaşayıp barınmak maksadıyla yerleştiği yere denir.”⁴¹ Bu vatana, “vatan-ı karar” ve “vatan-ı ehlî” de denir. Kişinin doğduğu yer, onun ilk aslî vatanıdır. Doğduğu yerden maksat, doğumun gerçekleştiği doğumevleri değil, çocuğun annenin ikametine bağlı olarak yetişip büyüdüğü yerlerdir. Buna göre, il merkezine uzak bir köyde veya ilçede oturan bir kadın doğum için ilde bulunan bir doğumevine getirilmiş ve burada çocuğunu dünyaya getirmiş olmakla doğan çocuğun aslî vatanı doğumevinin bulunduğu vilayet merkezi olmuş olmaz. Çocuğun vatanı, annesinin ikamet ettiği yerdir.

Aslî vatan, geri dönmek kastiyle terk edilip temelli kalmak üzere bir yere yerleşmedikçe bozulmaz. Bir kimsenin birkaç memlekette ikamet eden eşi olmak sebebiyle birden çok aslî vatanı olabilir.⁴² Ergen bir kişinin anne ve babasının o kişinin doğup büyüdüğü aslî vatanı dışında bir yerde oturması sebebiyle o yer, o kişiye aslî vatan olmaz. Buranın o kişi için aslî vatan olması, kişinin buradan evlenmesine veya önceki vatanını terk edip, burada sürekli oturmaya karar vermesine bağlıdır, anne ve babasının ikâmetine bağlı değildir.⁴³ İki “aslî vatan” arasında, sefer mesafesi bir uzaklığın bulunması gerekmez. Vatan edinilmeyip, içerisinde sırf bağ, bahçe yahut ev gibi gayrimenkul bulunan bir yerin, “aslî vatan” olup olmayacağı konusu âlimler arasında ihtilaflıdır. Âlimlerden bazılarına göre, bir yerin vatan olması için gerekli olan şart, kişinin ya da eşinin buradaki sürekli ikametinden ibarettir. Ancak diğer bazılarına göre ise gayr-i menkul mülkiyet sebebiyle de bir yer, aslî vatan olur. Bu nedenle, yazlık olarak kullanılan evlerin bulunduğu yerlerde kişinin mukim olacağı söylenmiş ve kişinin bu gibi yerlerde mukim olduğunun kabul edilmesinin ihtiyata daha uygun olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴

Ancak biz, bu iki görüşten aslî vatanın tespiti hususunda, ikameti esas alanların görüşünü tercih etmekteyiz. Hz. Osman’ın (r.a) Mekke’de namazını neden tam kıldığı ile ilgili olarak fıkıh kitapları, uzun ilmî münakaşalara yer vermektedir. Bu

⁴¹ Şürunbülâlî, Ebu’l-Berekât Hasan bin Ammâr bin Ali, *Meraki’l-Felâh bi İmdâdî’l-Fettâh Şerh-i Nuri’l-İzâh ve Necâti’l-Ervah*, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût, 2004, 165

⁴² Kâsânî, Alaaddin Ebu Bekr Mes’ûd bin Ahmed, *Bedaiü’s-Sanâi fî Tertîbi’s-Şerâi’*, Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût, 1986, I, 104

⁴³ İbn Âbidîn, *a.g.e.*, II, 131-132

⁴⁴ İbn Nüceym, Zeynüddîn Ömer b. İbrâhim el-Mısırî, *Bahrü’r-Râik Şerhu Kenzi’d-Dakâik*, Darü’l-Marife, Beyrût, tsz., II, 147

münakaşalardan birinde Hz. Osman'ın (r.a) Mina'da gayrimenkûl'ü olduğu gerekçesiyle namazını tam kıldığı iddiası yer almışsa da ilim erbabınca bu iddia, kişinin bir yerde gayr-i menkûlünün olmasının orada mukim olması için yeterli bir sebep olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.⁴⁵

Mekke, Mina ve Arafat'ta oturan kimselerin, Hac sezonunda namazlarını kasr edip edemeyecekleri meselesinde de âlimler arasında görüş ayrılığı vardır. Bazıları, hacı nereli olursa olsun Mina ve Arafat'ta namazları kasreder, çünkü burada namazları kasretmek hac ibadetine mahsus bir durumdur demişlerse de durum bunun hilâfinadır. Öte yandan, İmam Ebû Hanife ve arkadaşları, İmam-ı Şafîî, İmam Ahmet bin Hanbel, Atâ, Zührî, Sevrî ve kûfeli âlimlerden oluşan büyük çoğunluk âlimler de namazları kasretmenin hac ibadeti veya hac mekânları ile değil, yolculukla ilgili olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe göre, Mekkeliler ile Mina ve Arafat ehlinin, buralarda hac ibadeti için bulunuyor olsalar bile namazlarını kasretmeleri caiz olmaz.⁴⁶ Zikri geçen hadis de bunun delilidir.

2.2.2. Vatan-ı İkamet

İkamet Vatanı: İkamet etmeye uygun, içinde on beş gün ya da daha fazla bir süre ikamet edip sonra da sefer etmek niyetiyle⁴⁷ yerleşilmiş olan yere denir.⁴⁸ Vatan-ı ikamete, “vatan-ı müsteâr” ve “vatan-ı hâdis” de denilmektedir. Aslî vatan ile ikamet vatanı arasındaki mesafenin, sefer mesafesi olması gerekmez.⁴⁹

İmam-ı Muhammed'ten bir rivayete göre, bir yerin vatan-ı ikamet olabilmesi için iki şart vardır:

Birinci şart: Bir yerde ikamet etmeye niyet etmezden evvel oraya sefer niyetiyle gelmiş olmak. Şöyle ki; bir kimse A şehrinden sefere niyet etmeksizin yola çıkmış olsun. Bu kişi, sefer mesafesi uzaklıkta olan B şehrinde on beş gün veya daha fazla bir süre kalmak üzere ikamete niyet etmiş olsa da burası onun için ikamet vatanı olmaz. Çünkü sefer niyetiyle gelinmemiş bir yer, sırf ikamete niyetle, ikamet vatanı

⁴⁵ El-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed, *Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtî'l-Mesâbih*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrût, 2001, III, 393; Askalânî, Feth, II, 570-571

⁴⁶ Aynî, Bedrettin, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, yyy., 2006, XI, 125

⁴⁷ İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, II, 43

⁴⁸ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 103

⁴⁹ İbn Abidin, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz b. Ahmed b. Abdürrahîm b. Necmeddîn b. Muhammed Salâhuddîn, *Haşiyetü Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhü Tenvîrû'l-Ebsâr*, Darü'l-Fikr, Beyrût, 2000, II, 132

olmaz. Kişi bu durumda, hem yolda hem de on beş gün kalmak niyetiyle yerleştiği yerde mukimdir ve namazlarını tam kılar.

İkinci şart: Aslî vatan ile on beş gün süreyle ikamet etmek istediği yer arasında sefer mesafesi bir uzaklık bulunmalıdır. Şöyle ki, bir kimse aslî vatanı olan A şehrinden sefer mesafesi (doksan kilometre) uzaklıktaki B şehrine doğru yola çıkarsa, B şehrine varmadan güzergâhı üzerindeki C şehirde mola verip on beş gün veya üzeri bir süre burada ikamet etmeye niyet etmiş olsa, bu yer onun için ikamet vatanı olmaz. Kişi burada kaç gün ikamet ederse etsin seferîdir. Çünkü bu yer ile aslî vatanı arasında sefer mesafesi bir uzaklık yoktur.

İbn Semmaa'nın imam Muhammet'ten yaptığı diğer bir rivayete göre de bir yerin vatanı ikamet olabilmesi için söz konusu bu iki şart aranmaz. Zâhiru'r-Rivayede de hüküm böyledir.⁵⁰ Âlimlerin çoğunluğuna göre de İmam Muhammed'in bu iki görüşünden tercihe şayan olanı, her iki vatan arasında sefer mesafesi bir uzaklığın bulunma şartının olmamasıdır.⁵¹

Yerleşim yerlerinden uzakta bulunan ve İkamete uygun olmayan yerlerle ilgili hükme gelince: İmam-ı Yusuf'a göre, göçerler dışındakiler için bu ve benzeri yerlerde ikamete niyeti sahih değildir. Hayvanlarına yetecek miktarda otlak arayışı maksadıyla aileleri ile birlikte meralar arası dolaşan ve konakladıkları yerde on beş gün ya da daha fazla bir süre ikamet eden göçerlerin bu gibi yerlerde ikamete niyetleri sahihtir. Çünkü asıl olan sefer değil, ikamettir. Bu nedenle göçerler, sefer mesafesi bir yere gitmek üzere göçe kona yola revan olmaları halinde niyet edilen menzile varıncaya kadar yolculuk hükümlerine tabi olurlar.⁵² Ahmet bin Hanbel ve İmam-ı Şafî'nin iki görüşünden sahih olanına göre de hüküm böyledir.⁵³

İki ayrı vatanda ikamete niyet sahih değildir. Çünkü iki ayrı yerde ikametinin sahih olması demek, ikiden fazla yerde de ikamete niyetin sahih olması demektir ki, bu ise imkânsızdır. Kişi, bu iki ya da daha fazla yerden hangisinde gecelerse, ikamete niyeti orası için sahih olur. Çünkü ikamet mahallinden maksat, gecenin geçirildiği yer demektir. Nitekim çalışan kesim, gündüz vakti evinden sefer mesafesi uzaklıktaki işyerinde çalışmakta, akşam olunca da ikamet mahalli olan evine geri dönmektedir.⁵⁴

⁵⁰ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 104

⁵¹ Zebîdî, el-Haddâd, *Cevheretü'n-Neyyira*, 152; İbn Abidin, *a.g.e.*, II, 13

⁵² İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, II, 37; El-Kâsânî, *a.g.e.*, I, 98

⁵³ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *Mecmû Serhu'l-Mühezzeb*, Thk. Muhammed Necib, Mektebetü'l-İrsâd, Cidde, Tsz., IV, 361

⁵⁴ Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *El-İhtiyar li Tahlîli'l-Muhtar*, Çağrı Yay., İst. 1996, 80

Bu durumda, ev ve işyerinin bulunduğu her iki yer, aynı anda “ikamet vatanı” olamayacağına göre, geceleme mahalli olan evlerinde mukim, sefer mesafesi olan işyerinde ise seferî olurlar.⁵⁵ Bu konu ile ilgili olarak çağdaş İslam âlimlerinden Ramazanel-Bûtî de sorulan bir soru üzerine, sefer mesafesi uzaklıkta olan bir işyerine günlük gidiş geliş yapanların işyerlerinin bulunduğu yerde seferî olacakları hususunda mezhepler arasında bir ihtilaf yoktur cevabını vermektedir.⁵⁶

2.2.3. Vatan-ı Süknâ

Aslî ve ikamet vatanları dışında kalan ve içerisinde on beş günden daha az bir süre ikamet etmek üzere konaklanan yerlere “vatan-ı süknâ” denir. Vatan-ı Süknâ ile diğer vatanlar arasında sefer mesafesi bir uzaklık bulunmamalıdır.⁵⁷ Zira vatan-ı süknâ, yolcunun dört rekâtı namazları iki rekât olarak kıldığı yerin adıdır. İkamet mahalli olmadığı ve diğer vatanlar üzerinde bir etkisinin bulunmadığı gerekçesiyle âlimler bu vatan çeşidine itibar etmemişlerdir.⁵⁸ Vatan-ı Süknâ, üstü olan ikamet ve aslî vatanlarla bozulduğu gibi misli ve mücerred sefer ile de hükümsüz hale gelir.⁵⁹

3. KUR’AN’DA VE SÜNNETTE NAMAZIN KASRI

3.1. Kur’an’da Namazın Kasrı

Nisa Sûresinin 101-103 ayetleri bize, korku ve sefer durumunda namazların nasıl kılınacağına ilişkin ışık tutmaktadır. Yüz birinci ayette, korku durumunda namazların kısaltılmasından, yüz ikinci ayette, korku namazının keyfiyetinden, yüz üçüncü ayette ise korkuya sebep olan tehkikenin atlatılmasının akabinde, namazların tam kılınmasının gerekliliğinden söz edilmektedir. Konunun net olarak anlaşılabilmesi için bu üç ayetin birlikte mütalaa edilmesinde fayda mülâhaza etmekteyiz. Konu ile ilgili en önemli Kur’anî delil, aşağıda metin ve mealini verdiğimiz Nisâ sûresinin yüz birinci ayetidir.

"وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ

كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا"

⁵⁵ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 98

⁵⁶ www.bouti.com

⁵⁷ İbn Nüceym, *a.g.e.*, II, 148; İbn Abidin, *a.g.e.*, II, 133

⁵⁸ Şürunbülâlî, *a.g.e.*, 166

⁵⁹ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 104

*“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.”*⁶⁰

Cumhuru ulemaya göre, seferde namazların kısaltılmasının kitaptan delili işte bu ayet-i kerimedir.⁶¹ Bu ayet, korku namazı için açık, bir tehdit ve tehlike olmadan sefer illeti ile kısaltılan yolcu namazı için de üstü kapalı bir delil sayılmıştır.⁶² Çünkü ayet, namazların kısaltılmasının illeti olarak düşman korkusuna vurgu yapmaktadır. Bu ayetin yolcu namazı için delil kabul edilmesi, güvende olanların namazları kısaltamayacakları anlamına gelmez. Zira Hz Peygamber 'in (s.a.v.), yapmış olduğu bütün seferlerde korkunun bulunmasa bile namazları kasrederek kılmış olduğu hususunda âlimler arasında ittifak vardır.⁶³

Ayeti kerimedeki: *“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz”* ifadesi, seferde namazların kasr edilmesinin korku şartına mahsûs olduğunu ihsas ettiriyor. Bunun sebebi ibarenin mefhumu muhalifidir. Zahiriler⁶⁴ bu görüşü benimserken, Hanefî ve Şâfiîler ise bu ayetin mefhumu muhalifini almayı doğru bulmamışlardır. Zira Hanefîlere göre; mefhûm-u muhâlîf şer’î bir delil olmadığı için hüccet değildir. Mefhûm-u muhâlîf’i şer’î bir delil olarak kabul eden Şâfiîler ise Mefhûm-u Muhâlîf ile amel etmeyi aksine bir delil bulunmama şartına bağlamışlardır.⁶⁵ Zira İbn-i Abbas’ın (r.a), Hz. Peygamber in Mekke’de bulunduğu sırada korkuya mahal bir durum olmadığı halde namazlarını iki rekât olarak kıldığı yönündeki rivayeti, bu konudaki ayetin ilgili ifadesinin mefhûm-u muhalifini almaya mânidir.⁶⁶

Aksine, ayette geçen *“kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz”* ifadesi, seferde namazın kısaltılmasının şartı değil, o günkü durumu açıklamakta olan

⁶⁰ Nisâ, 4/101

⁶¹ İbn-i Kesir, İsmail b. Ömer Ebu’l-Fida, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Azîm*, Daru’l-Ma’rife, Beyrut, 1992, I, 544; Sabûnî, Muhammed Ali, *Tefsîrû Âyâtî’l-Ahkâmi mine’l-Kur’ân*, Dersaadet Kitabevi, İst. Ty., I, 483

⁶² Heyet, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ank. 2007, II, 130

⁶³ Yazır, *a.g.e.*, 2, 1441

⁶⁴ Yazır, *a.g.e.*, 2, 1441

⁶⁵ Zekiyyüddîn Şa’ban, *Usul-ü Fıkıh*, TDV. Yay., Ank., 2007, 411

⁶⁶ İbn-i Hacer , *a.g.e.*, II, 564

bir ifade tarzıdır.⁶⁷ Yani; namazı kasretmenin bir şartı değil, bir durum tespitidir. Eğer korku hali, namazları kasretmenin illeti olsa idi, namazları kasretmenin illeti ortadan kalkınca, namazların da tam kılınması ve kasredilmemesi gerekirdi. Oysa Peygamberimizin sünneti seniyyesi bunun hilafıdır.⁶⁸ Nitekim Ya'lâ b. Ümeyye hadisi de bu görüşü desteklemektedir.

“Ben Ömer’e: “Allah, eğer korkarsanız namazları kısaltmanızda sizin için bir günah yoktur buyuruyor. Oysa bu gün insanlar artık, emniyettedirler dedim. Hz. Ömer de: Senin taaccüp ettiğin şeye ben de taaccüp ettim ve durumu Peygamber Efendimize sordum. O da (sav) bana: Bu, Allahın bir sadakasıdır onu alın kabul edin” buyurdu.⁶⁹

İbnü'l-Münzir'in İshrâf'ında belirttiği gibi bu hadis, yüce Allah'ın (c.c), korku şartına bağladığı kasr ruhsatının, Peygamber lisanı ile bu şart olmadan da mubah kılındığını gösteren önemli bir delildir.⁷⁰ Ayrıca ayetin tefsiri sadedinde Peygamberimizin Hz. Ömer'e (r.a) verdiği cevaptan da anlaşıldığına göre, ayetten korku hali olmadıkça namazın kasredilemeyeceği hükmü de çıkarılamaz. Çünkü ayet ile kast edilen mana bu değildir. İbni Abbas'tan (r.a) rivayet edilen: “ *Resûlullah (s.a.v), âlemlerin Rabb'ı olan Allah'tan başkasından korkmadığı halde Medine'den çıkıp Mekke'ye teşrif buyurdu ve namazları iki rek'at olarak kıldı* ”⁷¹ şeklindeki hadis de bunu teyit etmektedir. Bu konudaki ayet ve hadisleri cem ve tevil etmek gerekirse; korku durumunda namazların kısaltılmasının mubah kılınması ayeti kerime ile güvenli sefer hallerinde namazların kısaltılmasının mubah kılınması da Peygamberimiz den menkul haberler ile sabittir.

Aslında seferde namazların kısaltılmasının delil yönünden dayanağı, mezkur ayeti kerime değil, Peygamberimizin (s.a.v) fiili uygulamalarıdır. Çünkü Hz. Peygamber in (s.a.v) bütün seferlerinde dört rekâtı namazları iki rekât olarak kıldığı bilinmekte ve tam kıldığına dair de hiçbir rivayet bulunmamaktadır.⁷²

⁶⁷ Sabûnî Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr.*, İstanbul, 1995, 2/17; Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dînî Konular*, Ensar Neşriyat, İst. 2007, 111

⁶⁸ İbn Kayyim el-Cevziyyeye, Muhammed bin Ebî Bekr bin Eyyûb bin Sa'd Şemsü'd-Dîn, *Zâdû'l-Maâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, Mektebetü'l-Menâr el-İslâmî, Kuveyt, 1994, I, 466

⁶⁹ Müslim, *Salâtü'l-müsâfirîn*, 4

⁷⁰ İbn-i Münzir, Ebu Bekr Muhammed b.İbrahim en-Nîsâbü'rî, *el-İshrâf alâ mezâhibi'l-Ulemâ*, Thk. Dr. Ebu Hammâd Sağîr Ahmed el-Ensârî, Mektebetü Mekke es-Sekâfiyye, 2004, 2, 199

⁷¹ Tirmizî, *Salât*, 391; Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman, *Sünen*, Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1986, *Taksîru's-Salât*, 1

⁷² Zebîdî, Ebû'l Abbâs Zeynû'd-Dîn Ahmed bin Abdî'l-Lâtîf eş-Şercî, *Tecridü's-Sarih li-Ahâdisi'l-Câmi's-Sahîh*, DİB Yay., Ank., 1985, III, 124

Hanefî Fukahasından Aleeddin el-Kâsânî (ö. 587/1191), meşhur eseri Bedaî'sinde, "Sahabenin umumuna göre, ister korku isterse emniyet halinde olsun, namazların rekâtları konusunda bir artma veya eksilme yoktur. Ancak, normal şartlar altında namaza münâfî ve yapılması caiz olmayan davranışların korku halinde yapılmasına izin verilmiş olması söz konusudur" der.⁷³

Ümeyye İbn Abdillâh İbn Esîd'in, Abdullah b. Ömer'e (r.a): "*Biz Kur'an'da korku namazıyla yolcu olmayanların namazını buluyoruz ama yolcu namazını göremiyoruz?*" şeklindeki sorusuna cevaben Hz. İbn-i Ömer'in (r.a):

" *إن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم أتانا ونحن ضلال فعلمنا، فكان مما علمنا أن الله عز وجل أمرنا أن نصلي ركعتين في السفر.*"

"*Biz hiçbir şey bilmezken, Allah tealâ Muhammed'i bize Peygamber olarak gönderdi O da (s.a.v) bize (bilmediklerimiz öğretti). Allah'ın (c.c) seferde namazları iki rek'at olarak kılmamızı emretmiş olması da onun (s.a.v) bize öğrettiklerinden biridir*"⁷⁴ şeklindeki cevabı, kasr ruhsatının ayet ile değil, hadislerle sabit olduğu görüşünü teyit etmektedir.

Fukahâ tarafından seferde namazların kısaltılmasının delili olarak zikredilmiş olsa da bu ayet, Nisâ sûresi yüz ikinci ayeti kerime nazar-ı dikkate alındığında salt seferde namazların kısaltılması ile ilgili olmayıp düşman korkusunun bulunması halinde kılınacak olan korku namazının nitelik yönünden kısaltılması ile ilgili olduğu net olarak anlaşılmaktadır.⁷⁵

Tahâvî (ö. 321/933) Şerhü Meâni'l-Âsâr adlı eserinde, "namazı kasr etmenizde bir günah yoktur" ayetindeki "günah yoktur" ibaresinden kasrın ruhsat olduğu hükmünün çıkarılamayacağını söyler. Eğer bu çıkarım doğru olsaydı, "Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa, Safâ ile Merve'yi tavaf etmesinde bir günah yoktur"⁷⁶ ayetindeki "günah yoktur" ifadesinden de Safâ ile Merve arasındaki sa'y'in vacip değil ruhsat olduğu kanaatine varılmalıydı. Hâlbuki Hacca giden bir kimse için Safa ile Merve arasında sa'y etmenin vacip olduğu herkesin malumudur. Mademki ayette namazları kısaltmaktan günah nefyedilmiştir, o halde bu ifadedden

⁷³ Kâsânî, a.g.e, 1, 93

⁷⁴ Nesâî, Sünen, 1/226; Heyet, Kur'an Yolu Tefsiri, II, 130

⁷⁵ Yazır a.g.e., II, 1441

⁷⁶ Bakara, 2, 158

vücûp da tahyîr de anlaşılabilir. Fakat birini diğerine tercih etmek için Kitaptan, Sünnetten veya İcma'dan bir delil getirmek gerekir.⁷⁷ Yani kısacası Tahavî bu sözleriyle, namazları kasr etme hükmünün salt bu ayetten çıkarılamayacağını ifade etmektedir.

Ayrıca ayette geçen namazların kısaltılmasından murat; namazların adet itibariyle değil vasıf itibariyle kısaltılmasıdır ki, bu yorum Tâvus ve İbn-i Abbas'a (r.a.) aittir.⁷⁸ Vasıf itibariyle kasr; kible cihetine dönmeme, binek üzerinde ve ima ile namaz kılmak demektir. Nitekim *“Güvenlik içinde olduğunuzda namazları gereği gibi (tam olarak) kılın”*⁷⁹ ayeti ile *“Güvenliğe kavuşunca da, Allah'ı, daha önce bilmeyipte, onun size öğrettiği şekilde anın (namazı normal vakitlerdeki gibi kılın)”*⁸⁰ ayeti de bu durumu te'yt etmektedir.⁸¹

Konumuzla doğrudan ilgisi bulunmamakla birlikte bir önceki ayetin doğru anlaşılabilmesi için birlikte mütalaa edilmesi gereken diğer bir ayet de Nisâ Sûresi yüz ikinci ayeti kerimesidir. Bir önceki ayeti kerime, mutlak korku halinde namazın vasıf olarak kasr edilmesine ruhsat verirken, bu ayeti kerimede; cemaatle namaz kılınırken alınması gereken güvenlik tedbirlerinden söz edilmektedir.

"وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلِيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلِتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلِيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جَنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذَى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا"

“Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırmanın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde (diğerleri) arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan diğer gurup gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını yanlarına alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki, siz

⁷⁷ Tahavî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdulmelik b. Seleme el-Ezdî, *Şerhü Meâni'l-Âsâr*, Thk. Muhammed Zührî Neccâr ve Muhammed Seyyid Câddü'l-Hak, Âlemü'l Kütüb, 1994, I, 416

⁷⁸ Yazır, a.g.e., II, 1441

⁷⁹ Nisa, 4/103

⁸⁰ Bakara, 2/239

⁸¹ Şankıfî, Muhammed Emin b. Muhammed Muhtar, *Edvâü'l-Beyan fî İdâhi'l Kur'âni bi'l-Kur'ân*, Dârü Âlemü'l-Fevâid, Tsz., I, 398

silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze birden baskın yapsınlar. Eğer size yağmurdan bir eziyet olur yahut hasta bulunursanız, silahlarınızı bırakmanızda size bir günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.”⁸²

Bu ayeti kerimenin nüzûl sebebi olarak Müfessir İbn-i Kesîr (ö.774/1373) Ebû Ayyâş ez-Zürakî'nin (r.a) şöyle dediğini rivayet eder.

“Biz Resûlullah (s.a.v) ile birlikte Usfan'da idik. Başlarında Halid b. Velîd olduğu halde müşrikler karşımıza çıktı. Onlar bizimle kible arasında bulunuyorlardı. Hz. Peygamber bize öğle namazını kıldırdı. Müşrikler kendi aralarında anî bir saldırı ile müslümanları yok edebileceğimiz bir fırsatı kaçırdık diye konuştular. Sonra da: “Neyse ki birazdan Müslümanlar için çocuklarından da canlarından da daha kıymetli bir namaz vakti daha gelecek” diye konuştular. Bu hadise üzerine bu ayetler (Nisâ Sûresi 101-103) nâzil oldu.”⁸³

Özetle ifade etmek gerekirse, Nisâ Sûresi 101. ayet, meşrûiyeti sünnet ile sâbit olan sefer namazı ile ilgili hükmü tekrarlamış ve 102.nci ayetteki korku namazı ile ilgili zikredilen keyfiyete bir giriş yapmıştır, olay bundan ibarettir. Yoksa bu ayetler mesnet gösterilerek seferde namazları kasretmenin vacip mi yoksa sünnet mi olduğu yönünde zorlama te'villere gitmek doğru olmaz.⁸⁴

Konumuzla ilgili Nisâ sûresi yüz üçüncü ayeti kerimede de evvelce vasıf olarak kasredilen namazların, tehlikenin geçmesi ve korku halinin ortadan kalkması halinde tam kılınması gerekliliği ifade edilmektedir.

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۚ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى

الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّقُوتًا . "

“Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın. Huzura kavuşunca da namazı dosdoğru kılın; çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.”⁸⁵

⁸² Nisâ, 4/102

⁸³ İbn-i Kesir, a.g.e, I, 548

⁸⁴ Heyet, Kur'an Yolu, II, 131

⁸⁵ Nisâ, 4/103

Hülasa, Ayetler birlikte mütalaâ edildiğinde şunlar söylenebilir: İlk ayette namazların kasrının illeti olarak sefer ve korku hali gösterilmektedir. Güvenli hallerde de sefer sebebiyle namazların kasredilmesi söz konusu ayetle değil fiilî ve kavli sünnetle sabit olduğunda ulemânın icma'ı vardır. Hem korku hem de sefer halinde iken namazlar, hem kemmiyet ve hem de vasfı ile kasredilebilecek, güvenli hallerde de sefer illeti ile namazlar sadece adet itibariyle, korku illeti ile de sadece vasfı itibariyle kasr edilebilecektir.⁸⁶

3.2. Sünnette Namazların Kasrı

Yukarıda da değinildiği üzere konu ile ilgili fikhî görüşlerin dayandığı temel, Kur'an ayetleri değil, Hz. Peygamber Efendimizin sözlü ve uygulamalı sünnetidir. Bu kısımda, seferde namazların kısaltılmasının gerekliliği (azîmet) ve imkânı (ruhsat) ile her iki manayı da ihsâs ettiren hadisleri derlemeye ve incelemeye çalışacağız.

3.2.1. Kasrın Azimet Olduğuna Delil Olan Hadisler

Bu kısımda, seferde namazları kısaltmanın vacip olup tam kılmanın isâet olduğunu söyleyen fukahâ'nın görüşlerine mesnet teşkil eden hadisleri hadis âlimlerinin konuya ilişkin değerlendirmeleri ile birlikte mütalaâ etmeye çalışacağız.

3.2.1.1. Hz. Aişe (r.a) Hadisi

" فرضت الصلاة ركعتين ركعتين في الحضر والسفر فأقرت صلاة السفر وزيدت في صلاة الحضر. "

“ *Namaz, hizada ve seferde ikişer rekât olarak farz kılınmış idi. Bilahare, yolcu namazı olduğu gibi aynen bırakılırken, hizada kılınan namaz ise (dörde tamamlandı) artırıldı.* ”⁸⁷

Bu hadisin, Buhârî’de şu şekilde ziyadesi vardır:

" ثم هاجر ففرضت أربعاً, وأقرت صلاة السفر على الأول. "

“*Sonra (Hz. Peygamber) hicret etti de namaz dört rek’at olarak farz kılındı yolcu namazı ise ilk hali üzere (iki rek’at olarak) bırakıldı*”

Ahmed b. Hanbel’in müsned’indeki ziyadesi de şu şekildedir:

⁸⁶ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylül Evtâr min Esrâri Münteka'l-Ahbâr*, İdâretü't-Tibâati'l-Müniriyye, tsz., III, 248

⁸⁷ Buhari, *Salât*, 1.; Müslim, *Misafirîn*, 1; Zeylaî, Cemâleddîn Ebu Muhammed Abdullah b.Yusuf, *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, Dârü'l-Kıble, Cidde, tsz., II, 188

"إلا المغرب فإنها وتر النهار، وإلا الصبح فإنها تطول فيها القراءة."

"Gündüzün vitri olduğu için akşam namazı, uzunca Kur'an kraat edildiği için de sabah namazı bundan hariç bırakıldı" ziyadeleri vardır.⁸⁸

Hanefî ve Zeydîlere göre, Buhari ve Müslim'in sahihlerinde müttetekun aleyh olarak rivayet edilen bu hadis, seferde namazların aslının iki rek'at olduğunun delilidir.⁸⁹ Çünkü hadiste geçen (فرضت) kelimesi (وجبت) vacip oldu anlamına gelir. Şâfiî, Hanbelî ve Malikîler ise, bu kelimenin (قدرت) yani takdir edilir veya dört rek'atlı namazları kasrederek kılmak isteyenler için (iki rek'at olarak) farz kılındı anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. Ancak Şevkânî (ö.1250/1834), bu yorumun hadisin zahirinden anlaşılan mananın hilafına olduğunu ve kabul edilemeyeceğini ifade eder.⁹⁰

Taberânî (ö. 360/970), Abdullah İbn-i Ömer'den (r.a) mevkûfen : "Yolcu namazı, Semâ'dan iki rek'at olarak indi. İsterseniz haydi onu (geldiği yere) geri çevirin"⁹¹ rivayetini aktarır.

İbn-i Hacer el-Heytemî (ö. 974/707), Taberânî'nin naklettiği bu hadisin ravilerinin güvenilir kişiler olduğunu söyledikten sonra seferde namazın kasr edilmesinin tevkîfî olduğunu ve bu alanın icihad alanı olmadığını ifade eder.

Yine Taberânî, sahih bir senetle İbn-i Ömer'den: "Seferde namaz iki rek'attır. (Bu konuda) Sünnete muhalefet eden günah işlemiş ve âsi olmuştur" sözünü nakleder.⁹²

Hattâbî ve bazı âlimler, bu hadisin râvisi Hz. Aişe'nin (r.a), namazın farz kılındığı vakte yetişmediği ve rivayet ettiği bu hadisin de kendi sözü olup merfu olmadığı gerekçesiyle hükmü ile amel edilemeyeceği görüşündedirler.⁹³ Ancak İbn-i Hacer el-Askalânî, bu itiraza şu şekilde cevap verir: "Bu hadis, hükmen merfu'dur. Çünkü böyle bir şeyi, Hz. Aişe (r.a) kendiliğinden söyleyemez. Hz. Aişe'nin (r.a), namazın farz kılındığı zamana yetişmediği itirazına gelince, Hz. Aişe (r.a) bu hadisi,

⁸⁸ Sanânî, Muhammed b. İsmail el-Emîrî'l-Yemenî, *Sübülü's-Selâm Şerhu Bülûğu'l-Merâm*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, II, 80-81

⁸⁹ İbn-i Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed Endelûsî, *Muhallâ bi'l-Âsâr Şerhü'l-Mücellâ bi'l-İhtisâr*, yyy., tsz., III, 26

⁹⁰ Şevkânî, a.g.e., III, 247

⁹¹ Taberânî, Ebü'l-Kâsım, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *Mucemü's-Sağîr*, Thk. Muhammed Şekûr, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, 1985, II, 184

⁹² Sanânî, a.g.e. II, 81

⁹³ Salih Âlü-Bessâm, *Teysîrü'l-Allâm Şerhü Umdeti'l-Ahkâm*, Darü'l-Meymân, Riyad, 2005, I, 358; İbn-i Hacer, a.g.e., I, 464

o zamana yetişmiş başka bir sahabîden duymuş olabilir. Öyle bile olsa bu hadis, müdelles diğer bir ifadeyle mürsel olur. Hadis usûlü ilminde de sahabe mürseli ittifakla sahihtir.”⁹⁴

Diğer taraftan İmamü’l Haremeyn Cüveynî’nin: “Şayet böyle bir haber sabit olsaydı, tevâtüren nakledilir olmalıydı” itirazına da cevaben: “Bu gibi konularda haberlerin tevâtüren nakline gerek yoktur” der.⁹⁵

Hiz. Aîşe’den (r.a) rivayet edilen bu hadisin İbn-i Hibbân’ın (ö.354/965) sahihindeki metni ise şöyledir:

" فرضت صلاة السفر والحضر ركعتين ركعتين فلما أقام رسول الله بالمدينة زيد في صلاة الحضر ركعتان وتركت صلاة الفجر لطول القراءة وصلاة المغرب لأنها وتر النهار. "

“ *Sefer ve hazar namazı ikişer rekât olmak üzere farz kılındı. Resûlullah (s.a.v) Medine’ye geldiğinde, hazar namazı iki rekât artırıldı. Kur’an kıraâtının uzunluğu sebebiyle sabah namazı, gündüzün vitri olduğu için de akşam namazı olduğu gibi bırakıldı.* ”⁹⁶

Hadisin lafzının delalet ettiği mana, Peygamber Efendimizin ve çoğu sahabinin yaptıklarına muvafık olmakla birlikte hadisin râvisi olan Hiz. Aîşe (r.a) in, sonraki hadisten de anlaşıldığı gibi, seferlerde namazlarını kasr etmeyip tam kılmış olması zihin karışıklığına sebep olmuştur. Nitekim Buhârî ve Abdurrazzak’ın rivayetleri şu şekilde sona ermektedir: “Hadisin ravilerinden Zühri, hadisi kendisinden rivayet ettiği Urve’ye: “Öyle ise ne oluyor da Aîşe (r.a) namazları tam kılıyor?” dedim. O da bana: Aîşe (r.a), (hadisi) Osman (r.a) gibi te’vil etmiştir” dedi.⁹⁷ Hiz. Aîşe (r.a), umre yapmak için Hiz. Peygamber ile birlikte Mekke’ye gittiklerinde namazlarını kasr etmemiş, Peygamberimiz de (s.a.v) onun bu fiilini onaylamıştır. Dahası, Hiz. Aîşe (r.a), namazı kasr etmeyi, seferdeki meşakkat ile te’vil etmiş olması hasebiyle, seferde namazları kasretmenin vacip değil ruhsat olduğu kanaatini taşımaktadır.⁹⁸ Bu konuda Hiz. Aîşe (r.a) in rivayeti ile amel ve şahsına ait görüşü

⁹⁴ İbn Hacer, *Nüket alâ Kitâbi İbn Salâh*, Thk. Rabi’ b. Hâdî, İmâdetü Bahsi’l-İslâmî bi’l-Câmiati’l-İslâmiyye, Medinetü’l-Münevvere, 1984, II,541

⁹⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 464; Şevkânî, *a.g.e.*, I, 363

⁹⁶ İbn-i Hibbân, *Salât*, 28

⁹⁷ Buhârî, *Taksîru’s-Salât*, 701; Abdurrazzak, *a.g.e.*, II, 515; Müslim, *Salatü’l-Müsâfirîn ve Kasrihe*, 1568

⁹⁸ Sanânî, *a.g.e.*, II, 82

birbiri ile çelişmektedir. Sahabenin rivayeti ile ameli ve görüşü birbiriyle çeliştiğinde görüşü değil, rivayeti tercih edilir. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye de: "Hz. Aişe (r.a) ve Hz. Osman'ın (r.a) fiilî uygulamalarına değil, rivayetlerine itibar edilir" demiştir.⁹⁹

3.2.1.2. Hz. Abdullah b. Abbas (r.a) Hadisi

" إن الله فرض الصلاة على لسان نبيكم على المسافر ركعتين وعلى المقيم أربعاً وفي الخوف ركعة. "

"Allah, namazı Peygamber inizin diliyle hizada (mukim iken) dört rekât, seferde iki rekât, korku halinde de bir rekât olarak farz kıldı. "¹⁰⁰

Şevkânî, bu hadisin sıhhati sadedinde: "Bu büyük sahabî'nin, bir delil ve burhan olmaksızın böyle bir sözü Allah'a (c.c) nispet etmesi mümkün değildir" der.¹⁰¹ Şevkânî, bu hadisin konumuzun başında zikrettiğimiz; "*Sefer ve hazar namazı ikişer rekât olmak üzere farz kılındı*" mealindeki Hz. Aişe (r.a) hadisi ile çatıştığı iddiasına da şu cevabı verir: "Bu iki hadis birbiriyle çatışmamaktadır. Aksine bu iki hadis, şu şekilde cem' edilebilir: namaz, isrâ gecesi, akşam namazı hariç, iki rekât olarak farz kılınmıştı, Peygamber Efendimiz Medine'ye teşrif ettiklerinde de sabah namazı hariç, iki rekât artırılarak dörde tamamlanmıştı. Namazın dört rekât olmasından sonra yolculuk sebebiyle de dört rekâtlı namazlar, iki rekâta indirilmiştir."¹⁰²

3.2.1.3. Hz. Abdullah b. Abbas (r.a) Hadisi

" أن النبي خرج من المدينة إلى مكة لا يخاف إلا الله رب العالمين فصلى ركعتين. "

"Resûlullah (s.a.v), âlemlerin Rabb'i olan Allah'tan başkasından korkmadığı halde Medine'den çıkıp Mekke'ye teşrif buyurdu da namazları, iki rek'at olarak kıldı "¹⁰³

Bu hadis, seferde namazların kasredilmesinin korku şartına bağlı olmadığının en açık bir delilidir.¹⁰⁴

⁹⁹ Cevziyye, a.g.e, I, 455

¹⁰⁰ Müslim, *Salatü'l-Müsâfirîn*, 1574; Nesâî, *Taksîrû's-Salât*, 1; İbn-i Mace, *İkametü's-Salât*, 73; Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed bin el-Huseyn bin Ali bin Musa, *Sünenü'l-Beyhakî el-Kübrâ*, Mektebetü'd-Dâri'l-Bâz, Mekke-i Mükerrreme, 1994, *Salât*, III, 135.

¹⁰¹ Şevkânî, a.g.e., III, 247

¹⁰² Şevkânî, a.g.e., I, 362

¹⁰³ Tirmizî, *Salât*, 391; Nesâî, *Taksîrû's-Salât*, 1; Abdürrezzak, *Bâbü's-Salâti fi's-Sefer*, II, 516; Beyhakî, a.g.e., *Salât*, III, 135.

3.2.1.4.Hz. Hârise b. Vehb el-Huzâî (r.a) Hadisi

" صلى بنا النبي صلى الله عليه وسلم آمن ما كان بمنى ركعتين. "

"Nebi (s.a.v), daha öncekinden çok daha fazla güvende olduğumuz halde, bize Mina'da namazı iki rekât olarak kıldırdı"¹⁰⁵

Hârise'nin rivayet ettiği bu hadisten fukahâ, seferde korku olmaksızın namazın kasr edilebileceğine kail olmuş ve bu rivayeti, namazların ancak korku veya savaş zamanlarına mahsus olduğunu zannedenlere karşı kuvvetli bir hüccet olarak kullanmışlardır. Bu son görüşe kail olanlardan biri de Hz. Aişe (r.a) dir. Şayan-ı hayretidir ki, Veda haccında Hârise (r.a) gibi kendisi de Peygamber ile birlikte emn-ü eman içinde namazlarını kasrederek kıldığı ve namazı kasr etmenin sebebinin de sefer olduğunu bildiği halde namazların seferde tam kılınmasına fetva vermişlerdir.¹⁰⁶

3.2.1.5. Hz Ömer (r.a) Hadisi

" صلاة الجمعة ركعتان والفطر ركعتان والفجر ركعتان والسفر ركعتان تمام غير قصر على لسان نبيكم. "

"Peygamber iniz Muhammed'in lisaniyla; Yolcu namazı iki rek'attir, Duhâ namazı iki rek'attir, Teravîh namazı iki rek'attir, Cuma namazı iki rek'attir. (Bu namazlar) Kısaltılmaksızın tam iki rek'attir."¹⁰⁷

Bu hadis, zannedilenin aksine namazların önce dört rekât olarak farz kılınıp sonra yolcu için iki rekâta indirildiğinin değil, baştan beri yolcu namazının iki rekât olarak farz kılındığının delilidir.¹⁰⁸

3.2.1.6. Hz. Abdullah b. Ömer (r.a) (ö. 73/692) Hadisi

" أمرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أن نصلّي ركعتين في السفر. "

"Resûlullah (s.a.v) bize seferde namazları (dört rekâtlı namazları) iki rekât kılmanızı emretmiştir."¹⁰⁹

¹⁰⁴ ez-Zebidî, a.g.e., III, 366.

¹⁰⁵ Buhari, Hac, 84; Nesâî, Salât, 3; Ebû Dâvûd, Menâsik, 77; Müslim, Salatü'l-Müsâfirin, 21; Tirmizî, Hac, 52; Nesâî, Salât, 3

¹⁰⁶ ez-Zebidî, a.g.e., III, 374

¹⁰⁷ Nesâî, Taksîrî's-Salât, 1; İbn-i Mace, İkametü's-Salât, 73; Abdürrazzak, Salât, II, 519

¹⁰⁸ Şevkânî, a.g.e., III, 248

3.2.1.7. Hz. Abdullah b. Ömer (r.a) Hadisi

" صليت مع النبي صلى الله عليه وسلم بمنى ركعتين وأبي بكر وعمر ومع عثمان صدرا من إمارته ثم أتمها. "

"Minada¹¹⁰ Peygamber (s.a.v) ile Ebû Bekr ile Ömer ile ve hilafetinin ilk yıllarında¹¹¹ Osman ile birlikte (dört rekâtlı) namazları hep ikişer rekât olarak kıldım. Sonradan (Osman) namazları dört rekât olarak kıldı. "¹¹²

3.2.1.8. İmrân b. Husayn (r.a) (ö. 52/672) Hadisi

"حدثنا أحمد بن منيع أخبرنا هشيم أخبرنا علي بن زيد بن جدعان عن أبي نضرة قال: سئل عمران بن حصين عن صلاة المسافر فقال: - حججت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى ركعتين، وحججت مع أبي بكر فصلى ركعتين، ومع عمر فصلى ركعتين، ومع عثمان ست سنين من خلافته أو ثمان سنين فصلى ركعتين. "

"İmrân bin Husayn'a (r.a) yolcunun namazı sorulduğunda şöyle dedi: " Ben Allah'ın (c.c) Resûlü ile birlikte haccettim, O (s.a.v) namazları iki rek'at olarak kıldı. Ebû Bekir (r.a) ile de haccettim o da namazları iki rek'at olarak kıldı. Ömer (r.a) ile de haccettim, o da namazları iki rek'at olarak kıldı. Osman (r.a) ile de (haccettim) o da hilâfetinin (ilk) altı ya da sekiz senesinde namazları iki rek'at olarak kıldı. "¹¹³

İmrân b. Husayn'dan rivayet edilen hadiste, Hz. Osman'ın (r.a) hilâfetinin başından itibaren altı ya da sekiz yıl namazları iki rekât olarak kıldığı daha sonra namazları tam kılmaya başladığı anlaşılmaktadır. Tirmizi bu hadisin hasen sahih olduğunu söylemiştir.¹¹⁴

¹⁰⁹ Nesâî, Sünen, Salât, 3

¹¹⁰ Müslim'in İbn-i Ömer'den yaptığı diğer bir rivayette "Gerek Mina'da ve gerekse seferde iken başka yerlerde" ifadesi vardır. Müslim, Salâtü'l- Müsâfirîn, 1588

¹¹¹ Tirmizî, Salât, 391

¹¹² Buhârî, Taksîrû's-Salât, 698; Hac, 1046; Müslim, Salâtü'l- Müsâfirîn, 1588; Nesâî, Taksîrû's-Salât, 1; Tirmizî, Salât, 391; Abdürrazzak, Musannef, Babü's-Salât fi's-Sefer, II, 516

¹¹³ Tirmizî, Taksîr fi's-Sefer, 391

¹¹⁴ İbn Esîr, Mevdüddin Ebü's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, Câmiü'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl, Thk. Abdulkadir Arnavûd, Mektebetü Darü'l-Beyân, 1971, V, 706

3.2.1.9. Hz. Abdullah b. Ömer (r.a) Hadisi

"إني صحبت رسول الله صلى الله عليه وسلم في السفر فلم يزد على ركعتين حتى قبضه الله ، وصحبت أبا بكر رضي الله عنه فلم يزد على ركعتين حتى قبضه الله ، وصحبت عمر رضي الله عنه فلم يزد على ركعتين حتى قبضه الله ، وصحبت عثمان رضي الله عنه فلم يزد على ركعتين حتى قبضه الله ، وقد قال الله تعالى : لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة."

"Peygamber (s.a.v)'in seferlerinde ben de bulundum. Allah O'nun (s.a.v) ruhunu kabz edinceye kadar yolculuk esnasında (dört rek'atli) namazları iki rek'at olarak kıldı ve buna ilavede de bulunmadı. Ebu Bekir'le de yolculukta birlikte bulundum, o da Allah ruhunu kabz edinceye kadar yolculukta iki rekâttan fazla kılmadı. Ömer'le de yolculukta birlikte bulundum, o da Allah ruhunu kabz edinceye kadar yolculuk esnasında bunu çoğaltmadı. Osman ile de yolculukta birlikte bulundum, o da Allah ruhunu kabz edinceye kadar yolculuk esnasında iki rekâta bir şey eklemeydi. Şüphesiz ki Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: "And olsun ki, Resulullah'da sizin için güzel bir numûne vardır." ¹¹⁵

3.2.1.10. Hz. Enes b. Malik (r.a) (ö. 90/709) Hadisi

"خرجنا مع النبي صلى الله عليه وسلم من المدينة إلى مكة فكان يصلي ركعتين ركعتين حتى رجعنا إلى المدينة قيل له أقمتم بمكة قال أقمنا بها عشرة."

"Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte Medine'den Mekke'ye (hac etmek niyeti ile) gittik. Medine'ye dönünceye kadar Hz. Peygamber (s.a.v), akşam namazı dışında kalan bütün namazları bize ikişer rekât olarak kıldırdı. Enes'e (r.a): "Mekke'de İkamet ettiniz mi?" diye soruldu. (Evet) On gün İkamet ettik" dedi. ¹¹⁶

Bu hadiste Hz. Peygamber 'in (s.a.v), Hac ibadeti için Mekke'de on gün İkamet ettiği anlaşılmaktadır. Bu on günlük ikamet; Mekke, Mina, Arafat ve

¹¹⁵ Humeydî, Ebu Abdullah, Muhammed b. Fetûh, *el-Cem'u beyne's-Sahihayni'l-Buhâri ve Müslim*, Thk. Dr. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Dar-ü İbn-i Hazm, Lübnan, 2002, II, 148

¹¹⁶ Buhârî, *Taksîru's-Salât*, 698

Müzdelife’de geçirilen günlerin toplamıdır. Hz. Peygamber ’in bu haccında Mekke’de toplam dört gün İkamet ettiği diğer altı günü ise sair yerlerde geçirdiği anlaşılmaktadır. Ancak Şafiîlere göre, Peygamberimiz burada giriş ve çıkış günleri hariç, tam dört gün ve gece ikamet etmemişlerdir. Peygamberimiz burada toplam yirmi bir vakit namaz kılacak kadar bir süre kaldığı için Hanbelîlere göre de ikamet şartları oluşmamaktadır. Bu nedenle zikrettiğimiz bu mezhepler, Peygamberimizin Mekke’deki ikametinin dört günden daha az olmasına binaen namazlarını kasretmiş olduğunu bu hadis ile delillendirmeye çalışmışlardır.¹¹⁷ Oysa Peygamberimizin Mekke’de, tam dört gün doksan altı saat ikamet ettiği ve yirmi bir vakit namaz kıldırıldığı bilinmektedir.¹¹⁸

Molla Aliyyü’l-Kârî, Mirkât isimli eserinde, Peygamberimizin (s.a.v), Mekke’deki dört günlük ikametlerinde namazlarını kasretmiş olduğunu haber veren bu hadisin, Şafiîlerin görüşlerinin aleyhine bir hüccet olduğunu söyler.¹¹⁹

3.2.1.11. Hz. Enes b. Malik (r.a) (ö. 90/709) Hadisi

"إن الله تعالى وضع عن المسافرين الصوم وشطر الصلاة، وعن الحامل أو المرضع الصوم أو الصيام"

*“Şüphesiz ki Allah Teâlâ, yolcudan orucu ve namazın yarısını kaldırdı. Hamile ve emzikli kadından da orucu kaldırdı.”*¹²⁰

İmam Tirmizî, bu hadisin hasen olduğunu söylerken, Elbânî hasen sahih olduğunu söylemektedir.¹²¹

Hadiste geçen “namazın kaldırılması” ifadesinden maksat; dört rekâtlı namazların iki rekât olarak tahfif edilmesi, orucun kaldırılması ifadesinden de maksat; muayyen vaktinde oruç tutmaktan muaf tutulmak anlamındadır. Türkçeye “kaldırmak” olarak tercüme ettiğimiz "وضع عن" kelimesi, zahirinden anlaşılan mananın aksine, mükellefî bir işten tamamıyla muaf tutmak anlamında olmayıp, düşürmek, tenzil etmek, tahfif etmek ve “bir şeyi bir şeyden düşürerek noksanlaştırmak” anlamlarına gelir.

¹¹⁷ Zebidî, *a.g.e.*, III, 370

¹¹⁸ Askalânî, *a.g.e.*, II, 562

¹¹⁹ Molla Ali el-Kârî, *a.g.e.*, III, 384

¹²⁰ Tirmizî, *Sünen, Savm*, 21; Nesâî, *Sünen, Sıyam*, 50

¹²¹ Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizî*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Darü İhyâi’t-Türâsi’l Arabî, Beyrût, Tsz., III, 94

3.2.1.12. Hz. Ebu Hureyre (r.a) Hadisi

"قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: المتمم في السفر كالمقصر في الحضر."

Resulullah (s.a.v): “*Seferde namazı tam kılan hazardous kasr eden kimse gibidir*” buyurdu.

Bu hadis, Darekutnî’nin Sünen’inde Ebu Hureyre’den rivayet edilmişse de râvilerinin mechûl olmaları sebebiyle şedîdü’-d-da’f seviyesindedir.¹²² Bu nedenle hadis, namazın kasrının azimet olması hükmüne delil olabilecek nitelikte görülmemiştir.

3.2.2. Kasrın Ruhsat Olduğuna Delil Olan Hadisler

Bu bölümde konu ile ilgili hadislerden sadece seferde namazları kasretmenin ruhsat olduğuna delil olarak zikredilen hadisleri derleyerek tahlil edeceğiz.

3.2.2.1. Hz. Aişe (r.a) Hadisi

" أنها إعتمرت مع رسول الله من المدينة إلى مكة حتى إذا قدمت مكة قالت يا رسول الله بأبي أنت وأمي قصرت وأتممت وأفطرت وصمت قال أحسنت يا عائشة وما عاب علي."

“Hz. Aişe (r.anh), Resûlullah ile birlikte (Ramazan ayında) umre yapmak için Medine’den Mekke’ye gitmek üzere yola çıkmış, Medine’ye vardığında, “Ya Rasulallah, Anam babam sana feda olsun namazları (yolda) sen kasrettin ben tam kıldım, sen iftar ettin ben oruç tuttum” demiştir. (Bunun üzerine) Peygamber (s.a.v), “İyi yaptın ya Aişe!” karşılığını verdi ve (Seferde namazları tam kılmam ve oruç tutmam sebebiyle) Resûlullah beni ayıplamadı” demiştir.”¹²³

Bu hadis, hazreti Peygamber ’in seferde iken namazlarını tam kılan Hz. Aişe’yi (r.a), sünnetine muhalefetine rağmen ayıplamayıp bilakis onaylamış olması sebebiyle seferde namazları kasretmenin azimet değil, ruhsat olduğunun delili olarak ileri sürülmüştür.

¹²² Zeylaî, a.g.e, II, 90

¹²³ Nesâî, Taksirü’s-Salât, 4; Beyhâkî, Salât, III, 142

Şevkânî: “Darekutnî bu hadisin hasen olduğunu söylemiş ise de Buhârî, Müslim ve diğer hadis kitaplarında sayıca daha fazla ravi tarafından rivayet edilmiş diğer hadislere muhalefet ve muarazası sebebiyle bu konuda delil olamaz” der.¹²⁴

İbn Kayyım el-Cevziyyeye de hadiste geçen Ramazanumresine itirazla, Enes (r.a), İbn-i Abbâs (r.a) ve Aişe’den (r.a) mervi diğer bir rivayete göre, Hz. Peygamber in (s.a.v), hali hayatında yaptığı dört umrenin Zi’l-ka’de ayında gerçekleştiğine vurgu yaparak hadisin metnine itiraz eder. İbn Kayyım, Ebu Dâvud’un, Aişe den (r.a) rivayetle “Peygamberimizin Şevval ayında da bir umre yaptığına” dair tahric ettiği bir hadis için de , “Bu umre, Ci’rane mevkiinde Şevval ayında gerçekleşmişse de Peygamberimiz (s.a.v), ihrama, Zi’l-Ka’de ayında girmiştir” der. Ayrıca hocası İbn-i Teymiyye’den de: “Bu hadis, Hz. Aişe (r.a) aleyhine uydurulmuş bir yalandır” sözünü işittiğini söylemektedir.¹²⁵

Peygamberimizin (s.a.v) fiilî sünnetine rağmen, Hz. Aişe in (r.a), seferde iken namazları neden kasr etmediği ile ilgili olarak Beyhakî’nin rivayet ettiği mahfûz bir hadiste şöyle denilir:

" أنها كانت تصلي في السفر أربعاً فقل لها: لو صليت ركعتين. فقالت: يا ابن أختي إنه لا يشق عليّ."

“Hz. Aişe (r.a) seferde iken namazları dört rek’at olarak kılardı da ona, “namazlarını iki rek’at olarak kılsaydın ya” denilince, o (r.a); “(Namazları dört rek’at kılmak) bana zor gelmiyor derdi.”¹²⁶

Bu hadisten anlaşıldığına göre; Hz. Aişe (r.a) , seferde namazların kasrını ruhsat olarak görmekte ve kendisi de namazları tam kılarak kendine göre azimet ile amel etmeyi tercih etmekteydi.

3.2.2.2. Hz. Aişe (r.a) Hadisi

" أن النبي كان يقصر في الصلاة ويتم ويفطر ويصوم."

“Peygamber (s.a.v), (seferde) namazı (bazen) kasreder (bazen de) tam kılardı. (Bazen) oruç tutmaz iftar eder (bazen de) oruç tutardı.”¹²⁷

¹²⁴ Şevkânî, a.g.e., III, 248

¹²⁵ Cevziyye, a.g.e., I, 472

¹²⁶ Sanânî, a.g.e., 2, 82

¹²⁷ Beyhakî, *Salât*, III, 141-142; Tahâvî, a.g.e., I, 416

Bu hadis, râvileri güvenilir olmasına rağmen zayıf hadis çeşitlerinden ma'lûl¹²⁸ diğer bir adıyla mualleldir ve dinde hüccet değildir.

İbn-i Kayyım el-Cevziyye (ö.751/1350) : Bu hadis, “ Peygamber (s.a.v) (seferde) namazı kasrediyor, Aişe tam kılıyordu. Peygamber (s.a.v) (seferde) oruç tutmuyor, Aişe tutuyordu” şeklinde de rivayet edilmiştir der.¹²⁹

Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (ö. 1420/1999), İbnü'l Kayyım'ın da sözünü ettiği bu rivayeti teyit ederek : “Hadiste geçen “يَتِمُّ” kelimesi, “تَتِمُّ”, “يَصُومُ” kelimesi de, “تَصُومُ” şeklinde okunacak olursa, seferde iken namazı tam kılanın ve iftar etmeyip seferde oruç tutanın, Hz. Peygamber değil Hz. Aişe olduğu anlaşılır ki, doğru olanda budur” der.¹³⁰

3.2.2.3. Hz. Enes b.Malik (r.a) Hadisi

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ : " إِنَّا مَعَاشِرُ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ كُنَّا نَسَافِرُ فَمِنَّا الصَّائِمُ وَمِنَّا الْمَفْطَرُ وَمِنَّا الْمُقْصِرُ فَلَمْ يَعْصِ الصَّائِمُ عَلَى الْمَفْطَرِ وَلَا الصَّائِمُ عَلَى الصَّائِمِ وَلَا الْمَقْصِرُ عَلَى الْمُتَمِّ وَلَا الْمُتَمُّ عَلَى الْمُقْصِرِ ."

“Bizler, Resûlullah'ın ashâbı olarak (birlikte) yolculuk yapardık. Bizden kimi oruç tutar, kimi tutmazdı. Kimi namazlarını tam kılar kimi de kasrederdi. Ne oruç tutan tutmayanı, ne de namazı kasreden tam kılanı ayıplamazdı.”¹³¹

İbn-i Teymiye fetâvâ'sında, Enes b. Malik'in (r.a), seferde sahabenin kimisinin oruç tuttuğu kimisinin de iftar ettiği ile ilgili bir rivayetin olduğunu kabul eder. Ancak ashâbın seferde namazlarını münferid olarak kılıyorlarmış gibi gösterilmesinin ve namazları kimisinin tam, kimisinin de iki rekât olarak kıldıklarını söylemenin rasulullah'ın uygulamalarına muhalif olduğunu, aksine bütün seferlerinde peygamber efendimizin namazlarını ashâbı ile birlikte cemaatle kıldığını söyledikten sonra bu rivayetin bir iftira olup, kabul edilemez olduğunu söylemektedir. İbn-i Teymiye, Beyhaki'nin tahric edip, Darekutnî'nin de sahih kabul ettiği yukarıdaki

¹²⁸ Malûl/Muallal hadis; görünürde sahîh olmakla birlikte bu sıhhati yok edebilecek gizli bir illet taşıyan hadislerle muallal veya malûl denir.

¹²⁹ Cevziyye, a.g.e., I, 334

¹³⁰ Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *İrvâü'l-Ğalîl fî Tahrîci Ehâdisi Menâri's-Sebil*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, 1985, III, 7

¹³¹ Beyhakî, *Salât*, III, 145

hadisin, hadisin ravilerinden olan Zeydû'l-Amâ'nın da ulemanın ittifakı ile metruk olduğunu ve sözünün dinde delil olamayacağını söyler.¹³²

Bu başlık altında zikrettiğimiz hadisler, bazı fakihlerce seferde namazları kasretmenin ruhsat olduğuna delil olarak zikredilmiş¹³³ ise de bu konuda serdedilen bütün hadislerin, ehli ilim tarafından eleştirildiği ve seferde namazları kasr etmenin azimet olduğu görüşünü destekleyen daha çok ve daha sahih diğer rivayetler karşısında bir hüküm bile ifade etmedikleri ortadadır.

3.2.3.Kasrın Azimet ve Ruhsat Olduğuna Delil Kabul Edilen Hadisler

Bu başlık altında zikredeceğimizi hadisler de gerek seferde namazların kısaltılmasının azimet gerekse de ruhsat olduğunu söyleyenlerce görüşlerine delil olarak sunulmuş olması bakımından müsterektir. Bu bölümde bu nevi hadisleri ve üzerinde yapılan değerlendirmeleri mütalaa edeceğiz.

3.2.3.1. Hz. Ya'lâ bin Ümeyye (r.a) (ö.37 H.) Hadisi

" قال قلت لعمر بن الخطاب (ليس عليكم جناح أن تقصروا من الصلاة إن خفتكم أن يفتكم الذين كفروا) فقد أمن الناس فقال عمر رضي الله عنه عجت مما عجت منه فسألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ذلك فقال: صدقة تصدق الله بها عليكم فاقبلوا صدقته."

"Ben Ömer'e: "Allah, eğer korkarsanız namazları kısaltmanızda sizin için bir günah yoktur" buyuruyor. Oysa bu gün insanlar artık emniyettedirler dedim. Hz. Ömer de: Senin taaccüp ettiğin şey hususunda ben de taaccüp ettim ve durumu Peygamber Efendimize sordum. O da (sav) bana: Bu, Allahın bir sadakasıdır onu alın, kabul edin" buyurdu.¹³⁴

Bu hadis, her iki görüş sahibi kimselerce kendi görüşlerini destekler mahiyette yorumlanmıştır. Buna göre, önce kasrın ruhsat olduğunu söyleyen cumhurun daha sonra da kasrın azimet olduğunu söyleyen Hanefîlerin hadisle ilgili görüş ve yorumlarına değinelim.

¹³² İbn-i Teymiye, Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdü'l-Halîm el-Harrânî, *Mecmuu'l-Fetâvâ*, Thk. Enverü'l-Bâz, Darü'l-Vefâ, Cidde, 2005, Amirü'l-Cezzâr, XXIV, 154

¹³³ İbn-i Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *Muğnî*, Darü'l-Fikr, Beyrût, 1405, I, 268

¹³⁴ Müslim, *Salâtü'l-müsâfirîn*, 4; Ebu Dâvûd, *Salât*, 270; Dârimi, *Salat*, 179; Nesâî, *Taksîrû's-Salât*, 1; İbn Mâce, *İkametü's-Salat*, 73; İbn Hıbbân, *Salat*, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 25

İmâm-ı Şâfiî (ö. 204/714) bu hadis ile Hanefî'lerin aksine, seferde namazları kasr etmenin ruhsat olduğu görüşünü istidlâl etmiş ve ilgili ayette geçen, namazları kasretmekten muradın; namazı îma şeklinde kılmak ya da binek üzerinde kılmak anlamında değil, rek'atlardan kısmak anlamında kasr demek olduğunu ileri sürmüştür.¹³⁵

Hattâbî, (ö.388/998) Mealimü's-Sünen adlı eserinde : “Bu sahih hadis-i şerif, seferde namazları kasr etmenin değil, tam olarak kılmanın azimet olduğuna açık bir delildir. Zira hem Ya'lâ b. Ümeyye (r.a) hem de Hz. Ömer (r.a), namazı kasr etmenin şartının korku olmadığını bilmektedirler. Eğer yolcunun namazının aslı iki rekât olsa idi bundan dolayı taaccüp etmemeliydiler. Ayrıca hadis de geçen “*bu Allah'ın sadakasıdır*” ifadesinden seferde namazların kısaltılmasının bir ruhsat olduğu açıkça anlaşılmaktadır” der.¹³⁶

Ebu Bekir el-Cassas'ta (ö. 371/981) Ahkâmü'l-Kur'an'ında: Hadiste geçen “*onun sadakasını alın kabul edin*” emrinin vücûb ifade ettiğini beyan ile mademki seferde namazları kasr ile memuruz, o halde bu, namazları tam kılmaktan men edilmişiz demektir der. Zira sahabe, Peygamber Efendimizin (s.a.v) seferde namazları iki rekât olarak kıldığını biliyorlardı. Onlar sefer namazı hususunda değil, Kur'an'daki kasrın ne anlama geldiği hususunda şüpheye düşmüşlerdir. Peygamber Efendimizin (s.a.v) ayetteki; “*Eğer korkarsanız namazları kısaltmanızda sizin için bir günah yoktur*” ibaresine rağmen, “*Bu, Allahın bir sadakasıdır onu alın kabul edin*” demesi ve seferde namazları kısaltmakla korkuyu ilişkilendirmemiş olması gösteriyor ki, ayetteki namazları kısaltma; namazın rekât sayısında bir kısaltma değil namazın vasfında bir kısaltmadır.¹³⁷

Diğer taraftan Şevkânî; “bu hadiste geçen “Allah'ın sadakası” ifadesinin zahirinden, seferî iken namazları iki rekât kılmanın azimet değil ruhsat olduğu anlaşılabilir ama unutmamalıdır ki, Hz. Peygamber (s.a.v), Allah tarafından verilen bu sadakanın reddini değil, kabulünü emretmektedir. Sadakanın kabul edilmesinin nebiyy-i zîşân tarafından emrediliyor olması da kasrın, ifadenin zahirinden anlaşılan mananın aksine ruhsat değil, azimet olduğunun anlaşılmalıdır” der.¹³⁸

¹³⁵ Karagöz İsmail, *a.g.e.*, 99

¹³⁶ Hattâbî, Ebû Süleyman, Ahmed b. Muhammed, *Me'âlimü's-Sünen fî Şerhi Sünen-i Ebî Dâvûd*, Matbaatü'l-İlmiyye, Halep, 1932, I, 261

¹³⁷ Cassas Ebu Bekir Ahmed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kuran*, Dar-ü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Lübnan, 1996, III, 231-232

¹³⁸ Şevkânî, *a.g.e.*, III, 245

Abdulahdi es-Sindi, (ö.1136/1724) hadisin, “*Bu, Allahın bir sadakasıdır onu alın kabul edin*” kısmını şerh ederken, şu ifadeleri kullanıyor: “Kul fakirdir ve Rabbinin sadakasına muhtaçtır. Hal böyle iken ondan müstağni imiş gibi davranması ve sadakayı kabule yanaşmaması; çirkin ve kula yakışmayan bir istiğnâ halidir. Bütün bunlar gösteriyor ki, hadiste geçen emir vüçûb içindir.”¹³⁹

Kâsânî, “hadiste geçen “*onun sadakasını alın kabul edin*” demek, Allah (c.c), seferde namazları iki rekât kılmanıza hükmetti demektir” der.¹⁴⁰

İbn Teymiye de bu hadisin şerhinde şu çarpıcı sözlere yer verir: Ahmed b. Hanbel ve İmam-ı Şafî, yolcunun namazını iki rekât kılmasının azimet oluşunu reddetmek için, namazın kasr edilmesi; Allah’ın (c.c) sadakasıdır. Dileyen bu sadakayı kabul eder dileyen de kabul etmez. Hadiste geçen “*Allah’ın (c.c) sadakasını alın kabul edin!*” emir kipinin de farziyet ifade etmediğini söylemektedirler. Oysa bu büyük bir yanlışlıktır. Bu hadiste geçen emir kipi farziyet ifade eder ve eğer Allah’ın (c.c) sadakasını kabul etmez isek helak oluruz.”¹⁴¹

Görüldüğü gibi bu hadis, namazların seferde kasr edilmesi ya da tam kılınması ile ilgili görüş bildiren âlimler arasında ihtilafa medar olmuş, bazıları namazları kasr etmenin ruhsat, diğer bazıları da azimet olduğu görüşlerini bu hadis ile delillendirme cihetine gitmişlerdir.

3.2.3.2. İbrâhim en-Nehâî (ö. 95/714) Hadisi

" حدثنا إبراهيم قال سمعت عبد الرحمن بن يزيد يقول صلى بنا عثمان بن عفان رضي الله تعالى عنه بمنى أربع ركعات فقل ذلك لعبد الله بن مسعود رضي الله تعالى عنه فاسترجع ثم قال صليت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بمنى ركعتين وصليت مع أبي بكر رضي الله تعالى عنه بمنى ركعتين وصليت مع عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه بمنى ركعتين فليت حظي من أربع ركعات ركعتان متقبلتان. "

“İbrahim en-Nehâî (ö.95/714), Abdurruhman b. Yezid’den işittim, O dedi ki, “*Osman (r.a) Minâ’da bize (dört rekâtlı farz namazları) dört rekât olarak kıldırdı.*” Bu durum Abdullah İbn-i Mes’ûd’a haber verildi. Bunun üzerine O, “*Innâ lillâh ve*

¹³⁹ Sindî, Ebu’l-Hasan Nûreddin b. Abdü’l-Hâdî, *Haşiyetü’s-Sindî ala’n-Nesâî*, Thk. Abdülfettah Ebu Ğudde, Mektebetü’l-Matbûâti’l-İslâmî, Haleb, 1986, III, 117

¹⁴⁰ Kâsânî, a.g.e., I, 92

¹⁴¹ İbn-i Teymiye, a.g.e, XXIV, 107

İnnâ İleyhi Râciûn (Allah'tan geldik yine ona döneceğiz)" diye (Osman'ın sünnete muhalif bu davranışını yadırgayarak) istirca' ettikten sonra "Resûlullah ile birlikte Minâ'da (dört rekâtlı farz namazları) iki rekât kıldım. Ebû Bekr ile birlikte Minâ'da yine (dört rekâtlı farz namazları) iki rekât kıldım. Ah keşke nasibim, dört rekât olacağına kabul olmuş iki rekât olsaydı" demiştir.¹⁴²

İbn-i Mes'ûd'un hadiste geçen; "*Ah keşke nasibim, dört rekât olacağına kabul olmuş iki rekât olsaydı*" sözü, Hanefîlerce seferde kasrın vücûbuna, diğerlerince de kasrın ruhsat oluşuna delalet ettiği şeklinde yorumlanmıştır.¹⁴³

İbn-i Hacer el-Askalânî (ö.852/1447): "Bu hadis, seferde namazların kasrı ancak korku haline mahsustur diyenlerle namazların seferde kasr edilmesi ruhsat değil, vaciptir diyenlere karşı bir hüccettir. Zira İbn-i Mes'ûd, seferde namazları dört rekât kılmayı caiz görmeseydi, " Ah! Keşke nasibim dört rekât olacağına..." ifadesini kullanmazdı. Çünkü kasr vacip olsa, itmam (namazı dört rekât kılmak) ile namaz fasit olur. İbn-i Mes'ûd'un, Hz. Osman'ın namazları itmam ettiğini duyunca istirca' etmesi, Hz. Osman'ın bu fiilini hilâf-ı evlâ görmüş olmasındandır. Nitekim Ebû Davûd'un süneninde rivayet ettiği, " İbn-i Mes'ûd, seferde namazı dört rekât olarak kılınca kendisine: "Hani ya sen bundan dolayı Osman'ı ayıplıyordun" denilmiş. O da: "İhtilaf çıkarmak şeridir" cevabını vermiştir." hadisinden çıkan manada budur der.

Beyhakî'nin (ö.458/1066) rivayetinde ise bu ifade; " Ona (Hz. Osman) muhalefeti hoş görmedim" şeklindedir. Bu da gösteriyor ki, İbn-i Mes'ûd, seferde namazları kasrın vacip olmadığı görüşündedir.

İmam-ı Şâfiî de :“Eğer seferde namazı kasr vacip olsaydı, yolcu olan kimse yolcu olmayana iktida edemezdi. Hâlbuki bu durumda olan birinin namazı dört rekât kılacağı hususunda ittifak vardır, cumhuru sahabe de bu görüştedir.” demektedir.¹⁴⁴

Sahîhi Buhârî şârihlerinden Bedrettin el-Aynî (ö.855/1451), İbn-i Hacer el-Askalânî'nin bu hadis üzerine yaptığı yorumu, isim vermeden eleştirerek şöyle der: "Bu söze kail olan kişi, İbn-i Mes'ûd'un, seferde namazları kasretmenin caiz olduğu görüşünde olduğunu söylemekle sözü kendi meramına uygun hale getirmek

¹⁴² Buhârî, *Taksîru's-Salât*, 698; Müslim, *Salatü'l-Müsâfirîn*, 19; Abdürrazzak, *Bâbü's-Salâti fi's-Sefer*, II, 516; Tahâvî, *a.g.e.*, I, 416

¹⁴³ Zebidî, *a.g.e.*, III, 375

¹⁴⁴ Askalânî, *a.g.e.*, II, 564; Zebidî, *a.g.e.*, I, 375-376

gayretindedir. Halbu ki, Tavdîh isimli eserin sahibi ve daha pek çokları, Davûdî'nin¹⁴⁵ (ö.402 hicri), İbn-i Mes'ûd'un seferde namazları kasretmeyi farz olarak gördüğünü beyan etmektedirler. Aynî, Dâvûdî'nin bu sözü, Ömer bin Abdulaziz'in, (ö.101/720): "Seferde namaz iki rekâttan ibarettir. Bu ikisinden başkası sahih olmaz" sözü ile İmam Evzaî'nin, (ö.157/774) "üçüncü rekâta kalkan yolcu secdeyi sehiv yapmalıdır" şeklindeki sözlerini dile getirerek İbn-i Hacer'e itiraz eder.¹⁴⁶

Aynî, el-Askalânî'nin "eğer seferde namazları kasr vacip olsaydı, İbn-i Mes'ûd (r.a) Hz. Osman'ın (r.a) hilâfeti sırasında namazlarını tam kılmazdı" görüşüne de şu şekilde itiraz da bulunmuştur. İbn-i Mes'ûd'a, daha önce Osman'ı (r.a) (Seferde namazları tam kılıyor diye) ayıplıyordun, şimdi sen neden namazları tam kılıyorsun denilmiş, İbn-i Mes'ûd da (r.a): "Muhalefet etmek şerdir" veya "Osman'a muhalefet etmek hoşuma gitmedi" şeklinde cevap vermiştir.¹⁴⁷ Diğer taraftan Aynî, İmamı Şâfiî'nin : " Eğer seferde namazın kasrı vacip olsaydı, namazda yolcu olan olmayana uyamazdı" sözüne, "yolcunun, yolcu olmayan bir imama iktida etmesi durumunda namazını dörde tamamlaması, son iki rekâtın farz olmasından dolayı değil, bilakis imama uymanın gerekliliğindendir" sözü ile cevap verir. Seferde namazların itmamını, cumhuru sahabenin tecviz ettiği iddiasına cevaben de Tirmizî'nin (ö.279/892) şu sözünü nakleder: "Bu konuda ümmet, Peygamber Efendimiz ve Ebû Bekr ile Ömer efendilerimizin fiilleri ile amel etmektedir ki o da, seferde namazı kasretmektir. Muhammed b. Sahnûn (ö.256/869) ile İmam-ı Malik ve Ahmet b. Hanbel'den sabit olan rivayet de budur. Sevrî'nin (ö.161/ 778) ve Hammâd'ın (ö.120/737) görüşleri de böyledir. Ömer, Ali, Câbir, İbn-i Abbâs ve İbn-i Ömer'den nakledilen de budur. Şimdi cumhuru sahabe ve tabiîn'in namazların itmamını tecviz ettikleri iddiası nasıl kabul edilebilir?"¹⁴⁸

Hülasa, sefer sebebiyle namazın kasredilebileceği hususunda âlimler arasında bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak namazı kasr etmenin vacip ya da isteğe bağlı bir ruhsat olup olmadığı hususu ihtilaf konusu olmuştur. Bu konuda, fukaha'nın görüşlerini, kendi tercihimizi ve sebebini ikinci bölümde namazın kasrı başlığı altında zikredeceğiz.

¹⁴⁵ Asıl adı Ebu Ca'fer Ahmed b. Nasr ed-Davûdî'dir. Endelüs Emevî Araplarından Tilmisan'da yaşamış Maliki fakihlerinden bir zattır. (www.maroc-quran.com)

¹⁴⁶ Zebidî, *a.g.e.*, III, 376

¹⁴⁷ Aynî, *a.g.e.*, 7, 122

¹⁴⁸ Zebidî, *a.g.e.*, III, 377

4. SEFERDE ORUÇ İBADETİ

Sefer sebebiyle yolcuya tanınan ruhsatlardan biri de, Ramazan ayında oruç tutmayıp iftar etme muhayyerliğidir. Bu kısımda, seferde Ramamaz ayı orucunu tutmanın veya daha sonra kaza etmek üzere iftar etmenin, kitap ve sünnetteki yeri ve ilgili hükümler üzerinde duracağız.

4.1. Kur'an'a Göre Seferde Oruç

İslam dininde oruç tutmak azimet iken; hastalık, yolculuk ve güç yetirememe gibi arizî bir sebeple seferde iftara izin verilmiş olması dinin, “kolaylık” prensibi gereğidir. Seferde oruç tutmama ruhsatı, kitap ve sünnetle sabittir. Şimdi bu konu ile ilgili ayet-i kerimeyi ve hakkında yapılan yorumları zikretmeye çalışalım.

"أَيُّهَا الْمَعْدُودَاتُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامَ مَسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ."

*“Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye versin. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”*¹⁴⁹

Bu ayette, Ramazan ayında iftar etmeyi mubah kılan üç mazeretten söz edilmektedir: Hastalık, yolculuk ve oruç tutmakta aşırı zorlanmak. Hastalık yahut oruç tutmakta aşırı zorlanmak gibi mazeretler, tezimizin konusu ile ilgili olmadığı için bu konuya girmeyeceğiz.

Oruç tutmamayı mubah kılan sefer; evvelce zikrettiğimiz Nisâ Sûresi 101. nci ayette işaret olunan, Sünnet ile sabit olan seferdir. Böylesi bir seferde namazın kasrı'nın ruhsat mı yoksa azimet mi olduğu hususunda, âlimler arasında ihtilaf olmuşsa da iftar etmenin ruhsat olduğu hususunda, zahiriler dışında ulema arasında ittifak vardır.

¹⁴⁹ Bakara, 2/184

Zahirîler bu âyetlerin zahirine bakarak, yolculukta dört rekâtlı namazları iki rekât kılmanın da seferde oruç tutmayıp iftar etmenin de vacib olduğunu söylemişlerdir.

Zahiriler, "*Yolculukta oruç tutmak iyilik değildir*" hadisi ile Peygamberimizin (s.a.v), Mekke'nin fethi için çıkılan seferde, Mekkelilerle çatışma ihtimali bulunan bir vadide, oruçların açılması yönündeki uygulamalı sünnetine rağmen iftar etmeyenler için söylediği, "*onlar âsi oldular, onlar âsi oldular*" hadislerini görüşlerine delil olarak ileri sürmektedirler. Hatta Ebu Hüreyre (r.a.) de bu hadise dayanarak "*Yolcu oruç tutsa bile yine kaza lazım gelir.*" demiştir. Fakat bütün sahabe, tâbiîn ve fıkıh âlimleri, yolculukta orucun namaz gibi olmayıp, tutulması halinde caiz ve seferde tutulan oruç için de kaza lazım gelmeyeceğinde ittifak halindedirler. Ebu Hüreyre'nin (r.a), bu konuda ki sözü ise şâzdır. Çünkü Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.), yolculukta oruç tuttuğu sahih haberle sabittir. Cenabı Allah'ın bu ruhsatı, kolaylaştırmak içindir. Yolculuktaki namaz gibi azimet manasında değildir. Hasta için yemenin vacib olmadığı üzerinde ittifak edilmişken Zahirîlerin, seferde iftar etmeyi vacib saymaları doğru olamaz. Zira hasta ve yolcunun, tutmadığı oruçları daha sonra yalnız başına kaza etmeleri, herkesle beraber oruç tutmaktan daha zor gelebilir. Bu da "*Allah sizin için kolaylık diliyor güçlük dilemiyor*" kolaylık ilkesine aykırı olur.

Taberi de bu görüşü tercih etmiş ve özetle şunları söylemiştir: Ayet-i kerimedeki ruhsat, yolcu ile hastaya birlikte tanınmıştır. Hasta olan kişi, Ramazanda kendisini zorlayarak oruç tutacak olursa orucunun sahih olduğu, hasta iken tuttuğu oruçları iyileşince kaza etmesinin gerekmediği hususunda icma' vardır. Hal böyle iken, "Ramazanda, hastanın oruç tutmaması bir ruhsat, yolcunun tutmaması ise şarttır" demek nasıl doğru olabilir? Oysa durum hasta için ne ise yolcu için de odur. Diğer yandan, âyette ki, "*Allah sizin için kolaylık diler zorluk dilemez.*" ifadesi, başka bir delil aramaya ihtiyaç bırakmamaktadır. Yolcu kendisi için zor olanı seçmiş ve oruç tutmuş, buna rağmen ona orucunu kaza etmesi gerektiğini söylemek, onun işini daha da zorlaştırmak demek olur. Üstelik Ramazan'da yolculuk yapan kimsenin orucunu tutup tutmamakta serbest okluğuna dair Resulullah'tan (s.a.v) birbirini destekleyen pek çok hadis rivayeti de vardır.¹⁵⁰ Biz konu ile ilgili bu rivayetleri, sünnete göre seferde oruç başlığı altında zikretmeye çalışacağız.

Zahirîlerin seferde oruç tutmanın caiz olmadığına delil olarak ileri sürdükleri

¹⁵⁰ Taberî, Ebu Ca'fer, Muhammed b. Cerîr, *Camii'l Beyan fî Te'vîli'l-Kur'an*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2000, III, 470

Abdurrahman b. Avf (r.a) rivayeti şu şekildedir.

"عن عبد الرحمن بن عوف أنه قال : الصائم في السفر كالمفطر في الحضر"

“Seferde oruç tutan kimse, hizada iftar eden kimse gibidir”

İmam Beyhakî ve Elbânî bu hadisin munkatı’ zayıf bir hadis olduğunu söylemektedirler.¹⁵¹ Kaldı ki bu hadis, Ramazangünü bir seferde oruç tuttuğu için sahabeler tarafından ağacın gölgesine alınıp üzerine su serpilen bir sahabînin durumuna düşen kimseler için söylenmiş de olabilir. Aslında bu gibi haberleri Resûlullah’a isnad etmek ve dinde delil olarak göstermek caiz değildir. Çünkü bu nevi haberlerin senetleri pek zayıftır.¹⁵²

Sonuç olarak deriz ki, hasta ve yolcu olanlara oruç tutmama ve başka zamanda sayısınınca kaza etme izin ve imkânı verilmiş olmakla beraber, önemli bir güçlüğü ve engelin bulunmaması halinde de oruç tutmak, ayetteki “oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır” ifadesi ile de tavsiye edilmiştir.¹⁵³

4.2. Sünnete Göre Seferde Oruç

Bu kısımda, sünnete göre seferde oruç tutmak ya da iftar etmekle ilgili mezheplerin farklı görüşlerine delil olmak üzere sundukları hadisleri derleyip incelemeye çalışacağız.

4.2.1. Seferde Oruç Tutmayı Teşvik Eden Hadisler

4.2.1.1. Hz. Ebu’d-Derdâ (r.a) Hadisi

حديث أبي الدرداء رضي الله عنه قال: " خرجنا مع النبي -صلى الله عليه وسلم- في شهر رمضان في حر شديد حتى إن كان أحدهم ليضع يده على رأسه من شدة الحر وما فينا صائم إلا رسول الله صلى الله عليه وسلم وعبد الله بن رواحة "

“Biz, çok sıcak bir Ramazangününde, Resulü Allah (s.a.v) ile beraber bir sefere çıktık. Öyleki hepimiz, sıcaklığın şiddetinden dolayı elini başına koyuyordu.

¹⁵¹ Nesâî, *Sünen, Siyam*, 53; Beyhakî, *a.g.e.*, IV, 244

¹⁵² Taberî, *a.g.e.*, III, 474

¹⁵³ Heyet, *Kur'an Yolu Tefsiri*, I, 279

Aramızda, Resulüllah (s.a.v) ile Abdullah b. Ravaha'dan (r.a.) başka oruç tutan hiçi kimse yoktu.”¹⁵⁴

4.2.1.2. Hz. Enes (r.a) Hadisi

حديث أنس - رضي الله عنه - حيث قال لمن سألته عن صوم رمضان في السفر: "سافرنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم- في رمضان فلم يعجب الصائم على المفطر ولا المفطر على الصائم".

Hz. Enes (r.a), kendisine seferde Ramazanorucundan sual eden birine: “ *Biz, Allah'ın Rasûlü ile birlikte Ramazan ayında bir sefere çıktık, ne oruç tutanlar tutmayanları, ne de oruç tutmayanlar tutanları ayıpladı.*” diye cevap verdi.¹⁵⁵

4.2.1.3. Hamza b. Amr el-Eslemî (r.a) Hadisi

حديث حمزة بن عمرو الأسلمي رضي الله عنه أنه قال " : يا رسول الله أجد بي قوة على الصيام في السفر ، فهل علي جناح ؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : هي رخصة من الله ، فمن أخذ بها فحسن ، ومن أحب أن يصوم فلا جناح عليه."

Hamza b. Amr el-Eslemî (r.a) Peygamberimiz e (s.a.v): “*Ey Allah'ın Resulü, ben seferde oruç tutabilirim, bu benim için günah olur mu*” diye sordu. (Bunun üzerine) Peygamberimiz (s.a.v): “*Bu, (Seferinin Ramazanda iftar etmesi) Allah'tan (c.c.) bir ruhsattır. Bu, ruhsat ile amel eden kimse için güzel bir şeydir. Ancak her kimde oruç tutmak isterse ona bir günah yoktur*” buyurdu.¹⁵⁶

4.2.2. Seferde İftarı Teşvik Eden Hadisler

4.2.2.1. Hz. Enes (r.a) Hadisi

عن أنس بن مالك رضي الله عنه قال : "كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر ، فمِنَّا الصائم ، وَمِنَّا المفطر . قال : فنزلنا منزلاً في يوم حار ، وأكثرنا ظلاً صاحب الكساء ، فمنا من يتقي الشمس بيده . قال : فسقط الصوم ، وقام المفطرون ، فضربوا الأبنية ، وسقوا الرّكاب . فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ذهب المفطرون اليوم بالأجر ."

¹⁵⁴ Buhârî, *Savm*, 121; Müslim, *Sıyam*, 1122

¹⁵⁵ Müslim, *Sıyam*, 1118; Buhârî, *Savm*, 123

¹⁵⁶ Müslim, *Sıyam*, 1121

“Biz Allah’ın Rasûlü ile birlikte bir sefere çıktık. İçimizden bazıları oruçlu, bazıları da oruçlu değildi. Sıcakın pek şiddetli olduğu bir gün, uygun bir yerde konaklamıştık. Çoğumuzun gölgelenecek bir örtüsü vardı. Örtüsü olmayanlar da elini siper edip güneşten korunuyordu. Oruçlu olanlar yorgunluktan uykuya daldılar. Oruçlu olmayanlarsa, oruçlulara için su taşıdı ve onlara gölgelenecek çadırlar kurdular. Bunu gören Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem:“ Bugün oruç tutmayanlar daha fazla ecre nâil oldu” dedi.¹⁵⁷

4.2.2.2. Câbir b. Abdullah (r.a) Hadisi

حديث جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قال: كان رسول الله -صلى الله عليه وسلم- في سفر فرأى زحاما ورجلا قد ظلل عليه فقال: "ما هذا؟" فقالوا صائم. فقال: "ليس من البر الصوم في السفر" ومسلم بلفظ: " ليس البر أن تصوموا في السفر"

“Allah Rasûlü (s.a.v) bir seferde, bir adamı gölgeleyen bir kalabalık gördü ve “bu kimdir” diye sordu. “Bir oruç tutan bir kimsedir” dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v) : “Seferde oruç tutmak, dindarlık değildir” buyurdu.”¹⁵⁸

4.2.2.3. Hz. Câbir b. Abdullah (r.a) Hadisi

وعن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج عام الفتح إلى مكة في رمضان فصام حتى بلغ كراع الغميم فصام الناس، ثم دعا بقدر من ماء فرفعه حتى نظر الناس إليه ثم شرب، فقل له بعد ذلك : إن بعض الناس قد صام ؟ فقال : " أولئك الغصاة، أولئك الغصاة " وفي لفظ " فقل له إن الناس قد شقّ عليهم الصيام وإنما ينظرون فيما فعلت، فدعا بقدر من ماء بعد العصر فشرب

“Allah’ın Resulü (s.a.v), fetih senesi Ramazan ayında Mekke’ye doğru yol çıktı. Peygamberimiz (s.a.v) ve ashabı (rıdvanullahi aleyhim ecmain) Kürâü’l-Ğamîm (usfân yakınlarında bir vadi) denilen mevkiye kadar oruçlu idiler. Peygamberimiz (s.a.v) (burada) bir bardak su getirilmesini istedi. Bardağı herkesin görebileceği kadar yükseğe kaldırıp sonra da suyu içti. Biraz sonra Peygamberimiz e (s.a.v), hala insanlardan bazılarının oruçlu olduğu haberi geldi. (Bunun üzerine)

¹⁵⁷ Müslim, Sıyam, 1119

¹⁵⁸ Buhârî, Savm, 122; Müslim, Sıyam, 1115

*Peygamberimiz (s.a.v): “Onlar âsi oldular! Onlar âsi oldular” buyurdu. Bir başka lafızda da : “Peygamberimiz e (s.a.v), insanlara orucun çok ağır geldiği ve kendisinin ne yapacağına baktıkları anlatılınca, Peygamberimizin de (s.a.v) bir bardak su getirilmesini istedi ve (ashabına seferde iftar ruhsatını öğretmek üzere) ikindiden sonra bu suyu içti.”*¹⁵⁹

Bu konuda vârit olan hadislerle bütüncül bir bakış açısıyla bakmak gerekir. O zaman parçacı bir bakış açısıyla bakıldığında ortaya çıkanın aksine bir durumun ortaya çıkacağı muhakkaktır. O durum, kanaatimize göre şudur: Seferde Peygamberimizin oruç tutması fiilî, oruç tutan ve tutmayan ashabını bu konuda serbest bırakması takriri, bir soru üzerine, seferde oruç tutmamanın ruhsat olduğu, buna rağmen gücü yetenlerin oruç tutmalarının ise caiz olup günah olmadığını söylemesi kavli sünnete örnektir. Seferde oruç tutmayı men eden hadislerdeki şu ayrıntı göz ardı edilmemelidir. Orucun, kişiyi takatsiz bırakacağı galibi zannı varsa iftar ruhsatını kullanmamak caiz değildir. Nitekim Peygamberimiz de bu durumda olan kimseye has olmak üzere: “*Seferde oruç tutmak iyilik değildir*” buyurmuşlardır. Peygamberimizin seferde oruç tutanları “âsi” olmakla nitelediği hadiste de Peygamberimizin fiilî sünnetine ashabın muhalefeti söz konusu olmuştur denebilir.

¹⁵⁹ Müslim, *Sıyam*, 1114

İKİNCİ BÖLÜM

SEFERÎLİĞİN ŞARTLARI, RUHSATLARI VE İLGİLİ

HÜKÜMLER

1. SEFERÎLİĞİN ŞARTLARI

Bu kısımda seferî olabilmek için gerekli şartları, seferîliği etkileyen unsurları müçtehit imamlarımızın konuya ilişkin görüşleri ışığında açıklamaya ve bir tercih yapmaya çalışacağız.

1.1. Sefer Mesafesi

Yolculuğun kimi mükellefiyetlerin düşmesine (kurban, Cuma ve bayram namazları gibi), kimilerinin tehirine (Ramazanorucunun kazaya bırakılması gibi), kimilerinin de tahfifine (dört rekâtlı namazların iki rekâta düşürülmesine) sebebiyeti, kat edilen mesafenin sefer mesafesi olması şartına bağlıdır. Sefer mesafesini bilmenin zaruri olduğu hususunda âlimler ittifak etmişlerdir. Nitekim İmam Serahsî, “sefer isminin tahakkuk etmesi için sefer mesafesinin takdîr ve tahdid edilmesi şarttır” der.¹⁶⁰

Ancak sefer mesafesinin takdîr ve tahdidi, din bilginlerinin üzerinde ihtilaf ettikleri konulardan biridir ve hala da bu konu, İslam âlimleri arasında ihtilaf konusu olmaya devam etmektedir. İlki 12 Aralık 1994’te, ikincisi de 2-3 Haziran 1995’te Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi konferans salonunda gerçekleştirilen, “**İslam da Seferilik ve Hükümleri**” adlı ilmî toplantıda genel değerlendirme konuşması yapan Prof. Dr. Hayrettin Karaman’ın: “Sonuç olarak, seferîliğin hükümleri mevzuunda burada da isteyen amel edebileceği bir icma’ hâsıl olmamıştır. Bir kısım arkadaşlar, konu ile ilgili evvelki ihtilafları naklederken, yeni şeyler söyleme cesaretinde bulunan diğer bir kısmı da birbirleriyle ihtilaf etmişlerdir”¹⁶¹ şeklindeki sözlerinden, bu konu etrafındaki ulemâ ihtilafının en azından ülkemizde hala devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Hacer, Sefer mesafesi konusunda İbn-i Münzir’in, yirmi kadar farklı görüşten bahsettiğini kaydeder.¹⁶² Âlimlerin bu konudaki ihtilafı, konu ile ilgili hadislerin sefer mesafesini tahdit edecek netlikte olmamasından veya zahiren birbirleriyle bir anlam çatışması içinde olmalarından yahut da haber kaynaklarının sıhhati ile ilgili şüphelerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle âlimler, sefer

¹⁶⁰ Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl *el-Mebsût*, Beyrut, 1978, I, 235

¹⁶¹ Karaman, H. “*Genel Değerlendirme*”, *Seferîlik ve Hükümleri*, Ensar Neşr. İst., 1997, 452

¹⁶² İbn-i Hacer, *a.g.e.*, II, 566

ruhsatlarından yararlanmayı mubah kılan yolculuğun mesafesinin tespitinde genel olarak; örfü ya da nassları ölçü alanlar olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır.

Örfü ölçü alanlar; Zahirîler¹⁶³, İbn-i Teymiye¹⁶⁴ ve İbn Kayyım el-Cevziyye'dir (ö.751/1350).¹⁶⁵ Bu kişiler, seferi mutlak anlamış ve sefer mesafesini tahdit eden ne bir ayet ne de bir sahih hadisin bulunmadığını iddia etmiş ve seferî tanımlarken: “İnsanların örfünde yolculuk adı verilen her seyahat seferdir” görüşünü savunmuşlardır.¹⁶⁶ Seferîlik için örfün delil olduğunu söyleyenlere karşı İbn-i Arabî : “Bazı kimseler din ile adeta oyun oynuyor ve oturduğu şehrin dışına çıkan kimse seferîdir, namazı kasr eder ve iftar eder diyorlar. Bu sözün sahipleri, ya Arap değil ve arapların “sefer” sözünden ne anladıklarını bilmiyorlar ya da dini hafife alıyorlar”¹⁶⁷ diyerek tenkit eder.

İbn-i Kudâme: seferîlikte mesafe takdiri ile ilgili konunun tevkîfi olduğunu dolayısıyla da kıyas yapmayı mümkün kılan bir benzerinin ve birlikte mütalaa edilebileceği bir aslının olmadığını bu sebeple de mücerret rey ile belirlenmesinin doğru olmadığını söylemekte ve ulemanın yaptığı mesafe tahdidinin ayet ve hadislerin zahirine aykırı düştüğü kanaatinde olduğunu belirtmektedir. Ancak İbn Kudâme'nin son söz olarak: “Süre tahdidinde bulunan ulemanın lehine oluşmuş bir icma olmasaydı, seferde mesafeyi değil örfü ölçü alanların görüşlerinin daha isabetli olduğunu söylemem mümkün olacaktı”¹⁶⁸ demesi, mesafe tahdidinde bulunan ulemaya söz konusu icma' sebebiyle muvafakat ettiğini göstermektedir.

Sefer mesafesini takdir eden ulema içinde nassları ölçü alan fakihler çoğunluğu teşkil etmektedir. Onlar da temelde iki farklı görüşe sahiptirler ve dolayısıyla da sefer mesafesinin tespitinde iki farklı yöntem kullanılmıştır. Bunlardan ilki, sefer mesafesini uzunluk ölçü birimlerinden berîd ve fersah ile takdir edilmekteyken, diğeri merhale veya fersah ile takdir edilmiştir.

¹⁶³ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed el-Endelûsî, *Muhalla bi'l-Âsâr Şerhü'l-Mücellâ bi'l-İhtisar*, Darü'l-Fikr, Beyrût, tsz., V, 10

¹⁶⁴ İbn-i Teymiye, *a.g.e.*, XXIV, 40-41

¹⁶⁵ Cevziyye, *a.g.e.*, I, 481

¹⁶⁶ Erkal, M. “*Seferle İlgili Mesafe Ölçüleri*”, *Seferîlik ve Hükümleri*, Ensar Neşr. İst., 1997, 155; Mehmet Erkal bu tebliğinde, İbn-i Kudâme'nin ismini de sefer mesafesi konusunda örfü ölçü alanlar içinde zikretmiş ise de biz bu bilgiyi tespit edemedik.

¹⁶⁷ İbn-i Arabî, Muhammed b. Abdillâh el-Endelûsî, *Ahkâmü'l Kur'an*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmî, tsz., II, 418

¹⁶⁸ İbn-i Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah bin Ahmed bin Muhammed bin Kudâme & Ebu Ömer Muhammed bin Ahmed bin Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî ve Yelîhi Şerhü'l-Kebîr*, Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, tsz., II, 94-95

Şimdi yaygın bu iki görüşün dayandığı delilleri tahlil etmeye ve anlamaya çalışalım.

1.1.1. Sefer Mesafesinin Uzunluk Birim Hesabıyla Takdiri

Birinci görüş; sefer mesafesini belirlemede yöntem olarak, mesafe ölçütünü esas almaktadır. İbn-i Ömer, İbn-i Abbas, Hasan-ı Basrî, Zührî, Leys bin Sa'd, İshâk bin Râhuveyh, Ebu Sevr¹⁶⁹, Malik, Şafîi ve Ahmed bin Hanbel bu görüştedirler.¹⁷⁰ Bu görüşe göre, sefer mesafesi: Dört berîd, on altı fersah, kırk sekiz mil uzaklığıdır.¹⁷¹ Bugünkü hesaplamalara göre dört berîd, 88.704 kilometre eder. Tafsilatı, aşağıdaki hesap cetvelindeki gibidir.

Sefer Mesafesi Hesaplamaları:

1 Berîd		= 4 Fersah ise;
4 Berîd	(4X4)	= 16 Fersah eder.
1 Fersah		= 3 Mil ise;
16 Fersah	(16X3)	= 48 Mil eder.
1 Mil		= 4000 Zira' ise;
48 Mil	(48 X 4000)	= 192000 Zira' eder.
1 Zira'		= 24 İsba' ise;
192000 Zira'	(24X 192000)	= 4608000 İsba' eder.
1 İsba'= 1,925 cm. ise;		
4608000 İsba'	(1,925X4608000)	=8870400 cm. eder.
8870400 cm.		= 88.704 km. eder. ¹⁷²

Sefer mesafesinin, bir uzunluk ölçü birimi olan mil hesabıyla kilometre cinsinden hesaplanması konusunda günümüzdeki bazı ilim adamlarının tespitleri ise şunlardır:

Halil GÖNENÇ	144 km
Davut YAYLALI	89.040 km

¹⁶⁹ Ebû-Sevr İbrâhîm b. Hâlid (ö. 240/854) daha çok İmam Şafîi'nin görüşlerini tercih eden mutlak bir müctehiddir.

¹⁷⁰ Nevevî, *Mecmû'*, IV, 212

¹⁷¹ Nevevî, *Mecmû'*, IV, 211; Malik bin Enes, *Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1994, I, 207; İbn-i Kudâme, *a.g.e.*, II, 90-91

¹⁷² Ebu Abbas, Necmeddin bin Raf'a el-Ensârî, *Kitabü'l-İdâh ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâli ve'l-Mizân*, Dârü'l-Fikr, Dimaşk, 1980, 77; Muhammed Subhî el-Hallak, *el-İdâhâtü'l-Asriyye li'l-Makâyisi ve'l-Mekâyili ve'l-Evzâni's-Serîyye*, yyy., tsz.,

Vehbe ZUHEYLÎ	88.704 km
Fahrettin ATAR	88.704 km
Mehmet ERKAL	88.704 km
Hamdi DÖNDÜREN	88.704 km
Haydar HATİPOĞLU	86.400 km
Yunus Vehbi YAVUZ	83.904 km

Mezâhibi Erbaa Müellifi el-CEZÎRÎ ve Ömer Nasûhî BİLMEN 80.640 km.¹⁷³

Sonuç olarak denebilir ki; kasr mesafesinin, zira' ve adım olarak karşılığı farklı olmakla birlikte, dört berîd olduğu hususunda, bu mesafeyi uzunluk ölçü birimleri ile takdîr eden âlimler arasında bir görüş birliği vardır. Bu hususta varılan sonuçlar, ağırlıklı olarak sefer mesafesinin 80 ila 90 km arasında değiştiği yönündedir. Ancak sefer mesafesinin 90 km. olduğu görüşü diğerlerinden daha isabetli görünmektedir. Çünkü ibadette ihtiyat esastır. İmam Malik, İbni Abbas'tan yaptığı bir rivayette:

عن عبد الله بن عباس كان يقول : يقصر الصلاة في مثل ما بين مكة والطائف ، وفي مثل ما بين مكة وجدة ، وفي مثل ما بين مكة وعسفان. قال مالك وذلك أربعة برد.

“İbn-i Abbas (r.a), Mekke ile Tâif, Mekke ile Cidde ve Mekke ile Usfân arası mesafelerde namazı kasr ettiğini söylerdi”

İmam Malik, hadiste geçen yerlerin birbirlerine uzaklığının dört berîd olduğunu söylemektedir.¹⁷⁴

Mekke Din Hizmetleri Ataşeliğinden alınan resmi bilgiye göre, Mekke Tâif arası: 88, Mekke Cidde arası: 79, Mekke Usfân arası: 90 kilometredir. İhtiyata uygun olan da Mekke ile Usfân arası mesafeyi esas almaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun tespit ettiği sefer mesafesi de doksan kilometredir.¹⁷⁵

Şimdi de sefer mesafesini uzunluk birim hesabı ile tayin ve tespit eden ulemanın görüşlerine dayanak olan hadisleri mütalaa edelim.

1.1.1.1. İbn-i Abbas ve İbn-i Ömer (r.a) Hadisi

¹⁷³ Karagöz, İsmail, a.g.e., 141-142-143

¹⁷⁴ Beyhakî, a.g.e., III, 37; Mâlik, a.g.e., Thk. A'zamî, II, 204

¹⁷⁵ Karagöz, İsmail, a.g.e., 142-143

"وكان ابن عمر وابن عباس رضي الله تعالى عنهم يقصران ويفطران في أربعة برد وهي ستة عشر فرسخا."

"İbn-i Ömer ve İbn-i Abbas (r.a), dört berîd, on altı fersah (mesafede) namazı kısaltıyor ve iftar ediyorlardı."¹⁷⁶

İmam Buhârî'nin Sahih'inde muallak olarak rivayet ettiği bu sahih hadisin benzerini, Beyhakî Sünen'inde, Atâ bin Ebî Rabâh tarikiyle vermiştir.¹⁷⁷ Abdurrazzak ve İbn-i Ebî Şeybe'nin, Musannef'lerinde Atâ bin Ebî Rabâh tarikiyle İbn-i Abbas'tan yaptıkları senedi muttasıl, ravileri sika nakiller, bu mesafe tahdidini doğrulamaktadırlar.¹⁷⁸ Ancak, İbn-i Ömer'den konu ile ilgili rivayet edilmiş diğer sahih eserlerde İbn-i Ömer'in, dört berîd'den daha kısa mesafelerde de namazlarını kasr ettiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁹ Bu da rivayetler arasında bir çelişki ve mana çatışması olduğunu göstermektedir. Bu muhalif rivayetlerden birkaçı ve tevilleri şöyledir:

Abdullah b.Ömer'in oğlu Sâlim'den (r.a):

عن سالم بن عبد الله: أن عبد الله بن عمر كان يقصر الصلاة في مسيره اليوم التام

"İbn-i Ömer, tam bir günlük mesafede namazı kasr ederdi."¹⁸⁰

İbn-i Abdi'l-Berr, hadiste geçen tam bir günlük mesafeyi, süratli bir yürüyüş ile alınabilecek dört berîd mesafe olarak takdîr etmiştir. Bir diğer Malikî fakihî İbn-i Mevâz'da (ö.269/883), seri bir şekilde yol kat edilmesi durumunda, yaz aylarının uzun günlerinde, bir gün ve gecede dört berîd'lik bir mesafenin kat edilebileceğini söyler.¹⁸¹ Dolayısıyla bu hadis, zannedildiği gibi cumhura muhalif görüş sahiplerinin tezlerini doğrulamamakta, bilakis onların aleyhine cumhurun lehine bir delil olduğu anlaşılmaktadır.

Abdullah bin Ömer'in (r.a) oğlu Sâlim'in, babasından yaptığı bir başka rivayette Sâlim, babasından bahisle:

عن سالم بن عبد الله عن أبيه " أنه ركب إلى ريم فقصر الصلاة في مسيره ذلك."

¹⁷⁶ Buhârî, *Taksîru's-Salât*, 4

¹⁷⁷ Beyhakî, a.g.e., III, 137

¹⁷⁸ Aynî, Bedrettin, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, yyy., tsz., XI, 1141-142

¹⁷⁹ Aynî, a.g.e., VII, 122

¹⁸⁰ İbn-i Şeybe, a.g.e., II, 445; Malik, a.g.e., *Nidâün li's-Salât*, 493

¹⁸¹ Zürkânî, Muhammed bin Abdilbâkî bin Yusuf, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai'l-İmam Mâlik*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1411, I, 424

“ İbn-i Ömer, (Otuz mil mesafedeki) Rîm’e sefer etti ve bu yolculuğunda namazı kasr etti ”¹⁸² demektedir.

İmam-ı Malik, bu mevkinin Medine’ye Dört berîd mesafede olduğunu söyler. İmam-ı Malik’in, “Medine Rîm arası Dört berîd mesafedir” ifadesi ile bu aradaki mesafenin, Otuz mil olması birbiri ile çelişmektedir. Bu durum şöyle izah edilebilir: Rîm, geniş bir vadinin adıdır. Otuz mil ile Medinenin çıkışı Rim bölgesinin başlangıcı arasında kalan mesafe kastedilirken, Dört berîd ifadesi ile de Rim bölgesinde, İbn-i Ömer’in gitmeyi arzu ettiği nihai menzil ile Medine arasında kalan mesafe kastedilmiş olabilir.¹⁸³

Muhârib bin Disâr’ın (ö. 116/735), İbn-i Ömer’den (r.a) rivayetle:

عن محارب بن دثار قال: سمعت ابن عمر يقول: " إني لاسافر الساعة من النهار فاقصر."

“Ben İbn-i Ömer’in, gündüzün bir vaktinde sefere çıktığımda namazı kasr ederim dediğini duydum.”¹⁸⁴

Cebele bin Suhaym’in de (ö. 121/739) yine İbn-i Ömer’den (r.a) rivayetle:

جبله بن سحيم سمعت ابن عمر يقول: " لو خرجت ميلا لقصرت الصلاة."

İbn-i Ömer’in: “Ben, bir mil de (yol) gitsem, namazı kasr ederim” dediğini duydum¹⁸⁵ dedikleri rivayet edilmektedir.

İbn-i Ömer’den yapılan bu rivayetlerin tamamının isnâdı sahihtir.¹⁸⁶ Sadece İbn-i Ömer’den değil, başta Peygamberimiz den olmak üzere pek çok sahabe ve tabiîn’den; bir mil, üç mil, dört mil, altı mil, on yedi mil, on sekiz mil, bir fersah, üç fersah gibi birbirinden oldukça farklı kısa mesafelerde namazı kasr ettiklerine dair, sahih haberler rivayet edilmiştir.¹⁸⁷

¹⁸² Mâlik bin Enes, *Muvatta*, Thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî, Müessesetü Zâhid bin Sultan, 2004, II, 203

¹⁸³ Zûrkânî, *a.g.e.*, I, 423; Beyhakî, *a.g.e.*, III, 136

¹⁸⁴ İbn-i Ebî Şeybe, *Musannef*, Darü’s-Selâfiyye, Hint, tsz., II, 445

¹⁸⁵ Askalânî, *a.g.e.*, II, 567

¹⁸⁶ Aynî, *a.g.e.*, XI, 142; Askalânî, *a.g.e.*, II, 567

¹⁸⁷ Aynî, *a.g.e.*, XI, 126

Bu farklı mesafe ölçüleri ile ilgili hadislerin tevili ise şöyledir: Hz. İbn-i Ömer'in (r.a), "gündüzün bir vaktinde" yahut "bir mil" mesafede namazı kasr ettiğine dair rivayet edilen haberlerde söz konusu edilen zaman ifadeleri, sefer mesafesi ile alakalı değildir. Bilakis İbn-i Ömer'in (r.a), sefer mesafesi bir yere gitmek üzere yola çıktığında, zaman cinsinden bir süre yahut uzunluk birimi cinsinden bir miktar mesafe gittikten sonra namazını kasr etmeye başladığı ile alakalıdır.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için İbn-i Ömer'den (r.a) mervi bu rivayetlerin, namazın kısa mesafelerde de kasr edilebileceği vehmi veren şu rivayetlerle birlikte mütalaa edilmesi gerekir.

Hz. Enes'ten (r.a) rivayet edildiğine göre:

"كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا خرج مسيرة ثلاثة اميال او فراسخ قصر الصلاة."

"*Rasulullah (s.a.v), üç mil ya da üç fersah mesafeye çıktığında namazını kasr ederdi*"¹⁸⁸

Hz. Enes'in (r.a) bu rivayeti, Yahya bir Yezîd el-Hünâî'nin, Hz. Enes'e (r.a), Basra ile Kûfe arasında namazı kasrederek kılmanın caiz olup olmadığı sorusu üzerine varit olmuştur. Bu ve en az bir mil mesafede bile namazın kasr edilebileceğine delil olarak ileri sürülen diğer sahih hadisler, sefer durumunda namazın kasrını mubah kılan ayetin zahiri ile birbirlerini teyit etmektedirler. Şöyle ki, namazın kasrı ancak yolcu için bir ruhsattır ve yolculuk vasfı, âlimlerin ittifakı ile ancak meskûn mahalli çıkmakla mümkün olabilir. Dolayısıyla da hadiste geçen üç mil ya da üç fersah ifadesi, sefer mesafesini takdir için değil, Peygamberimizin sefer mesafesi bir yere gitmek amacıyla yola çıkmışken bu kadar bir mesafe yol kat ettikten sonra ancak namazlarını kasr etmeye başladığını gösteren bir ifadedir.¹⁸⁹ Yine Hz. Enes'ten (r.a) rivayet edilen şu hadis de bu yorumu desteklemektedir.

أنس بن مالك رضي الله عنه يقول: "صليت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم الظهر بالمدينة

أربعاً والعصر بذي الحليفة ركعتين."

¹⁸⁸ Müslim, *Sahih, Salâtü'l-Müsâfirîn*, 691; Ebû Davut, *Sünen, Salâtü's-Sefer*, 2; İbn-i Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 443; Beyhakî, *Sünen*, III, 46

¹⁸⁹ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim*, Matbaatü'l Mısıriyye bi'l-Ezher, 1929, II, 500

“Ben Peygamberimiz ile birlikte öğle namazını Medine’de dört rekât olarak, ikinci namazını da Zü’l-Huleyfe’de iki rekât olarak kıldım.”

Bu hadisin zahirine bakıldığında, Peygamberimizin (s.a.v), Medine’nin yaklaşık altı ya da yedi mil¹⁹⁰ dışında kalan Zü’l-Huleyfe’ye gitmek için yola çıktığı ve burada da namazını kasr ettiği anlaşıyor. Oysa Hz. Enes’in hadiste sözünü ettiği bu seferin de Peygamberimizin istikameti Mekke’dir. Peygamberimiz (s.a.v), öğle namazını Mescid-i Nebî’de kılmış daha sonra da Mekke’ye doğru vedâ haccı için yola çıkmış, ikinci namazı vakti girince de Medine’nin dışında kalan Zü’l-Huleyfe’de ikinci namazını iki rekât olarak kıldırmıştır.¹⁹¹

Ayrıca bu hadisin, Ebû Davud’un Sünen’inde, “Yolcu, nereden itibaren namazını kasr eder” bab başlığı altında zikredilmiş olması da yapılan bu yorumun haklılığını ortaya koyan bir başka delildir.

1.1.1.2. Cübeyr b. Nüfeyr Hadisi (ö. 80/699)

شعبة عن يزيد بن خمير عن حبيب بن عبيد عن جبير بن نفير قال: " خرجت مع شرحبيل بن السمط إلى قرية على رأس سبعة عشر أو ثمانية عشر ميلا فصلى ركعتين فقلت له فقال: رأيت عمر رضي الله عنه صلى بذى الحليفة ركعتين فقلت له فقال: إنما أفعل كما رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يفعل "

*“Şu’be, Yezîd bin Humeyr’den, o da Habib bin Ubeyd’den, o da Cübeyr bin Nüfeyr’den naklen: “Şurahbîl b. Simt ile beraber onyedi veya onsekiz mil mesafede bulunan bir köye gitmek üzere yola çıktım. Şurahbîl, namazı iki rek’ât olarak (kasr ederek) kıldı. Bunu (niçin yaptığını) kendisine sorduğumda bana şöyle dedi: Ömer’in (r.a), Zü’l-Huleyfe’de namazını iki rek’ât olarak kıldığını gördüğümde ona, (senin bana sorduğun gibi) bunun sebebini sordum. O da bana: Ben Resûlullah (s.a.v)’den gördüğümü yapıyorum, dedi.”*¹⁹²

Hasen mertebede olan bu rivayette, üzerinde durulması gereken üç önemli husus vardır.

¹⁹⁰ Nevevî, Şerhu’n-Nevevî, V, 199

¹⁹¹ Nevevî, Şerhu’n-Nevevî, V, 201; Abdulmuhsin el-Abbâd, Şerhu Süneni Ebî Davud, VII, 71

¹⁹² Müslim, Sahih, Salâtü’l-Müsâfirîn, 1117

Birincisi: Bu rivayetin senet zincirindeki ravilerin tamamı tabiîndendir ve sözü birbirlerinden nakletmektedirler.¹⁹³ Hadis maktû'dur ve maktû' hadisler de hükmen merfu' olmadıkça dinde hüccet olamazlar.¹⁹⁴

İkincisi: Bu hadiste, tabiînden olan Şurahbil'in¹⁹⁵ kısa mesafede namazı kasr ederek cumhur'a muhalif bir şey yapmış olması söz konusudur. Bu bakımdan bu hadis ne Zahirîlerin lehine ve ne de cumhurun aleyhine delil teşkil etmez.

Üçüncüsü: Bu hadisten, Şurahbil'in sefer mesafesi bir yere değil de on yedi ya da on sekiz mil mesafede bir yere gitmek üzere çıktığı halde yolda namazını kasr etmesi bir yanlış anlamadan kaynaklanmaktadır. Çünkü Şurahbil, bu kadar mesafede namazı kasr etmesinin sebebini, Hz. Ömer'in Medineye gitmek üzere yola çıkıp, Zü'l-Huleyfe'ye ulaştığında namazı kasr etmiş olması ile açıklamaya çalışmaktadır. Oysa Hz. Ömer'in kat etmeyi kast ettiği mesafe, namazı kasr etmeye uygun bir mesafedir. Dolayısıyla, bu maksatla yola çıkan Hz. Ömer'in yol üzerindeki Zü'l-Huleyfe'ye vardığında namazını kasr etmesi meşrudur. Şurahbil'in kast ettiği mesafe ise sefer mesafesi olmadığından namazını kasr etmesi meşru olmaz. Şurası unutulmamalıdır ki, ne Hz. Peygamber (s.a.v) ve ne de Hz. Ömer (r.a), Medine'den Zü'l-Huleyfe'ye gitmek için çıkmışlardır. Zü'l-Huleyfe, sefer mesafesi bir yere gitmek üzere yola çıkmışken, yol güzergâhı üzerinde bulunan ve aynı zamanda hac ve umre için bir mikad bölgesi olan, bu münasebetle de namaz kılmak ve benzeri ihtiyaçlar için hac ve umrecilerin mola verdikleri bir durak yeridir.¹⁹⁶

1.1.1.3. İbn-i Abbas (r.a) Hadisi:

عن ابن عباس أن رسول الله -صلى الله عليه وسلم- قال: "يا أهل مكة لا تقصروا الصلاة في أدنى من أربعة برد من مكة إلى عسفان."

*"Ey Mekkeliler: Mekke ile Uşfân arası dört berîd mesafeden daha az mesafelerde namazı kasr etmeyiniz!"*¹⁹⁷

¹⁹³ Nevevî, *Minhâc*, V, 201

¹⁹⁴ İtr, Nûreddîn, *Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs*, Dârü'l-Fikr, Şam, 1997, I, 10

¹⁹⁵ Ebû Naim Ahmed bin Abdillâh bin Ahmed bin İshâk bin Musa bin Mehrân el-İsbehânî, *Marîfetü's-Sahabe*, Dârü'l-Vatan, Riyad, 1998, III, 1470; Mûteahhirûn âlimlerden bazıları Şurahbil bin es-Simt'in (ö.63/683) sahabe olduğunu söylemişlerse de bu konuda kesinlik bulunmamaktadır. Doğrusu Şurahbil, sahabe olup olmadığı ihtilaf edilenlerdendir.

¹⁹⁶ Nevevî, *Minhâc*, V, 201

¹⁹⁷ Beyhakî, *a.g.e*, III, 137

1.1.2. Sefer Mesafesinin Zaman Birimi Hesabıyla Takdiri

Bu görüş; sefer mesafesini belirlemede yöntem olarak zaman ölçütünü esas almaktadır. Hz. Osman, Abdullah bin Mesûd, Süveyd bin Ğafele, Şa'bî, Nahaî, Hasan bin Salih, Sevrî, Ebû Kılâbe, Şüreyk bin Abdullah, Said bin Cübeyr, Muhammed bin Sîrîn, Ebu Hanîfe ve ashabı da bu görüşü savunmaktadırlar.¹⁹⁸

Bu görüşe göre, sefer mesafesi: yaya veya deveye binili olarak, vasat bir yürüyüş ile kat edilebilen üç merhalelik bir yoldur. Üç merhalelik yol ile kastedilen; yeme, içme, ibadet ve istirahat dışında kalan zamanda normal adımlarla yaya olarak yahut deve kervanındaki devenin hızı ile sabah namazı vaktinden başlayıp, zeval vaktine kadar süren, üç gün ve gecelik yoldur. Bu görüşü kabul edenler, bazılarının yaptığı gibi bu mesafenin fersah ile takdirini doğru bulmazlar. Çünkü fersah, düz ova yahut dağlık bölgelerde birbirinden farklılık arz eder. Diğer taraftan Hanefî fukahâsından bazıları da bu mesafeyi merhale ile değil fersah ile takdir etmeyi uygun görmektedirler. Ancak sefer mesafesini fersah ile takdir eden hanefî fukahâsı arasında da bu konuda bir uzlaşma söz konusu değildir. Nitekim bu mesafeyi; kimileri yirmi bir fersah, kimileri on sekiz fersah, kimileri de on beş fersah olarak takdir etmişlerdir.¹⁹⁹ Fakat bunun yanında bu farklı görüşler içinden mezhepte fetvaya asıl olan görüşün; üç günlük mesafeyi, on sekiz fersah olarak takdir edenlere ait olduğu dile getirilmektedir.²⁰⁰ Bu fersah takdirinin, üç gün ve gecelik yol esas alınarak yapılmış olmasına rağmen birbirinden farklı sonuçlar vermesi sefer mesafesini fersah ile takdir eden fukahânın esas aldıkları memleketlerin farklılığından kaynaklanmakta olduğu söylenmektedir.²⁰¹ Bu görüşün dayandığı deliller şunlardır:

1.1.2.1. Huzeyme b. Sâbit (r.a) (ö. 37/57) Hadisi

عن خزيمة بن ثابت -رضي الله عنه- أن النبي -صلى الله عليه وسلم- قال: "المسح على الخفين للمسافر ثلاثة أيام وللمقيم يوم وليلة."

¹⁹⁸ Nevevî, *Mecmû'*, IV, 212; İbn-i Hümâm, Kemalettin Muhammed bin Abdulvâhit es-Sîvâsî, *Şerhü Fethü'l-Kadîr*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, II, 27; Aynî, a.g.e., I, 10

¹⁹⁹ Kâsânî, a.g.e., I, 93-99

²⁰⁰ Aynî, a.g.e., XI, 143; Aynî'nin, İmam Merğînânî'ye nispet ettiği bu sözlerin kaynağını tespit edemedik. Aksine Hidaye'de, fersah'a itibar olunmaz. Fetva da buna göredir denilmektedir. Merğînânî, Burhâneddîn Ali b. Ebi Bekr, *Hidaye Şerhu Bidâyetü'l-Mübtedî*, Dârü's-Selâm, Mısır, 2000, I, 200

²⁰¹ İbn Abidin, a.g.e., II, 123

“Allah resulü (s.a.v), yolcu için mestler üzerine mesh müddeti üç gün (üç gece), mukim için bir gün ve gecedir buyurdu”²⁰²

1.1.2.2. Abdullah b. Ömer (r.a) Hadisi

عن بن عمر رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : " لا يحل لامرأة أن تسافر مسيرة ثلاثة أيام إلا مع محرم."

“Hiçbir kadının, yanında mahremi bulunmadıkça üç günlük mesafeye yolculuk etmesi Helal olmaz.”²⁰³

Hanefî fukahası bu iki hadisi, sefer mesafesinin üç gün ve gece süren bir yolculuk ile ulaşılabilecek bir mesafe olduğunun delili olarak kabul ederler. Sefer, bundan daha az mesafeler için de söz konusu olsaydı, yolcu için mestler üzerine mesh müddeti, kadının da mahremi olmadan gidebileceği mesafe hususunda Peygamberimizin sözünü ettiği üç gün ve gece kaydının bir anlamı olmayacaktı derler.²⁰⁴ Hâlbuki Peygamberimiz den (s.a.v), kadınları yanlarında mahremleri olmaksızın iki günlük hatta bir günlük yolculuğa bile çıkmaktan da sakındıran, İmam Nevevî'nin de Müslim'in şerhinde zikrettiği şu aşağıda verdiğimiz sahih rivayetler bulunmaktadır.

" لا تسافر المرأة يومين من الدهر إلا ومعها ذو محرم منها أو زوجها."

“Yanında mahremi ya da eşi olmadıkça kadın, iki günlük yola çıkmaz (çıkmasın.)”²⁰⁵

" لا يحل لامرأة مسلمة تسافر مسيرة ليلة الا ومعها ذو حرمة منها."

“Yanında mahremi olmadan Müslüman bir kadının bir gecelik bir yola gitmesi Helal değildir.”²⁰⁶

²⁰² Azîm Âbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak, *Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Darü'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrût, 1415, I, 181

²⁰³ Tahâvî, *a.g.e*, II, 113

²⁰⁴ Kâsânî, *a.g.e*, I, 93

²⁰⁵ Humeydî, Muhammed b. Fetûh, *el-Cem'û beyne's-Sahîhayni'l Buhârî ve Müslim*, Thk. Dr. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Darü İbn Hazm, Beyrût, 2002, II, 321

²⁰⁶ İsbahânî, Ebû Naîm Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Mûsâ b. Mehrân, *Müsnedü'l Müstehtac alâ Sahîhi'l İmâm Müslim*, Thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâîl Şafîî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrût, 1996, IV, 14

" لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر تسافر مسيرة يوم الا مع ذي محرم."

"Yanında mahremi olmadan Allah'a ve ahret gününe inanan bir kadının bir günlük bir yola gitmesi Helal değildir."

İmam Nevevî, bu konuda yaptığı açıklamada şöyle demektedir: Bu ve benzer hadislerde söz konusu edilen şeyin; kadının yanında mahremi olmaksızın yola çıkmasının yasaklanmasıdır. Kadının yanında mahremi olmadan yola çıkmasını yasaklayan hadislerde geçen süre ihtilafı, sorulan sorular üzerine Peygamberimizin (s.a.v) verdiği cevaplardan kaynaklanmaktadır. Hadisten, yanında mahremi olmayan kadının hürmet ve iffetini korumak maksadıyla uzaklığı ne olursa olsun yolculuk denebilecek bir mesafeye çıkmasının yasaklanması murad edildiği anlaşıldığına göre, bu hadislerden herhangi birisinin sefer mesafesini belirlemede bir delil ve hüccet olarak kullanılması doğru olmaz.²⁰⁷

Hülasa: Sefer mesafesi ile ilgili olarak cumhur'un ve Hanefilerin delillerini ve bu delilleri hangi gerekçelerle görüşlerine mesnet edindiklerini tahlil edip inceledikten sonra vardığımız sonuç ve tercihe şayan bulduğumuz görüşün, cumhur-u fukahaya ait olan görüş olduğunu söyleyebiliriz.

Hanefilerin görüşünü terk etmemizin sebebi gelince: Her ne kadar bazı Hanefiler bu mesafeyi merhale ile değil, fersah ile takdir etmiş iseler de Hanefilerde fetvaya asıl olan görüşe göre sefer mesafesi; üç merhalelik bir yoldur. Kaldı ki bu mesafeyi fersah ile takdir edenler arasında da bir ittifak yoktur. Mezhepte merhalenin esas alındığı yolculuk; mutat vasıtalarla ve her vasıtanın kendi mutat sürati itibariyle veya yaya olarak yeme, içme, ibadet ve istirahat dışında, sabah namazından itibaren başlayıp zevale kadar süren, her gün en az altı saat, toplamda on sekiz saat mukabili üç günlük bir mesafedir. Çağdaş bazı Hanefilere göre de: günümüz mutat hava, deniz, kara nakil vasıtalarıyla ve her birinin kendine mahsus mutat sürati hesabıyla yapılan yolculuklarda sadece on sekiz saat yol giden kimse yolcu kabul edilmektedir. Elmalılı Hamdi Yazır,²⁰⁸ Sâbık Erzurum Müftüsü Osman Bektaş²⁰⁹ da bu görüşün savunucularından olmuşlardır. Bu görüşle amel etmek; ya sefer ruhsatlarından yararlanmayı ziyadesiyle kısıtlamakta ya da tamamen ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca

²⁰⁷ Nevevî, *Minhâc*, IX, 103

²⁰⁸ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, IX. Ciltlerinin başındaki, "Zamanın Diyanet İşleri Reisi Aksekili Ahmet Hamdi Efendiye Mektup" adındaki ekler.

²⁰⁹ Bektaş, Osman, *Risaletü's-Sefer*, 2

Hanefîlerin fıkıh kitaplarında normal bir seyirle ancak üç günde varılabilen bir yere, daha seri hareket eden bir vasıta ile veya keramet yoluyla iki günde veya daha az bir zamanda varan kimsenin de seferî olabileceği hususunda kayıtlar bulunmaktadır.²¹⁰ Bu görüş, cumhura ait olan görüş ile birbirine mutabıktır. Çünkü cumhura göre de deniz yolu için kara yolu ölçüleri geçerlidir. Bizim, tezimizde netice itibarıyla cumhurun görüşünü tercih etmemiz, bu görüşün, dinimizin kabul ettiği temel prensiplerden “kolaylık” prensibine uygun olması sebebiyledir.

Buna göre sefer mesafesi; dört berîd, iki merhale, kırk sekiz mil, seksen sekiz kilometre sekiz yüz yedi metreye tekabül eder, ihtiyata binaen bu mesafe, doksan kilometre olarak kabul edilmektedir. Sefer mesafesinin Abbasîler döneminde kırk sekiz mil, onlardan önce Emevîler döneminde de her beş mili Haşim oğullarının altı miline müsavî olmak üzere kırk mil olarak takdir edilmiş²¹¹ olması da bu görüşün doğruluğunu göstermesi bakımından manidardır.

1.2. Niyet

Sefer hükümlerinden faydalanabilmek için, gerekli şartlardan birisi ve en önemlisi sefere niyet etmektir. Sefere niyet; sefer mesafesi bir yere gitmeyi kalben kast etmekten ibarettir. Nitekim kaçan bir hayvanı tutmak veya kaybolan bir şeyi bulmak için ya da sefere çıktığı yerden itibaren sefer mesafesi bir yere gitmek düşüncesi olmayan “الهائم”, yani; nereye gittiğini bilmeden gezip dolaşan biri için seferîlik yoktur. Çünkü bu kişilerin yola çıkmadan önce sefer mesafesi bir yere gitmek gibi bir kastı bulunmamaktadır.²¹² İslam ordusunun, düşmanla nerede karşılaşacağı belli olmaksızın çıktığı bir seferde, ne kadar uzağa gidilmiş olursa olsun ordunun namazlarını tam kılınması gerekir. Bütün yurdu baştanbaşa dolaşmış da olsa önceden ne kadar mesafe yol kat edeceğini planlanlamamış olan bir hükümdârın da durumu böyledir. Ancak yurda dönerken sefer ruhsatlarından yararlanıp yararlanmama, dönüş yolu mesafesine bağlıdır.²¹³ Seferîlik hükümlerinin sona erebilmesi için de ikamet etmeye uygun bir yerde, ikamete niyet şarttır. Buna göre, konakladığı yerde ne kadar kalacağı hususunda bir fikri olmayan kişi mukim sayılmaz. Şimdi bu konularla ilgili tafsilatı mütalaa edelim.

²¹⁰ Zebîdî, el-Haddad, *Cevheretü'n-Neyyira*, 1/332; İbn-i Abidin, a.g.e, II, 123

²¹¹ Şîrbînî, a.g.e, I, 266

²¹² Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed el-Advî, *Şerhu'l-Kebîr*, yyy. Tsz., I, 362; Şîrbînî, a.g.e, I, 267; Şîrbînî, a.g.e, I, 267

²¹³ İbn Nüceym, a.g.e., II, 139

1.2.1. Sefere Niyet

Sefere niyetten maksat; sefer mesafesi (90 km.) bir yere gitmeyi kast etmiş olmak demektir. Bu niyetin dil ile telaffuz edilmesi de gerekmez. Kişi, böyle bir kastı olmaksızın ne kadar uzak mesafelere giderse gitsin seferî olamaz.²¹⁴ Bunu şöyle bir misalle açıklayalım: Bir kişi, oturduğu şehirden uzakta bulunan tarlasını imar etmek için evinden çıkmış, oradan da bir ihtiyaca binaen sefer mesafesinde olmayan başka bir yere gitmiş olsa da ilk çıktığı yerden itibaren sefer mesafesi bir uzaklığa ulaşmış olsa, seferî olmuş olmaz. Bunun sebebi, kişinin nihayet ulaştığı yere evinden sefer kasti ile çıkmış olmamasıdır.²¹⁵ Bir başka misal vermek gerekirse: Bir kimse, doksan kilometreden daha az bir mesafeye gitmek üzere otobüse binmiş ancak otobüste uyuyup kaldığı için de doksan kilometreden daha fazla bir mesafeye gitmiş olsa, bu kişi de yine aynı sebeple seferî olamaz. Ancak her iki misalde de söz konusu edilen kişiler, sefer mesafesinde olan yurtlarına dönmek kasdı sebebiyle dönüş yolunda, seferî olurlar. Ayrıca, sefer mesafesi bir yere gitmek niyetiyle sefere çıktıktan sonra, menzile henüz varmadan geri dönmüş olsa, bu ikinci niyet sebebi ile evvelki niyet batıl olup, kişi o andan itibaren mukim sayılır.²¹⁶

Sefere niyetin belli başlı bazı şartları vardır. Bunlar:

1. Çocuğun babasına, kadının kocasına, kölenin efendisine ve askerinin komutanına tabi olması gibi sefer ve ikamet için karar almada bir başkasına tabi olmamak (Tabîlik-Metbûluk). Bu konu daha sonra detaylı olarak izah edilecektir.

2. Bülûğ (ergenlik) çağına girmiş olmak. Bu görüş sadece Hanefîlere aittir²¹⁷

3. Kat edilen yolun sefer mesafesinde olması²¹⁸ gibi.

İbn-i Teymiye'ye göre, seferde namazların iki rekât olarak kılınması azimet olduğundan, hizada namazların tam kılınması için niyet gerekmediği gibi seferiliğin tahakkuku için gerekli olan şartlar mevcut ise diğer mezheplerin aksine, ayrıca sefere niyet gerekli değildir.²¹⁹

1.2.2. İkamete Niyet ve Şartları

²¹⁴ *Fetâvâ-i Hindîyye*, Akçağ Basım Yay. Ank. tsz., I, 466

²¹⁵ *Kâsânî, a.g.e.*, I, 94

²¹⁶ *Kâsânî, a.g.e.*, I, 104

²¹⁷ Vehbe Zuheylî, *Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü Dârü'l-Fikr*, Dımaşk, 1985, II, 488

²¹⁸ *Şürûnbulâlî, a.g.e.*, 163

²¹⁹ İbn-i Teymiye, *a.g.e.*, XXII, 81

Yolcu bir yerde konaklamaya niyet etmedikçe mukim sayılmaz. Aksine seferîlik hükümleri devam eder. Hanefî mezhebine göre, yolcunun bir yerde konaklamaya niyeti, ancak şu dört şey ile sabit ve mümkün olabilir:

1.2.2.1. İkamete Niyet

Aslî vatanda ikamete niyet gerekmez. Kişi asli vatanına girmekle derhal mukim olur. Ancak, aslî vatan dışında kalan yerlerde mukim olmak için niyet şarttır. Bir kimse ne kadar süreceği evvelce tahmin edilemeyen bir iş için vatanından sefer mesafesi uzaklıktaki bir belde on beş günden daha fazla kalmış olsa da durumu mütereddit ve işinin bu süre zarfında bitip bitmeyeceği evvelce bilinmediğinden ikamete niyyeti sahih değildir.²²⁰ Bunun delili sahabe icmâ'ıdır. Ayrıca mezhep imamlarının ve ehli ilmin de bu konuda ittifakı vardır.²²¹ Nitekim Sa'd b. Ebî Vakkas'ın (r.a), Nîsâbur'un bir köyünde iki ay, Hz. Ömer'in de (r.a), Azerbaycan'da bir ay ikamet etmiş olmalarına rağmen namazlarını kasr ettikleri bilinmektedir.²²²

Şu kimselerin, ikamete niyet etmiş olsalar bile niyetleri sahih olmaz:

1. Birden fazla yerde sefer süresi ikamet etmek isteyip de nerede geceleyeceğine karar verememiş kimse.
2. Toplu yerleşim yerlerinden uzak ve fizikî şartlar bakımından ikamete uygun olmayan yerlerde, meralar arası göçüp-konan, çadır ahalisi göçerlerin dışında kalan kimseler.
3. Dar-ı harpte düşman ile muharebe halinde olup, kalmakla kaçmak arasında mütereddit olan İslam ordusu.
4. Kendi sınırları içinde ve düşmanı mutlak hezimete uğratabilecek güçte bile olsa düşman kuşatması altında olan İslam ordusu.²²³

İbn Abbas'tan (r.a) nakledildiğine göre, bir adam İbn Abbas'a (r.a), savaşmak için darü'l harbe gittiklerinde orada uzun süre kaldıklarını anlatıp namazlarını nasıl kılmaları gerektiğini sormuş, İbn Abbas (r.a) da ona: Ailenin yanına dönünceye kadar namazlarını iki rekât olarak kıl demiştir. Çünkü dar-ı harp İslam savaşçıları için ikamet etmeye uygun bir yer değildir.²²⁴

²²⁰ *Fetâvâ-i Hindiyîye*, I, 469

²²¹ *Cevziyye*, a.g.e., III, 488

²²² *Kâsânî*, a.g.e., I, 97

²²³ *Şürunbülâlî*, a.g.e., 163

²²⁴ Döndüren Hamdi, "*Seferîlik Şartları ve Tâbilik, Metbûluk*", *Seferîlik ve Hükümleri*, Ensar Yay., İst. 1997, 184

İmam-ı Şafî'ye göre; bir kimse ikamete niyet etmemiş bile olsa dört günden sonra mukim olur. Tahavî, İmam-ı Şafî'nin kendisinden önceki hiç kimseden bir nakil yapmadan böyle söylemesini icma'ya aykırı bulmaktadır.²²⁵

1.2.2.2. İkamete Niyetin Zamanı

İkamete niyetin zamanı ile ilgili olarak Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre; kişi bir yerde on beş gün süre ile ikamete etmeye, namaz dışında niyet edebildiği gibi namaz içinde de edebilir. Hatta vakit çıkmadıkça kıldığı farz namazın başında, ortasında veya sonunda ikamete niyet etmesi mümkündür. Bir yolcunun, namazın başından itibaren imama uymuş, namazda iken de uyumuş ya da abdesti bozulmuş olsa da abdestini alıp yeniden imama uyacak ve kalan rekâtları lâhik olarak tamamlayacak olsa, ikamete niyet etmiş de olsa, namazını iki rekât değil, dört rekât olarak tamamlaması gerekir. Münferit olarak namaz kılan bir kimse, selam vermeden önce ikamete niyet etse de namazı dörde tamamlamaya vakti kalmayacak olsa bu durumda bu namazın seferî olarak kaza edilmesi gerekir. Fakat vakit içinde seferî olarak kılınmış olan namazların, bilahare ikamete niyet etmek sebebiyle vakit içinde yeniden iadesi gerekmez. Çünkü vakit çıkmakla yahut namaz kılınmakla seferî olarak kılınmış namaz, kişi üzerine böylece sabit olmuş demektir.²²⁶ Bir kişi, sefer mesafesi bir yere gitmek üzere yola çıkmışken, menzile ulaşmadan yolda yurda dönme kararı alıp geri dönecek olsa alınan bu karar, ikamete niyet hükmünde olup kişi, o andan itibaren seferî olmaktan çıkar. Ancak sefer mesafesi bir yol kat ettikten sonra yurda dönecek olsa, dönüş yolunda seferî olur. Çünkü bu dönüş, ikamete niyet hükmünde değil, aksine yeni bir sefer demektir.²²⁷

Şafî mezhebine göre de bir kimse yolculuk esnasında bile ikamete niyet etse o andan itibaren mukim sayılır,²²⁸ kalan mesafe sefer mesafesi uzaklıkta olmadıkça yoluna devam etmesi de durumu değiştirmez. Çünkü ikamete niyetinden itibaren yoluna devam etmesi yeni bir seferdir ve ancak geride kalan mesafe sefer mesafesi uzaklıkta olmakla kişi, seferî sayılabilir. Şafî mezhebinin sahih olan görüşüne göre ikamete niyet edilen yerin, ikamet etmeye uygun olmayan çöl veya dağ başı ve benzeri yerler olması da durumu değiştirmez.²²⁹

²²⁵ Aynî, *a.g.e.*, VII, 117

²²⁶ El-Kâsânî, *a.g.e.*, I, 99

²²⁷ El-Kâsânî, *a.g.e.*, I, 104

²²⁸ Nevevî, *Mecmû'*, IV, 240

²²⁹ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, 1405 H. C.1, s. 384

1.2.2.3. İkamet Süresine Niyet

İkamet süresi ilgili tafsilat, seferîlik esnasında ikametın süresi başlığı altında zikredileceğinden burada söz konusu edilmemiştir.

1.2.2.4. Mekân Birliği

İkamete niyetin şartlarından biri de ikamet edilecek yerin birden fazla olmamasıdır. Bir şehir veya köyde birden fazla yerde ikamet, bir yerde ikamet hükmünde olduğundan niyet sahih olmakla birlikte iki ayrı beldede İkamete niyet sahih olmaz. Hangisinde gecelenecek ise oradaki ikamete niyet sahih olup diğeri batıldır. Çünkü ikamet; karar kılmak demektir ve kişinin ikameti, gecelediği yere izafe olunur.²³⁰ Bir kimse birden fazla yerde on beş gün ikamete niyet etmiş olsa da geceleyeceği yeri evvelce tayin etmemiş olsa ikamete niyeti sahih olmadığından mukim olamaz.²³¹ Gündüz evinden uzaklarda çalışan işçi, memur ve esnafın, nerede kalıyorsun diye sorulduğunda, çalıştığı yeri değil, gecelediği evinin adresini söylemesi de gösteriyor ki, kişinin ikameti gecelediği yerdir. Bu sebeple bir kimse, geceleri bir yerde gündüzleri de başka bir yerde kalmak üzere on beş gün ikamete niyet etse de önce gündüz ikamet edeceği yere girmiş olsa burada mukim olmaz. Ancak önce geceleyeceği yere girerse burada mukim olur.²³² Böyle bir kimse, iş icabı İkamet ettiği yerden sefer mesafesi bir yere gündüzleri gidip gelmekle yolda ve işyerinde seferî olur.²³³

Bu mesele, hadis ilimleri ile meşgul olan İsâ b. Ebân'ın, fıkıh ilmini öğrenmesine ve bu ilimde derinleşmesine sebep oldu” denilmiştir. O, fıkıh ilmi ile uğraşmasını başından geçen şu hikâye ile anlatır: “Ben Zilhicce'nin başında Mekke'ye girdim. Yanımda bir de arkadaşım vardı. Mekke'de bir ay ikamete niyet ettim ve namazımı tamam kılmaya başladım Ebû Hanîfe'nin arkadaşlarından bazıları ile karşılaştığımda onlar bana: “Hatâ ettin! Çünkü sen (Mekke'de on beş gün ikamet etmeden) Mina ve Arafata çıkacaksın.” dediler. Arafat'tan döndükten sonra arkadaşım, Mekke'den çıkmak için hazırlığa başladı. Ben de ona arkadaşlık etmek niyetiyle namazımı kısaltmaya başladım. Yine, Ebû Hanîfe'nin arkadaşlarından birisi bana : “Hata ettin! Çünkü sen (Arafat sonrası

²³⁰ Merğînânî, Ebû'l-Hasan Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr, *Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, Darû's-Selâm, Kahire, 2000, I, 203

²³¹ Şürunbülâlî, *a.g.e.*, 164

²³² Kâsânî, *a.g.e.*, I, 98

²³³ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 98

Mekke’de on beş gün ikamete niyetin sebebiyle) Mekke’de mukimsin. Buradan çıkmadığın müddetçe misafir olamazsın.” dedi. Ben de bunun üzerine: “Bir meselede iki yerde hata ettim diyerek, İmam Muhammed’in meclislerine gidip fıkıhla meşgul olmaya başladım” der.²³⁴

1.2.2.5. Mekânın İkamete Uygunluğu

İkamete uygunluk ile insanların köy ve şehir gibi mutat barınmak için uygun bulup yerleştikleri yerler kast edilmektedir. Çöl, ada, gemi ve benzeri yerler, yerleşmeye ve karar kılıp ikamet etmeye müsait olan yerler değildir. Bu tip yerlerde on beş gün ikamete niyet etmekle kişi mukim olmaz. Bu görüş İmam-ı Azam’a aittir. Ancak İmam-ı Ebu Yusuf bir görüşünde İmam-ı Azama muvafakat etmekle birlikte ondan nakledilen bir diğer görüşe göre ise; Araplar, Kürtler ve Türkler, çölde yahut kırdaki kurdukları kıl çadırlarına gidip burada on beş gün ikamete niyet etmiş olsalar burada mukim olurlar. Çünkü ikamet asıl, sefer ise arızî bir durumdur.²³⁵

1.3. Seferîlik Esnasında İkametin Süresi

Bu konuda mezhepler arasında pek çok görüş ayrılığı bulunmaktadır. Sahih-i Buhârî şârihi Aynî, bu konu ile ilgili yirmi iki farklı görüşün varlığından bahseder.²³⁶ Bütün bu görüşler iki grupta mütalaa edilebilir. Biri, “Seferîliğin süresini belirleyen sarîh bir nass bulunmamaktadır. Şayet dinimiz de böyle bir süre tahdidi olsa idi Peygamberimiz (s.a.v), Müslümanlara onu mutlaka açıklardı”²³⁷ diyerek süre tahdidini reddedenlere ait görüş ile Peygamberimizin uygulamaları ve sahabe sözlerinden hareketle muayyen bir süre tahdidi için ictihadda bulunan cumhur-u ulemâ ve dört mezhep imamına ait olan görüştür. Ancak süre tahdidinde bulunan cumhur da kendi arasında sürenin miktarı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Biz bu tezimizde, bu görüşler içerisinde sadece cumhura ait olan görüş üzerinde duracak ve bir durum tesbiti yapmaya çalışacağız.²³⁸

²³⁴ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 99; *Fetâvâ-i Hindiyîye*, I, 469

²³⁵ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 99

²³⁶ Aynî, *a.g.e.*, VII, 115

²³⁷ İbn-i Teymiye, *a.g.e.*, XXIV, 138

²³⁸ İbn-i Abdi'l-Berr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed *el-Kâfi fî Fıkhı Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, Thk. Muhammed Muhammed Ahyed, Mektebetü'r-Riyad, Riyad, 1980, I, 245; Muhammed b. Abdullâh el-Hurâşî el-Mâlikî, *Şerhü Muhtasar-ı Halil*, Muhammed Efendi Mustafa Matbaası, Mısır, 1306, II, 62; Nevevî, *Mecmu'* IV, 364; Abdullâh Şemseddin Muhammed b. Abdullâh Zerkeşî, *Şerhü'z-Zerkeşî ala muhtasari'l-Hırakî fî'l-fikhî ala mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Darü'l-Kütübî'l-İlmîyye,

Bu iki görüşe göre; İkamet halinde olan bir yolcunun, sefer ruhsatlarından yararlanabilmesi için gerekli olan azamî süre, mezheplerin çoğunluğuna göre dört, Hanefîlere göre de on beş gündür. Dört mezhep imamının seferîlik ile ilgili konularda ittifak ettikleri bir şey varsa o da; bir yolcu, ikamet halinde seferîlik süresi kadar (ki bu süre mezheplere göre değişmektedir.) kalmak üzere bir yerde konaklasa, seferîliği derhal biter. İkamet mahallinde, bugün ya da yarın çıkarım diye bekleyen bir kimsenin buradaki ikameti ne kadar uzun sürerse sürsün, Şafiîler dışında kalan diğer mezheplere göre seferîliği devam eder.²³⁹ Şafiîler, bu konudaki üç farklı görüşlerinden birinde, cumhur ile ittifak halinde olmakla birlikte, mezhebin sahih olan görüşüne göre; tereddüt halinde olan kimse en fazla on sekiz gün namazları kasr edebilir.²⁴⁰

Şimdi bu kısımda, önce bu iki grubun görüşlerini ve istinat ettikleri delilleri tahlil etmeye ve anlamaya, sonra da tercih ettiğimiz görüşü ve tercih gerekçemizi beyan etmeye çalışalım.

1.3.1. Kasrın Ruhsat Olduğunu Söyleyenler:

Malikî, Şafiî ve Hanbelîler²⁴¹ bu görüştedir. Şafiîler ayrıca giriş ve çıkış günlerini de bu hesaptan hariç tutarlar. Esrem ve Mervezîden rivayet edilen Ahmed b. Hanbele ait diğer ve meşhur olan görüşe göre de bu süre, en az yirmi bir vakit namaz olarak takdîr edilmiştir.²⁴² Sahabeden Osman bin Affan (r.a) ile Said bin Müseyyib (rahmetüllahi aleyh) de bu görüştedir.²⁴³

1.3.1.1. Alâ' bin el-Hadramî (r.a) (ö. 14/635) Hadisi

العلاء بن الحضرمي قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: "للمهاجر إقامة ثلاث بعد الصدر

بمكة"

Beyrut, 2002, II, 157; Malik bin Enes, *a.g.e.*, I, 207; Şafiî, *a.g.e.*, I, 183; Serahsî, *a.g.e.*, 1/236; el-Kâsânî, *a.g.e.*, I, 97

²³⁹ Vehbe Zuheylî, *a.g.e.*, II, 482

²⁴⁰ Nevevî, *Mecmû'*, IV, 242; Şafiî, *a.g.e.*, I, 186

²⁴¹ İbn-i Rüşt, el-Hâfid, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Matbâatü'l-İstikâme, Mısır, tsz., *el-Bidaye*, I, 390

²⁴² İbn-i Kudâme, *Muğnî*, II, 288

²⁴³ İbn-i Rüşt, *a.g.e.*, I, 390

Âlâ': “ *Peygamberimizin Muhacirlerin Sader (Vedâ) tavafindan sonra üç gün (daha) (Mekke'de) kalmalarına izin verdiğini duydum* ” der.²⁴⁴

İmam-ı Nevevî'nin Mecmu' isimli eserindeki kayda göre, evvelce, muhacirlerin hac görevini ifadan sonra Mekke'de kalmaları Haram iken Peygamberimiz Mekke'de üç gün daha İkamet etmelerine bilahare izin vermiştir.²⁴⁵

Hanefîler dışında kalan fukahâ, muhacirlere hac farızasını ifadan sonra verilen bu üç günlük ikamet iznini, üç günden daha fazla ikamet etmeye niyet edenin mukim olacağı şeklinde yorumlamışlardır.²⁴⁶ Bu hadisten sanki muhacirlerin dördüncü günü de Mekke'de kalmış olsalar seferîlik bitecek ve hep birlikte mukîm olacakları anlaşılmış. Hâlbuki muhacirlerin Mekke'de ikamet etmeleri mekruh olduğu ve üç günlük iznin, ihtiyaca binaen verilmiş nevebî bir icazet olduğu bilindiğine göre, muhacirlerin burada ikamete niyet ettikleri nasıl söylenebilir ve bu hadisten, ikamet halinde seferîlik süresinin dört gün olduğu hükmü nasıl çıkarılabilir.²⁴⁷

1.3.1.2. Hz. Ömer (r.a) Hadisi

"واجلى عمر رضى الله عنه اليهود، ثم أذن لمن قدم منهم تاجرا أن يقيم ثلاثا"

Nâfi'in, Hz. Ömer'in kölesi Eslem'den yaptığı bir rivayete göre,

“*Hz. Ömer (r.a), Yahudi ve Hristiyanları, Arap Yarımadası'ndan çıkarmış ve ancak ticaret maksadıyla ve üç gün süreyle Hicazda ikametlerine izin vermiştir.*”²⁴⁸

Peygamber Efendimizin (s.a.v) muhacirlere, hac ibadetinin eda edilmesinden sonra Mekke'de üç gün daha kalmalarına izin verdiğine dair Âlâ' bin el-Hadramî'ye ait evvelki rivayetten, “ikamet halinde sefer ahkâmından yararlanma süresinin en azı dört gündür” hükmünün çıkartılmasına imkân veren bir işaret bulunmadığı halde, hangi illet sebebiyle muhacirlerin ikametlerinin seferînin ikametine kıyas

²⁴⁴ Nevevî, *Minhâc*, IX, 125

²⁴⁵ Nevevî, *Mecmu'*, IV, 238

²⁴⁶ İbn Abdil-Berr, Yusuf b. Abdillâh, *el-İstizkârel el-Cami' li Mezâhibi fukahai'l-Emsâr*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2001, VI, 102; Şafîî, *a.g.e.*, I, 186

²⁴⁷ Sindî, *a.g.e.*, III, 122

²⁴⁸ Beyhakî, *a.g.e.*, III, 148

edilebildiği²⁴⁹ ilgili olarak fıkıh kitaplarında tatmin edici bir açıklamaya rastlayamadık.

Oysa söz konusu iznin, seferinin ikametine değil, muhacirlerin ihtiyaçlarını giderebilmeleri ve Medine'ye doğru yolculuk hazırlığı yapabilmelerine imkân vermek üzere takdîr edilmiş olmak ihtimali vardır. Zira Allah yolunda vatanlarından çıkarılmış olan muhacirlerin, rablerine kavuşuncaya kadar garip yaşamaları takdîr edilmiş olduğundan, Mekke'de ikametleri mekruh addedilmiştir.²⁵⁰

Peygamber Efendimizin, değişik zaman ve farklı sürelerde Mekke ve Mina'da bulunmuş olmasına rağmen, buralarda ikamete niyet etmemiş olmasının da sebebi budur.²⁵¹ Bilahare Hz. Peygamber (s.a.v), muhacirlere, üç günlük ikamet izni vermiştir. Muhacirlerin, bu üç günlük ikamet iznini, daha ziyade ikamet ile ihlâl etmeleri mekruh iken muhacir olmayanların Mekke ya da dışında, üç gün ya da daha fazla süren ikametlerinin hükmü, mubahtır. Dolayısıyla, muhacirler Mekke'de üç günden fazla ikamet etseler bile ikametlerinin kerâhiyeti sebebiyle ikamete niyet etmemişlerdir. Şimdi hiçbir cihetten birbirine benzemediği halde, muhacirlere has mekruh ikamet ile muhacirler dışında kalanların mubah olan ikametlerini birbiri ile kıyaslamak, ne akla ve nede kıyas mantığını sığmaz.²⁵²

Bu nedenle biz de, yaptığımız araştırmalar neticesinde, her iki rivayette geçen iznin, özel bir durum olup genelleştirilmesinin ve bundan herkesi ilzam eden bir hükmün istidlâl edilmesinin doğru olmadığı kanaatine vardık.

1.3.1.3. Rasûlullah'ın Mina İkameti

"أقام رسول الله صلى الله عليه وسلم يقصر بمنى ثلاثاً"

"Allahın rasûlü (s.a.v) Minada kaldığı üç gün boyunca namazı kasr ediyordu."

Peygamberimiz (s.a.v) veda haccında, Arafat'a çıkmadan önce, Mina'da üç gün kalmış, giriş ve çıkış günlerini hesap etmeyerek burada namazlarını kasretmişlerdir.²⁵³

²⁴⁹ Kâsânî, a.g.e., I, 98

²⁵⁰ Askalânî, a.g.e., II, 571

²⁵¹ Zebidî, a.g.e., III, 372

²⁵² İbn-i Hazm, a.g.e., V, 24

²⁵³ Şafîî, a.g.e., I, 215

İmam-ı Şafî (r.a) el-Ümm isimli meşhur eserinde, seferiliğin süresini dört gün ile sınırlandırmış ve bu görüşünü Peygamberimizin Mina'da ki üç günlük ikameti sırasında namazlarını kısaltarak kılması fiili ile delillendirmeye çalışmıştır.

Peygamber Efendimizin veda haccında remy-i cimar için geldiği Mina'daki üç günlük ikameti sırasında namazlarını kasrederek kılmasını kendi görüşlerine mesnet kabul eden cumhura şu cihetle itiraz edilebilir. Peygamberimizin (s.a.v) aynı seferde, Mekke'de dört gece kaldığı ve namazlarını kasrederek kıldığı malumdur.²⁵⁴ Peygamberimizin (s.a.v) Mina'daki üç günlük İkametinden, üç gün sefere, daha fazlası ikamete delalet eder hükmünü çıkaran fukahânın, Peygamberimizin (s.a.v) Mekke'deki dört günlük ikametine rağmen namazlarını kasrettiğine dair haberleri görmezden gelmeleri kabul edilebilir değildir.²⁵⁵ Oysa Peygamberimizin Mina'daki üç günlük İkameti, remy-i cimâr içindir ve burada üç günden daha fazla ikameti gerektirecek bir ihtiyaç söz konusu değildir. Yoksa Peygamberimizin ne Mina'daki üç günlük ve ne de Mekke'deki dört günlük ikameti, ikamet halinde azamî seferlik ruhsatlarından yararlanma süresi için bir ölçü değildir.²⁵⁶ Peygamberimizin (s.a.v) Mina'daki üç günlük ikameti ile ilgili rivayette, iddia edilenin aksine, namazları kasretmenin nihayetine değil, bu süre içinde namazları kasretmenin devamına delalet vardır.²⁵⁷

Şimdi bu konu ile ilgili olması hasebiyle Peygamberimizin (s.a.v), veda haccı ve Mekke'nin fethi senesindeki Mekke'deki ikametleri hakkında da kısaca bilgi verelim.

Tecrîd-i Sarîh müellifi Abdullatîf ez-Zebîdî (ö.893/1488) Hz. Peygamberimiz Mekke'de, (Mekke, Mina, Arafat ve Müzdelife'de) tam on gün kaldığına tanıklık eden Hz. Enes (r.a) hadisini şerh ederken şu bilgileri vermektedir. Peygamberimiz (s.a.v), Zî'l-hicce ayının dördüncü Pazar günü sabah namazını Zîtuvâ'da kıldıktan sonra Mekke'ye girmiş, beşinci Pazartesi, altınca Salı, yedinci Çarşamba ve sekizinci Perşembe gecelerini de Mekke'de, zî'l-hicce'nin on bir Pazar, on iki Pazartesi ve on

²⁵⁴ Askalânî, *a.g.e.*, II, 562

²⁵⁵ Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed bin el-Hasan, *el-Hücce alâ ehli'l-Medine*, Dârü Âlemi'l-Kütüb, Beyrût, 1427, s.170

²⁵⁶ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 98

²⁵⁷ İbn-i Rüşt, *a.g.e.*, I, 390

üç Salı gecelerini de Mina’da gecelemiştir.²⁵⁸ Peygamberimizin Mekke’deki İkameti, tam dört gün dört gece sürmüştür.²⁵⁹

Mekke’nin fethi için geldiklerinde ise kaç gün kaldıkları hususunda net bir bilgi yoktur. Buharî’nin İbn-i Abbas’tan (r.a) yaptığı rivayete göre Peygamberefendimiz (s.a.v), fetih yılı Mekke’de on dokuz gün kalmıştır. Ebû Davûd’daki bir rivayette on yedi, Neseî, İbn-i Mâce ve Ebû Davud’daki bir başka rivayette ise on beş gün, Beyhakî’nin, İmrân bin Hûsayn’dan yaptığı rivayette de on sekiz gün ikamet ettikleri kaydı vardır.²⁶⁰ Bu seferinde Rasulullah’ın (s.a.v) namazlarını kasr etmiş olduğu bilinmektedir. Hanefîler bu rivayetlerden “on beş gün” rivayetini tercih ederlerken, İmam-ı Şafîî, İmrân bin Hûsayn’ın “on sekiz gün” rivayetini tercih etmiştir. Bu rivayete göre, İmam-ı Şafîî, tercih ettiği bu rivayete dayanarak, bir kimse gittiği yerden ne zaman geri döneceği belli olmaz da ikamete niyet edemezse, namazlarını en çok on sekiz gün kasr edebilir demiştir.²⁶¹ Diğer bir görüşe göre de, bu durumda olan kimse süresiz olarak namazlarını kasr eder.²⁶²

Veda hacı için Mekke’ye gelen Peygamber -i zî-şan’ın, bu seferi ile evvelce Mekke’nin fethi için yaptığı seferleri, - her iki seferlerinde de namazlarını kısaltarak kılmış ise de - birbirlerine karıştırılmamalıdır. Peygamberimiz (s.a.v), veda hacı için Mekke’ye teşrif ettiklerinde, hac ibadeti süresince Mekke’de ikamet etmek azminde idi.²⁶³ Peygamberefendimiz (s.a.v), ikamet azminde olmasına rağmen Mekke’de geçirdiği dört günlük sürenin, namazların tam kılınmasını gerektirecek bir ikamet süresi olmadığına delil vardır.²⁶⁴ Ancak Peygamberimiz Efendimiz (s.a.v), Mekke’nin fethi senesinde, karar ile firar arasında bir tereddüt içinde olmaları hasebiyle burada ikamete niyet etmemişlerdir.²⁶⁵ Bu durumda namazların süresiz kasredilmesi hususunda sahabenin (r.a) icma’ı ve bütün âlimlerin de ittifakı vardır.²⁶⁶ Şimdi kaldığımız yerden, ikamet halinde maksimum seferîlik süresinin dört gün olduğunu söyleyen fukahânın görüşlerine dayanak olan delilleri incelemeye devam edelim.

1.3.1.4. Abdullah İbn-i Vehb Hadisi (ö.197/812)

²⁵⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., III, 370

²⁵⁹ İbn-i Hazm, a.g.e., V, 26

²⁶⁰ Zebîdî, a.g.e., III, 367

²⁶¹ Askalânî, a.g.e., II, 562

²⁶² Nevevî, *Mecmû’*, IV, 363

²⁶³ Askalânî, a.g.e., II, 562

²⁶⁴ İbn Münzir, *İşrâf*, II, 201; İbn-i Hazm, a.g.e., V, 26

²⁶⁵ Zebîdî, a.g.e., III, 370; Zeylaî, a.g.e., II, 183

²⁶⁶ Kâsânî, a.g.e., I, 98; Cevziyye, a.g.e., III, 565

وكان عثمان بن عفان وسعيد بن المسيب يقولان إذا أجمع المسافر على مقام أربعة أيام أتم الصلاة

Abdullah İbn-i Vehb (ö.197/812), Hz. Osman b. Affan (r.a) ile Said b. Müseyyib'in: "Yolcu, bir yerde dört gün kalmaya niyet ederse, namazlarını tam kılar"²⁶⁷ dediklerini nakletmekteydi.

İbn-i Ebî Şeybe'nin, Said bin Müseyyib'ten (ö. 94/713) yaptığı benzer bir rivayet de şöyledir:

عن سعيد بن المسيب قال: "إذا أقمت أربعة فصل أربعاً."

Katâde, Said bin Müseyyib'in: "Eğer bir yerde dört gün kalacak olursan namazları dört rekât olarak kılar"²⁶⁸ dediğini rivayet etmektedir.

İmam-ı Malik'in Muvatta'ında, İbn-i Ebî Şeybe'nin de Musannef'inde, tâbiûnun büyüklerinden Atâ el-Horasânî'nin (ö.135/ 752) Said b.Müseyyib'den bu konu ile ilgili yaptığı benzer bir başka rivayet de şöyledir:

عن عطاء الخرساني انه سمع سعيد بن المسيب قال: " من اجمع اقامة اربع ليال وهو مسافر اتم الصلاة."

Atâ, Said bin Müseyyib'in: "Her kim yolcu olup da, bir yerde dört gece kalmaya azmederse, namazlarını tam kılar"²⁶⁹ dediği rivayet etmektedirler. İmam-ı Malik, el-Muvatta isimli eserinde Hz. Said'in (r.a) sözlerini serdettikten sonra, "işte bu, duyduğum en güzel şeydir"²⁷⁰ demiştir.

İbn Hıbbân ve Ukaylî'nin "Duafâ", İmam Buhârî'nin de "Duafâi's-Sağîr" isimli eserlerinde, Said bin Müseyyib'ten bu hadisi rivayet eden Atâ el-Horasânîden bahsedilmektedir. Buna göre; Atâ'nın, İbn-i Abbas (r.a), İbn-i Ömer ve Abdullah b. es-Sa'dî'den yaptığı rivayetler mürseldir. Bu râviden bahisle Buhârî: "Said bin

²⁶⁷ Mâlik bin Enes, Müdevvene, I, 122

²⁶⁸ İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekir Abdullah bin Muhammed, Musannef-i İbn-i Ebî Şeybe, Dârü Kurtubâ, Beyrût, 2006, V, 384

²⁶⁹ Mâlik bin Enes, Muvatta, I, 149; Beyhakî, a.g.e., III, 148

²⁷⁰ Mâlik bin Enes, Muvatta., I, 149

Müseyyib'e, Atâ el-Horasânî'nin kendisinden, "Peygamber (s.a.v), Ramazan ayında gündüz vakti cinsel ilişki sebebiyle zihar kefareti verilmesini emir buyurdu" şeklinde bir hadis rivayet ettiği haber verildiğinde, Said bin Müseyyib'in: Yalan söylemiş. Ben Peygamberimizden sadece sadaka verilmesini emir buyurduğunu duydum" dediğini aktarır.²⁷¹ İmam Muhammed de "*el-Hücce*" adlı eserinde, Medine ekolünün, Medine fakihi Said bin el-Müseyyib'ten hadis rivayet edecek Atâ el-Horasânî'den başka kimse kalmamış olmasına taaccüp ettiğini ifade eder. Daha sonra da Atâ el-Horasânî'yi sika bir râvi kabul etmekle birlikte Said bin el-Müseyyib hadisini Atâ'dan daha iyi bildiğini ifade ettiği Davut bin Ebî Hind tarikiyle seferîlik süresinin on beş gün olduğunu haber veren şu rivayeti aktarır.

عن داود بن أبي هند عن سعيد بن المسيب قال: "إذا قدمت بلدة فاقت خمسة عشر (يوما) فاتم الصلاة."

"Bir şehre geldiğin ve (orada) on beş gün İkamet ettiğin zaman namazı tam kıl."²⁷²

Diğer taraftan, cumhur'un delil olarak sundukları hadislerde geçen "gün" ifadesi ile ilgili bir netlik yoktur. Çünkü Abdullah b. Vehb hadisi ile Said b. Müseyyib'ten mervi yukarıdaki hadislerde, "dört gün" ifadesi geçmekle birlikte Malik'in Muvatta'ında, Beyhakî'nin de Sünen'inde tahrir ettikleri Ata el-Horasânî'nin Said b. Müseyyib'den rivayet ettiği hadiste, evvelki iki hadiste geçen "dört gün" yerine "dört gece" ifadesi kullanılmaktadır. Dört gece ifadesinin yer aldığı bu rivayet, dört tam gün anlamına gelen diğer rivayetlerle zahiren çelişmektedir. Bir diğer taraftan, Said bin Müseyyib'in (r.a), evvelki "dört gün" ya da "dört gece" rivayetlerindeki beyanı ile sonraki şu rivayetteki beyanı da birbiriyle çelişmektedir

عن سعيد بن المسيب قال: "إذا أقام المسافر خمسة عشر يوما وليلة أتم الصلاة وما كان من دون ذلك

فليقصّر"

"Bir yolcu, on beş gün ve gece (bir yerde) ikamete niyet ederse namazlarını tam kılar, eğer ikameti bundan daha az olursa namazlarını kasr etsin."²⁷³

²⁷¹ Buhârî & en-Nesâî, *Duaî'ü's-Sağir ve Yelihi ed-Duaî'ü ve'l-Metrûkîn*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrût, 1986, I, 93-94

²⁷² Şeybânî, İmam Muhammed, a.g.e., I, 171

²⁷³ Aynî, a.g.e., VII, 117; Tahâvî, *İhtilâfû'l-Ulemâ*, I, 149; İmam Muhammed, *Muvatta-ı Mâlik*, Dârü'l-Kalem, Şam, 1991, I, 299

Ayrıca Said b. Müseyyibten mervi bu hadisler, İbn-i Abbas, Câbir ve Enes (r.a) hazretlerinden mervî şu rivayet ile de çelişmektedir.

"أن رسول الله صلى الله عليه وسلم مع أصحابه دخلوا مكة صبيحة الرابع من ذي الحجة ومكثوا ذلك اليوم واليوم الخامس واليوم السادس واليوم السابع فلما كان صبيحة اليوم الثامن وهو يوم التروية خرجوا إلى منى ، وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي بأصحابه ركعتين وقد وطنوا أنفسهم على إقامة أربعة أيام."

*"Hz. Peygamber , ashabı ile birlikte zilhicce ayının dördüncü günü sabahı Mekke 'ye girdi. O gün, beşinci ve altıncı ve yedinci günleri orada kaldı. Terviye günü olan sekizinci günün sabahı olunca Mina 'ya çıktılar. Mekke 'de dört gün ikamet etmek üzere vatan edindikleri için Hz. Peygamber , namazları ashabına iki rekât olarak kıldırmıştır."*²⁷⁴

Hülâsa, bir raviden birbiriyle çelişen iki farklı rivayet varsa, o raviden o konu ile ilgili hiçbir şey rivayet edilmemiş kabul edilir. Nitekim Said bin Müseyyib'in ikamet süresi ile ilgili birbirini nakz eden bu iki rivayeti, birbirleriyle uzlaşamayacak, cem ve te'vîl edilemeyecek ölçüde çelişmektedir. Hal böyle olunca, Said bin Müseyyib'e (r.a) ait, ikamet süresinin dört gün olduğunu haber veren rivayetlerin, İbn-i Ömer ve İbn-i Abbas'tan mervi, ikamet süresinin on beş gün olduğunu haber veren diğer rivayetlere muhalefeti caiz değildir. Kaldı ki, Said'den sahih ve sabit bir haber rivayet edilmiş olsa bile İbn Abbas ve İbn-i Ömer'den (r.a) mervi rivayetlere muhalefeti yine caiz olmazdı. Çünkü saha, tevkîf ve ittifak sahasıdır ictihad değil.²⁷⁵

Özetle söylemek gerekirse: İkamet halinde seferîliğin azami süresi dört gündür diyenlerin görüşlerine delil ve mesnet olarak sundukları hadislerden Abdullah bin Vehb ve Said bin Müseyyib tarihiyle gelenler maktû' eserlerdir. Maktû' eserler de dinde hüccet olmazlar. Çünkü bu hadislerin, tabî'ne ait söz, fiil ve davranışlardan ibaret olması ihtimali vardır. Ancak eserin merfû olduğuna dair bir karine var ise o zaman hükmen merfu ve mürsel olup, dinde hüccet olurlar.²⁷⁶

Yaptığımız araştırmalarımız sonucunda bu hadislerin hükmen merfû olduklarına dair bir karineye rastlayamadık.

²⁷⁴ Kâsânî, a.g.e., I, 98

²⁷⁵ Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 236

²⁷⁶ İtr, Nûreddîn, *Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs*, Dârü'l-Fikr, Şam, 1997, I, 108

1.3.2. Kasrın Azimet Olduğunu Söyleyenler:

Bu görüş Sahabe-i Kirâmdan İbn-i Abbas (r.a) ile İbn-i Ömer'e (r.a),²⁷⁷ Hanefilere²⁷⁸ ve Süfyânî Sevrî'ye²⁷⁹ aittir. Bu görüşe göre: ikamet halinde seferilik süresi azami on beş gündür. Konaklamaya müsait bir yerde, on beş gün veya daha fazla bir süre ikamete niyet edilmiş olmakla kişi seferîlikten çıkar ve derhal mukim olur.

Şimdi bu görüşün delillerini ve bu delillere yöneltlen itirazları tahlil etmeye ve anlamaya çalışalım.

1.3.2.1. İbn-i Ömer ve İbn-i Abbas (r.a) Hadisleri

عن ابن عباس وابن عمر قالوا: " إذا قدمت بلدة وأنت مسافر وفي نفسك أن تقيم خمسة عشر يوماً أكمل

الصلاة بها، وإن كنت لا تدري متى تظعن فاقصرها"

*"Yolcu olarak bir şehre geldiğinde, orada on beş gün kalmak niyetinde isen namazlarını tam kıl! Oradan ne zaman ayrılıp gideceğini bilmiyorsan namazlarını kasr et!"*²⁸⁰

İkametin en az süresine ilişkin olarak beyan edilen bu süre takdîri, ancak icthad yoluyla ulaşılabilecek şeyler cümlesindendir. Şu kadar var ki, bu iki büyük sahabînin, sefer süresi ile ilgili takdîrini, Hz. Peygamber den duymuş olduklarını kabul etmek daha doğru olur. Çünkü onların bu ve benzeri konularda bilgisizce ve zan ile beyanda bulunmalarını kabul etmek caiz değildir.²⁸¹

Bu hadise, Tahâvî'nin tahrir ettiği evvelki rivayetlerin aksine, yine İbn-i Abbas ve İbn-i Ömer'e ait (r.a), farklı sayıların telaffuz edildiği şu rivayetler sebebiyle itiraz edilmiştir.

عن ابن عباس - رضي الله عنهما - قال: " أقام النبي - صلى الله عليه وسلم - تسعة عشر يقصر فنحن

إذا سافرنا تسعة عشر قصرنا وإن زدنا أتممنا".

²⁷⁷ Kâsânî, a.g.e., I, 97

²⁷⁸ Serahsî, a.g.e., I, 236

²⁷⁹ İbn-i Rüşt, a.g.e., I, 390

²⁸⁰ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, II, 183; Tirmizî, *Sünen, Sefer*, 392; Kâsânî, a.g.e., I, 97; Aynî, a.g.e., VII, 117

²⁸¹ Kâsânî, a.g.e., I, 97; Aliyyü'l-Kârî, a.g.e., III, 384

İbn-i Abbas'tan (r.a) bir rivayete göre: “ *Peygamber Efendimiz (s.a.v), (Mekke’de,²⁸² Mekke’nin fethi için teşrif ettiklerinde burada) on dokuz gün ikamet etmişti de namazları kasr ederek kılmıştı. Biz de (bir yerde) on dokuz gün ikamet etmek üzere yolculuk edersek, namazları kasr ederiz. (Bu süreden) daha fazla kalırsak namazları tam kılarız.*”²⁸³

عن نافع أن ابن عمر - رضي الله عنهما - أقام بمكة عشر ليال يقصر الصلاة

Nâfi'den bir rivayete göre: “*İbn-i Ömer (r.a), Mekke’de on gece ikamet etmişti de namazlarını kasr etmişti.*”²⁸⁴

Bu rivayetlerle yapılan itirazlara şu cihetle cevap verilebilir; Bu iki rivayetten İbn-i Abbas’a ait olanı, Mekke’nin fethi ile²⁸⁵ İbn-i Ömer’e (r.a) ait olanı da, veda haccı ile alakalıdır. Peygamberimiz (s.a.v), veda haccında Mekke ve havalisinde on gün ikamet etmiş ve bu arada namazlarını kasr etmişlerdir. Bunun üç sebebi vardır: Birincisi, on günlük süre, seferî olanın mukim olması için yeterli değildir. İkincisi, afakîlerin ikametini Arafat vakfesi bölmektedir. Üçüncüsü, Peygamberimizin (s.a.v) ve muhacirler, hicret ettikleri Mekke’de ikamete mezun değillerdir. Fetih için geldikleri sırada Mekke’deki ikametlerine gelince, Peygamberimizin (s.a.v), buradaki on dokuz günlük ikametine rağmen namazlarını kasr etmiş olması, karar ile firar arası bir tereddüt hali içinde olmaları sebebiyledir. Bu durumda olan birinin süresiz seferî olacağına dair delilimiz, sahabe icma’dır.²⁸⁶ Ayrıca bu durumda seferîliğin süresiz devam edeceği hususunda Şafiîler dışında kalan mezhep imamları ve ehli ilim ittifak halindedir.²⁸⁷

1.3.2.2. İbn-i Abbas (r.a) Hadisi:

" أقام رسول الله صلى الله عليه وسلم بمكة عام الفتح خمسة عشر يقصر الصلاة "

²⁸² “Buhârî’nin Kitâbü’l-Meğâzî’indeki rivayette “Mekke” kaydı vardır.” Zebîdî, Abdullatif, *Tecrîd*, III, 367

²⁸³ Buhârî, *Sahîh*, *Taksîru’s-Salât*, 1

²⁸⁴ İmam Mâlik, *Muvatta’*, *Kasrû’s-Salât*, 344

²⁸⁵ İbn-i Hazm, *a.g.e.*, V, 27

²⁸⁶ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 98

²⁸⁷ Cevziyye, *a.g.e.*, III, 565

“Resûlullah (s.a.v), Mekke’nin fethi senesinde Mekke’de on beş gün kalmıştı da namazlarını kasretmişti.”²⁸⁸

Muhammed Nâsirüddîn Elbânî’nin beyânına göre bu hadis, Ebû Dâvûd ve İbn-i Mâce tarafından tahriç edilmiştir. Ancak hadis, mürseldir.²⁸⁹ İmam-ı Nevevî’nin, ravileri sika (güvenilir) olsa da İbn-i İshak tarikiyle mürsel olarak rivayet edilmiş olması sebebiyle zayıf kabul ettiği bu hadis, İbn-i Hacer el-Askalânî tarafından Neseî’nin,²⁹⁰ Irâk bin Mâlik tarikiyle muttasıl senetle tahriç etmesi sebebiyle sahih kabul edilmiştir.²⁹¹ Doğrusu, sahih kabul edilse de bu hadis, ikamet halinde seferîliğin süresine delil olabilecek nitelikte değildir. Çünkü Peygamberimizin (s.a.v), daha önce de zikrettiğimiz gibi Mekke’de ikamet etme yasağı vardı. Ayrıca burada, karar ve firar arası tereddüt hali mevcut idi. Buna binaen bu hadis, ikamet halinde seferîlik süresinin tahdidine delil olamaz. Eğer delil olsaydı, Peygamberimizin buradaki on beş günlük ikameti sırasında ikamete niyet ederek namazlarını tam kılması gerekirdi.

Hülasa; bu hadis, Hanefilerin lehine hüccet olmaktan hayli uzaktır.

1.3.2.3. Said b. Müseyyib Hadisleri

عن سعيد بن المسيب قال: "إذا أقام المسافر خمسة عشر يوماً وليلة أتم الصلاة وما كان من دون ذلك فليقصّر"

“Bir yolcu, on beş gün ve gece (bir yerde) ikamete niyet ederse namazlarını tam kılar, eğer ikameti bundan daha az olursa namazlarını kasr etsin.”²⁹²

Said b. Müseyyib’ten mervî, benzer başka rivayetler de şöyledir:

عن سعيد بن المسيب قال: "إذا أجمع الرجل على إقامة خمسة عشرة أتم الصلاة"

“Bir adam on beş gün ikamete niyet ettiği zaman namazları tam kılar.”²⁹³

²⁸⁸ Beyhakî, a.g.e., III, 151; İbn-i Mâce, Muhammed bin Yezîd, Dârü’l-Fikr, Beyrût, tsz., I, 342; İbn-i Ebî Şeybe, a.g.e., V, 379

²⁸⁹ Elbânî, Muhammed Nâsirü’d-Dîn, *İrvâü’l-Ğalîl fî Tahrîc-i Menâri’s-Sebîl*, Mektebetü’l-İslâmiyye, Beyrût, 1985, III, 26

²⁹⁰ Nesaî, Ahmed bin Şuayb, *Sünen-i Neseî*, Mektebetü’l-Matbûâtî’l-İslâmiyye, 1986, III, 121; Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 10

²⁹¹ Zebidî, eş-Şercî, a.g.e., III, 368

²⁹² Aynî, a.g.e., VII, 117; Tahâvî, *İhtilâfî’l-Ulemâ*, C.1, s.149; İmam Muhammed, *Muvatta*, I, 299

²⁹³ İbn-i Ebî Şeybe, a.g.e., V, 383

عن داود بن ابي هند عن سعيد بن المسيب قال: "اذا قدمت بلدة فاقت خمسة عشر (يوما) فاتم

الصلاة."

"Bir şehre geldiğin ve (orada) on beş gün İkamet ettiğin zaman namazı tam kıl." ²⁹⁴

1.3.2.4. Said bin Cübeyr (ö. 95/714) Hadisi

عن سعيد بن جبیر قال: "اذا اقامت أكثر من خمس عشرة فاتم الصلاة."

"On beş günden fazla ikamet ettiğin zaman, namazı tam kıl!" ²⁹⁵

1.3.2.5. İbn-i Ömer (r.a) Hadisleri

عن ابن عمر أنه قال: "من أقام خمسة عشر يوما أتم الصلاة."

"On beş gün (bir yerde) ikamet edecek olan kimse, (orada) namazlarını tam kılar." ²⁹⁶

عن عمر بن ذر عن مجاهد قال: "كان ابن عمر اذا اجمع على اقامة خمسة عشرة سرح ظهره وصلى اربعاً"

"İbn-i Ömer (r.a), (bir yerde) on beş gün ikamet etmeye niyet ettiği zaman, bineğini terk edip, namazlarını dört rekât olarak kılar." ²⁹⁷

1.3.2.6. Kadınlardaki Temizlik Süresine Kıyas

Bu konuda Hanefîlerin görüşlerini ispat etme sadedinde dayandıkları delillerden biri de ikamet halindeki seferîlik süresinin kadınların temizlik süresine kıyas edilmesidir. "Mani zâil olunca memnû" avdet eder" külli kaidesi gereğince, hayız sebebiyle kadının zimmetinden düşen namaz ve oruç sorumluluğunun, temizlik sebebiyle geri dönmesini gerektirdiği gibi belli bir süreden sonra ikamet yerinde bulunmak da sefer sebebiyle kişinin üzerinden düşen bazı vecibelerin aslî heyetine geri dönmesini gerektirir. Bu yüzden temizlik süresinin on beş gün ile sınırlandırılması gibi, ikamet halindeki seferîliğin de en az on beş gün olarak takdîr edilmesi gerekmektedir. Bu görüş, evvelce zikrettiğimiz; İbn Abbas ve İbn Ömer (r.a) ile

²⁹⁴ Şeybânî, İmam Muhammed, a.g.e, 169

²⁹⁵ İbn-i Ebî Şeybe, a.g.e., V, 384

²⁹⁶ Tirmizî, Sünen, Sefer, 392

²⁹⁷ İbn-i Ebî Şeybe, a.g.e., V, 384; İbnü'l-Münzir, el-Evsat, IV, 355

tabiinden Said bin Cübeyr ve Said bin Müseyyib hazretlerinden rivayet edilen eserlere dayanır.²⁹⁸

Yolcunun ikamet halinde iken seferîlik ruhsatlarından yararlanabilme süresini, dört gün gibi az bir zaman ile sınırlandırmak yerine ikamet edilen beldeye yeterince istirahat edip arzusunu gerçekleştirebileceği kadar bir süre olarak takdîr etmek daha mantıklıdır. Bu süre, mezheplerin üzerinde ittifak ettikleri kadının temizlik süresi kadar uzunca bir zaman olması gerekir. Hanefiler bu yüzden bu süreyi (dört gün gibi) gün hesabı ile değil, kadının temizlik süresine kıyasla ay hesabıyla yarım ay olarak takdîr etmişlerdir.²⁹⁹

Her iki görüşün delilleri ile ilgili tespit ettiğimiz mülahaza ve vardığımız nihai sonuç şudur:

İkamet halinde seferîlik süresinin dört gün olduğunu söyleyen cumhurun bu görüşü, Peygamberefendimizin (s.a.v) Mekke ve Mina'daki fiili ikametlerine, muhacirlerin, hac farızasından sonra Mekke'de üç günden daha çok ikamet etmelerini yasaklayan hadislere ve Hz. Ömer'in (r.a), ehl-i Kitab'ın, haremeyn-i şerifeyne ancak ticaret maksadıyla olmak kaydıyla verdiği üç günlük ikamet iznine dayanmaktadır.

Yaptığımız araştırmalar sonucu vardığımız sonuç; söz konusu bu üç günlük ikamet haberlerinden ne delâlet ve ne de işaret yoluyla ikamet halinde seferîlik süresi ile ilgili bir ictihad yapılamaz.

Hz. Osman ve Said bin Müseyyib'e (r.a) isnat edilen sözlere gelince; bu hadisler, ya Abdullah bin Vehb ya da Atâ el-Horasânî'ye dayanan maktû' eserlerden ibarettir. Maktû' eserlerin hükmen merfû' olmadıkça dinde delil olmayacağı hususunda âlimler ittifak halindedirler. Söz konusu hadisler üzerinde yaptığımız araştırmalarımız sonucunda; bu eserlerin hükmen merfû olmadıkları kanaatine vardık. Kaldı ki, Said bin Müseyyib'in bu sözlerine muhalif başka rivayetlerinin de olması ve her iki rivayetin metin açısından bir anlam çatışması içinde olmaları da söz konusudur. Bu durumda, büyük İslam Âlimi ve müfessir Cassâs'ın da dediği gibi, birbiriyle anlam çatışması içinde olan bu iki rivayetin sahibi olan ravi, bu konuda sanki hiçbir şey söylememiş gibi kabul edilmelidir.

İkamet halinde seferîliğin azami süresi on beş gündür diyenlerin görüşlerine gelince: İbn-i Abbas ve İbn-i Ömer (r.a) gibi sahabeden mervi mevkûf ve Said bin Cübeyr ile Said bin Müseyyeb'ten mervi maktû' eserlere dayanmaktadır. Mevkûf

²⁹⁸ Serahsî, *a.g.e.*, I, 236; Zuheyli, Vehbe, *a.g.e.*, II, 323

²⁹⁹ Serahsî, *a.g.e.*, I, 236

haberlerin dinde delil olup olmayacağı konusu din bilginleri arasında ihtilaf edilmiştir. Hanefîlerden, Râzî (Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî el-Cessâs) (ö.370/980), Fahrü'l İslam Pezdevî (ö.482/1089), Serahsî (ö.483/1090) ve müteahhirûn Hanefîler ile İmam-ı Mâlik ve iki görüşünün birinde İmam-ı Ahmed bin Hanbel mevkûf haberlerin dinde delil olduğunu kabul ederler. Hanefîlerden bazıları ile İmam-ı Şafîî ise mevkûf haberleri dinî bir delil olarak kabul etmezler.³⁰⁰

Büyük İslam âlimi Kâsânî'nin de dediği gibi³⁰¹ bu iki büyük sahabînin şer'î ölçülerle ilgili sözlerini, Peygamberimizden (s.a.v) duymuş olduklarını kabul etmek gerekir. Zira bu gibi konularda vârit olan eserler, haber hükmündedir³⁰² ve sahabenin rey ve icthad alanı olmayan konularda söz söylemeleri, mevkûf rivayetlerin hükmen merfû olduklarını gösteren güçlü karinelere dir.

Hülasa; bu iki görüşün dayandığı delillerle ilgili yaptığımız tahlil ve tetkiklerden sonra, ikamet halinde seferîliğin azami süresinin on beş gün olduğunu söyleyenlerin delillerini diğerlerinden daha sağlam ve tercihe şayan bulduk.

1.4. Sefer Hükümünün Başladığı Yer

Yolcu nasıl ki, ikamete niyetinin sahih olabilmesi için bir beldeye girmek zorunda ise sefer hükümlerinin başlaması için de bulunduğu beldenin en son evlerini çıkmak zorundadır.³⁰³ Bu konuda mezhepler arasında Zahirîler dışında bir ihtilaf yoktur. Zahirîler, yolcunun bulunduğu beldeyi çıkıp, bir mil uzaklaştıktan sonra ancak sefer ruhsatlarından yararlanmanın söz konusu olabileceğini söylemektedirler.³⁰⁴ İbn Münzîr'in anlattığına göre, tabiinden olan Haris b. Ebî Rabia, (ö.80/699) sefere çıkmak istediğinde evinde yine tabiinden olan Esved b. Yezîd (ö.75/694) ile İbn Mes'ud'un arkadaşlarından da pek çok kimse olduğu halde kendisi imam olmuş ve namazı iki rekât olarak kıldırmıştır.³⁰⁵

Cumhurun bu konudaki delili: “Sefere çıktığınızda namazları kasr etmenizde sizin için bir günah yoktur”³⁰⁶ mealindeki ayettir. Cumhur, bu ayette geçen “darb fi'l-

³⁰⁰ İtr, Nûreddîn, a.g.e., I, 328; Ayrıca bkz. Muhammed bin Muhammed İbni Emiri'l-Hâc el-Hanbeli, *Takrîr ve't-Tahbîr* Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1999, II, 310-311; Şafîî, *Risâle*, Darü'l-Halebî, Mısır, 1940, 598

³⁰¹ Kâsânî, a.g.e., I, 97

³⁰² Aliyyü'l-Kârî, a.g.e., III, 384

³⁰³ İbnü'l-Hümmam, a.g.e., III, 159; Serahsî, a.g.e., I, 437

³⁰⁴ İbn Hazm, a.g.e., III, 39

³⁰⁵ İbn-i Münzir, *İşrâf*, II, 204

³⁰⁶ Nisâ Suresi, 4/101

ard” kelimelerinden muradın, ancak şehri çıkmakla tahakkuk edeceğini söylemekte ve müttetekun aleyh olan şu hadisleri de delil olarak ileri sürmektedirler.³⁰⁷

عن أنس بن مالك رضي الله عنه قال : " صليت الظهر مع النبي صلى الله عليه وسلم بالمدينة أربعاً وبذي الحليفة ركعتين. "

Hz. Enes b. Malik’ten (r.a) şöyle dediği rivayet edildi: “Ben Peygamberimiz le (s.a.v) birlikte öğle namazını Medine’de dört rekât olarak, ikindi namazını da Zül-Huleyfe’de iki rekât olarak kıldım.”³⁰⁸

"وخرج علي عليه السلام فقصر وهو يرى البيوت فلما رجع قيل له هذه الكوفة قال لا حتى ندخلها. "

“Hz. Ali (k.v), (Kûfe’den) çıktı, (geriye dönüp bakıldığında Kûfe’nin) evleri gördüğü halde, namazını kasr etti. Geri döndüğünde ona: İşte Kûfe (görünüyor) denilmişti de O: “Hayır Oraya girinceye kadar (namaz kasr edilir demişti.)”³⁰⁹

عن أبي حرب بن أبي الأسود : "أن علياً خرج من البصرة فصلى الظهر أربعاً ، ثم قال : أما إنا إذا جاوزنا هذا الخص صلينا ركعتين. "

İbn Şeybe’nin Ebî’l-Esved’den rivayet ettiğine göre: “Hz. Ali (k.v), Basra’dan çıkmış ve öğle namazını dört rekât olarak kılmış sonra da: “ Biz (Basra’nın dışında bulunan) şu kamış evleri geçtik mi namazı iki rekât olarak kılarız” demiştir.”³¹⁰

Bu son rivayetten de daha net bir şekilde anlaşıldığı üzere, kişi sefere çıkmak üzere hareket ettiği beldenin en son evlerini geçmedikçe mücerret sefer niyeti ile seferî olamaz. Aynı zamanda sefer niyetinin sefer fiiline mukârin olması da şarttır.³¹¹

Seferîliğin başlamasında şehrin çıkıldığı taraftan mamur yerlerin geçilmesine itibar edilir. Şehrin çıkıldığı taraftan mamur evler geçildiği halde şehrin diğer tarafına

³⁰⁷ İbn Kudame el-Makdisî, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Hanbelî, *el-Muğnî*, Darü’l-Fikr Beyrût, 1405, II, 97

³⁰⁸ Buhârî, *Sahih, Taksîrû’s-Salât*, 5

³⁰⁹ Buhârî, *Sahih, Taksîrû’s-Salât*, 5

³¹⁰ İbn-i Ebî Şeybe, *a.g.e*, II, 449

³¹¹ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 94

ait evlerin hizasında bulunmanın seferîliğin başlamasına bir zararı yoktur. Önceden şehre bitişik iken sonradan ayrılmış olan yerleşim yerleri de şehre tabidir.³¹² Ayrıca ihtilaf bulunmakla birlikte tercih edilen görüşe göre: Şehir banliyösü şehre dâhil iken şehrin kenarı (fenâ) ile bir ğalve miktarı mesafede bulunan yerleşim yerleri şehre dâhil değildir.³¹³

Bu konuda da Nime-i İslâm'da şu kayıt bulunmaktadır: “Umranı mukâm: ikametgâh mamûresi demektir ki, belde veya köyün, menazil ve meskenlerinden - göçebe olduğuna göre de - obalarından ibarettir. Sefer azmîyle, çıktığı cihetten, onları tecavüz etmiş olmak, seferîlik için kâfidir. Diğer cihetten, onlara mühazî bulunmak zarar etmez. Umranı mukam, onun gözünden gaip olmak dahi meşru değildir. Finâ ki, bina vezninde olarak, şehir kenarı mânâsına olup, şehrin hayvan koşturmak ve mevta defnetmek misilli, işleri için, ayrılmış ve hazırlanmış olan mekânıdır. Şehirden ayrı olmadıkça, şehre mülhaktır. Eğer, tarla ve ova ile şehirden - üç dört yüz adım kadar - ayn ise, (umranı-mukamdan) mâdud olmamakla, misaferette, onu geçmek aranmaz. Şehir dışında olan bağ ve bostanlar, şehrin ebniyesine muttasıl bile olsa ve belde ehli, bütün yıl yahut senenin bâzı aylarında, onlarda sâkin dahi olsalar, belde mâmûresinden sayılmazlar. Bekçilerin ve ekincilerin hanelerine ve bağ evlerine - ittifaka - itibar olunmaz.³¹⁴

³¹² *Fetâvâ-i Hindiyîye*, I, 466

³¹³ İbn Nüceym, *a.g.e.*, II, 139

³¹⁴ Zihni Efendi, Mehmet, *Nimet-i İslâm Mufasssal İlmihâli*, Salâh Bilici Kitapevi, İstanbul, tsz., 217-218

2. SEFERÎLİĞİ ETKİLEYEN DİĞER UNSURLAR

2.1. Vatan Değişikliği

Yolculuk ruhsatlarından yararlanmak, süknâ vatanda ikamet etmekle sefer mesafesi bir yere gitmek niyetiyle yola çıkmışken intikal halinde söz konusu olabilir. Kişi, asıl vatanında ya da on beş gün ve üzeri bir süre kalmak niyetiyle yerleştiği ikamet vatanında, seferî sayılmaz ve yolculuk ruhsatlarından da yararlanamaz. Seferîlik konusunda bu vatanlar, kendi misli ile veya üstü ile bozulur, aşağısı ile bozulmaz. Bu konuda ölçü, “hiçbir şey, kuvvet ve derece bakımından kendisinin altında olan bir şey ile geçersiz ve hükümsüz olmaz” prensibidir.

Şimdi vatan değişikliğinin diğer vatanlar üzerindeki etkisini kısaca mütalaa edelim.

2.1.1. Vatan-ı Aslî

Aslî vatan, kendinden aşağı mertebede olan ikamet ve süknâ vatanları ile bozulmadığı gibi sefer sebebiyle de bozulmaz.³¹⁵

Bu mesele ile ilgili olarak Ni'meti İslam adlı eserinde Mehmet Zihni Efendi Merhum şöyle der: “Bir şey, kendi mâdunu ile muntakız olmayıp, belki, kendi misli veya kendinden üstünü ile muntakız (bozulmuş, dağılmış) olabileceğinden, vatani-aslî ancak, misli ile muntakız olur. Vatani-ikamet ile muntakız olmadığı gibi, müsaferet etmekle dahi, muntakız olmaz. Oraya ne zaman avdet olursa ikamet niyyeti olmasa bile, namazlar kasr olunmaz. Ehlini nakletmeyerek, başka bir beldede dahi, - ehil peyda etse - evvelki vatani, muntakız olmuş olmayıp, her ikisi ona vatani-aslî olur.”³¹⁶

“Aslî vatan”lar arasındaki mesafeye itibar edilmez. Mesafenin az ya da çok olması bu yerlerin “aslî vatan” olmalarına mani değildir. Kişi, bu durumda, bu yerlerden hangisine giderse mukim olur.

Bunu bir misal ile açıklamaya çalışalım; Adana’da dünyaya gelip, bir süre burada yaşayan Musa, bir daha Adana’ya dönmek üzere Osmaniye’ye göç edip oradan evlenecek olsa, Adana Musa için “vatani asli” olmaktan çıkar. Osmaniye onun aslî vatani olur. Musa, Ceyhan’dan ikinci bir evlilik yapmış, yeni eşi de Ceyhan’dan başka bir yerde ikameti kabul etmemiş olsa bu durumda Ceyhan da Musa için ikinci aslî vatani olmuş olur.

³¹⁵ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 104; Merğînânî, *a.g.e.*, I, 203

³¹⁶ Zihni Efendi, *a.g.e.*, 221

2.1.2. Vatan-ı İkamet

İkamet vatanı; aslî vatana dönmek, başka bir yeri ikamet vatanı edinmek ve mücerret sefer mesafesi bir yere gitmekle bozulur.³¹⁷ Çünkü ikamet vatanı, kişinin karar makamı değil, ihtiyacı için geçici olarak yerleştiği bir makamdır. Sefer ise bu ihtiyacın giderildiği anlamına gelir. Bu nedenle sefere çıkmakla “vatan-ı İkamet” hükümsüz olur.³¹⁸ Sonraki ikâmet vatanı ile önceki arasında sefer mesafesi bir uzaklığın olması gerekmez.³¹⁹

İkamet vatanını bozan sefer: İkâmet vatanından sefer mesafesi bir yere gitmek kastıyla sefere çıkmak veya ikamet vatanı dışında bir yerden sefere çıkmışken bu esnada ikamet vatanına uğramamak veya sefer mesafesi bir yerden gelip ikamet vatanına uğramak anlamındaki seferdir.³²⁰

Vatanı ikamet vatanı aslî ile bozulmasını bir misal ile açıklayalım; Ahmet, Ankara Gazi Üniversitesinde okurken, Ankara’da ikamet etmek şartıyla bir bayanla evlenmiş olsa, Ahmet için Ankara, burada ikamet eden eşi sebebiyle ikamet vatanı olmaktan çıkıp aslî vatan olmuş olur.

Vatan-ı ikamet vatanı mislî ile bozulmasına bir misal ile açıklayalım; Ahmet Ankara’da öğrenci iken, Ankara’ya kırk kilometre uzaklıktaki Çubuk ilçesine gidip, burada on beş gün kalacak olsa, Ankara’daki evvelki ikameti bozulmuş olur. Çünkü Çubuk, on beş gün ikamet niyeti ile şahsın yeni ikamet vatanı olmuş ve evvelki ikameti bozulmuş olur. Ahmet için Ankara, şehre girdiğinde burada en az on beş gün ikamet etmeye niyet ederse yeniden ikamet vatanı olabilir. Aksini düşünelim; Ahmet, asıl memleketi olan Adana’ya gitmek niyetiyle Çubuk’tan ayrılıp Ankara’ya dönse, uzayan ve ne zaman biteceği belli olmayan işleri yüzünden bir süre Ankara’da ikamet etmek zorunda kalsa Ahmet için Ankara, ikamet vatanı değil, süknâ vatan olmuş olur.

Vatan-ı ikamet vatanı sefer ile bozulmasını bir kaç misal ile açıklayalım: Veli, memleketi Gaziantep’e altmış sekiz kilometre uzaklıkta bulunan Nurdağı ilçesinde devlet memuru olarak çalışmaktadır. Veli, Nurdağı’ndan altmış yedi kilometre mesafede bulunan Osmaniye’ye doğru hareket eder ve tam il merkezine girmişken aldığı bir telefonla, acilen Kahramanmaraş’a gitmek zorunda kalır.

³¹⁷ Şürunbülâfî, *a.g.e.*, 165

³¹⁸ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 104

³¹⁹ İbn Âbidîn, *a.g.e.*, II, 132

³²⁰ İbnü’l-Hümâm, *a.g.e.*, II/44; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, II, 133

Bu tasavvura göre; Veli'nin asıl vatanına sefer mesafesi uzaklıkta olmasa bile memurluğu sebebiyle ikamet ettiği Nurdağı ilçesi, onun ikamet vatanıdır. Osmaniye ile Nurdağı arası sefer mesafesi olmadığı için Veli'nin Osmaniye'ye gitmesi, Nurdağı'ndaki ikametına bir zarar vermez. Dolayısıyla Veli, ne Osmaniye'de ve ne de Osmaniye'ye gidiş ve dönüş yolunda seferî değildir. Aynı zamanda Veli, Osmaniye ile Kahramanmaraş il merkezi arasında kalan mesafe yüz dokuz kilometre de olsa ne yolda ve ne de Kahramanmaraş il merkezinde seferî olamaz. Bu örnekteki Osmaniye ile Kahramanmaraş il merkezleri arası mesafeye itibar edilmemesi, evvelki ikamet vatanı olan Nurdağı'nın yolu kesmesi sebebiyledir. Burada, Osmaniye-Nurdağı arası mesafe ile Nurdağı - Kahramanmaraş arası mesafe birbirinden ayrı olarak hesaplanmalıdır. Osmaniye - Nurdağı arası mesafe altmış yedi kilometre, Nurdağı ile Kahramanmaraş arası mesafe de elli iki kilometredir. Dolayısıyla ne Osmaniye-Nurdağı arasında ve ne de Nurdağı-Kahramanmaraş arasında sefer mesafesi bir uzaklık bulunmadığından, Veli ne yolda ve ne de vardığı yerlerde seferî olmadığı gibi Nurdağı'ndaki ikameti de bozulmamış hala devam etmektedir. Ancak Veli, Nurdağı'ndan yüz dokuz kilometre uzaklıkta bulunan Adana ili Ceyhan ilçesine gitmiş olsaydı, Nurdağı'ndan çıkar çıkmaz buradaki ikameti bozulmuş olacaktı.

Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Kâsânî'nin Bedâi'sinde verdiği şu tasavvurları da anlamaya çalışalım:

“Horasan³²¹’lı bir kimse, Kûfe³²²’ye gelip burada bir ay kaldıktan sonra beş kilometre uzaklıktaki Hîre³²³’ye gidip onbeş gün de orada kalmış olsa, sonra da Hîre’den Horasan’a gitmek üzere yola çıkıp yolu üzerindeki Kûfe’ye uğramış olsa, Kûfe’deki ikameti bozulduğu için burada seferî olur. Çünkü ilk ikamet vatanı olan Kûfe, Hîre’deki ikameti sebebiyle bozulmuştur. Hîre’den Horasan’a gitmek kastıyla yola çıkmış olmakla da Hîre’deki ikameti bozulmuş olup asıl memleketi olan Horasana kadar intikal esnasında seferî olmuş olur.

Şayet bu horasanlı, Hîre’de on beş günden az bir zaman ikamet etmiş olsaydı, Kûfe’ye girdiğinde namazlarını tam kılması gerekirdi. Çünkü Kûfe’deki ikameti, Hîre’deki ikameti ile bozulmamış ve Hîre’den Horasana doğru yola çıkmışken Hîre’ye takriben 5 km uzaklıkta bulunan ikamet vatanı Kûfe’ye uğramakla da ikamet

³²¹ “Horasan: İran’ın doğu ve kuzeydoğusunda yer alan bölgenin genel adıdır. Bu bölge eskiden, İran, Afganistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın bazı bölgelerini de kapsardı.”

³²² “Kûfe: Bağdatın 170 km. güneyinde Necef ilinin 10 km. kuzeydoğusunda olan bir şehir.”

³²³ “Hîre: Kûfe’nin 5 km. güneyinde olan, Necef iline bağlı bir kazadır.” M. J. KİSTER, Çev. Ali Aksu, *el-Hîre*, s.29, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Haziran, Sivas, 2005, IX / 29-54

vatanına sefer takaddüm etmemiş olacaktı. Böylece Horasanlı için Kûfe, ikamet vatanı olarak kalmış oldu. Ancak, Kûfe'den itibaren sefer mesafesinde olan Horasan'a doğru yola koyulmakla burası ikamet vatanı olmaktan çıktığı gibi Horasan'a kadar yolda da seferî olmuş olur.

Bir başka tasavvura göre de; bir horasanlı, Kûfe'de on beş gün ikamet etmiş sonrada Mekke'ye gitmek üzere yola çıkmış olsa, sefer mesafesi bir yere ulaşmadan bir ihtiyaca binaen yeniden Kûfe'ye dönecek olursa sefere çıkmış olması hasebiyle buradaki ikameti bozulmuş olur ve namazlarını kasreder. Bu kişi, sefere çıkmışken sefer mesafesi bir yol kat etmeden evvel, ikamet vatanına değil de aslî vatanına geri dönecek olsa idi, o andan itibaren mukim olup namazlarını tam kılması gerekirdi. Ancak aslî vatanından sefer mesafesi bir uzaklığı ulaşmışken geri dönerse, aslî vatanına gelinceye kadar yolda seferî olup namazları kasr eder.³²⁴

Bu tasavvurlardan şu üç önemli husus ortaya çıkıyor:

Birincisi: Bir kimse, sefer mesafesi bir yere gitmek niyeti ile yola çıkıp ikamet vatanına uğrayacak olursa bakılır. Seferin başladığı yer ile ikamet vatanı arasında mesafe, sefer mesafesi değilse kişi, burada mukim olur. Çünkü ikamet vatanını bozacak vasıfları haiz bir sefer henüz gerçekleşmemiştir.

Bunu bir misal ile açıklayalım: Kahramanmaraşlı bir kimse, Ankara'nın Gölbaşı kazasında mukim iken, iş icabı gittiği Ankara'dan memleketi olan Kahramanmaraş'a gitmek üzere yola çıkıyor. Yol güzergâhı üzerinde, ikamet vatanı olan Gölbaşına uğrayarak burada birkaç gün kalıyor. Daha sonra da Kahramanmaraş'a doğru yola çıkıyor. Bu kişi, uğradığı ikamet vatanı Gölbaşında mukim olur. Çünkü ikamet vatanını geçersiz kılacak bir sefer henüz gerçekleşmemiştir.

İkincisi: Bir kimse, ikamet vatanından itibaren sefer mesafesi bir yere gitmek üzere yola çıkarsa fakat, henüz sefer mesafesi bir yol kat etmeden ikamet vatanına geri dönecek olsa, burada seferî olur ve namazlarını kasr eder. Çünkü evvelki ikamet vatanı, sefer mesafesi bir yere gitme niyeti sebebiyle bozulmuştur.

Bunu bir misal ile açıklayalım: Ankara ili Gölbaşı ilçesinde ikamet eden bir Adanalı, İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmışken, Ankara'dan ikamet vatanına geri dönüp, burada birkaç gün kaldıktan sonra yeniden İstanbul'a hareket edecek olsa, bu süre zarfında ikamet vatanı olan Gölbaşında seferî olur. Fakat bu konuda, daha önce

³²⁴ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 104; İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, II, 44

sözünü ettiğimiz ihtilaf göz önünde tutularak ihtiyatla amel etmek ve mukim gibi davranmak daha uygundur.

Üçüncüsü: Bir kimse, ikamet vatanı ile uzaklığı sefer mesafesinde olup, ikamet vatanından sefere niyet etmeksizin gittiği bir yerden, yine sefer mesafesi başka bir yere gitmek üzere yola çıksa, sefere çıktığı andan itibaren ikamet vatanı bozulmuş olur.

Bunu bir misal ile açıklayalım: Gaziantep’li olup Şanlıurfa’da ikamet eden bir kimse, sefer kasdı olmaksızın yola çıkıpta Mardin’e gelmiş olsa, oradan da doksan beş kilometre mesafedeki Diyarbakır’a giderek, buradan memleketi olan Gaziantep’e geri dönse, Mardin’den hareket ettiği andan itibaren Şanlıurfa’daki ikameti hükümsüz olur.

2.1.3. Vatan-ı Süknâ

Süknâ vatan, aslî ya da ikamet vatanına sefer mesafesi uzaklıkta olup, geri dönüş tarihinin belli olmaması ya da on beş günden daha az bir süre ikamet etmek gibi sebeplerle konaklanan yer olup, kişi burada bulunduğu sürece seferîdir. Bu vatanın, diğer vatan çeşitleri üzerinde bir etkisi yoktur. Çünkü vatan, ancak misli ve üstü mertebede olanlarla bozulur. Süknâ vatan, vatanların en alt mertebesi olup, diğerlerinin üstü ya da misli değildir. Vatan-ı süknâ, aslî vatan, ikamet vatanı, misli ve sefer ile hükümsüz hale gelir.³²⁵

2.2. Seferîlikte Tâbîlik-Metbûluk

Seferîliğin şartları bahsinde niyetin, ne denli önemli ve gerekli olduğunda bahsetmiş idik. Burada kişinin gerek sefer ve gerekse ikamete niyet hususunda Müstakillün bi’r-Rey yani; kendi başına niyet etmesinin muteber olup olmadığı hususunu açıklamaya çalışacağız.

Kişi, bulûğ çağında olmayan çocuk, yanında mahremi olmadan sefere çıkmasına izin verilmeyen kadın, emir altında bulunan asker gibi kendi reyi ile hareket edemeyen bir kimse ise gerek sefere ve gerekse de ikamete niyet hususunda tabi olduğu kimsenin niyeti onun için bağlayıcı olur. Niyette muteber olan asl’ın niyetidir, tabi olanın niyeti değildir. Bu yüzden de köle efendisinin, karı kocasının, niyetine bağlı olarak seferî veya mukim olur. Borçlu ile alacaklı birlikte yolculuk

³²⁵ Kâsânî, *a.g.e*, I, 104

yapacak olurlarsa, borçlunun borcunu ödemesinin mümkün olmaması durumunda, borçlu olan alacaklısından ayrılamayacağı için o da alacaklısının niyetine tabi olur.³²⁶

Bu durum, tabi olanın tabi olduğu kimsenin sefer ve ikamete niyetini bilmesi durumunda geçerlidir. Ancak, tabi olunan kimsenin niyeti bilinemeyince tabi olan her halükarda mukim olur. Çünkü bir şeyi önceden bilmedikçe ona göre hükmetmek de zorluk ve zarar vardır. Bu ise şer'an yasaktır.

Buna göre Hanefîlerde bu şart mutlaktır. Tâbi olunan kimse sefere niyet etmedikçe tâbi olan kimsenin namazı kasr etmesi caiz olmaz. Tâbi olan kimse, tâbi olduğu kimsenin ikamete niyet ettiğini bilmediği zaman namazlarını tam kılması gerekmez. Bunu bilmezden önce namazlarını kasr ile kılsa sağlam olan görüşe göre namazı sahihtir.

Bu konu ile ilgili Nimet-i İslam'da şu özet bilgiler kaydedilmektedir. "İkameti niyyet dahi, seferi niyyet gibi, asıldan, yâni zevc ve efendi ve askerî kıta kumandanı gibi, metbudan muteber olup, zevce ve köle ve askerî efrad gibi tâbîden muteber olmaz. Metbû, ikameti niyyet etmiş olmamak ve yahut onun hali bilinmemek takdirinde, tâbi ikameti etmiş olmakla, salâtı itmam eylemez. Kavli esahta tabiin, metbuun niyyetini bilmesi zaruridir. Aslın ikamete niyyet ettiği, tabiin malûmu olmadıkça, misafereti zail olamayacağından, salâtı itmam eylemek, ona lâzım olmaz"³²⁷

Ancak Şafî mezhebinde durum biraz farklıdır. Şafîlilere göre, bu durum sefer mesafesi bir yol kat edilmeden öncesi için geçerli bir şarttır. Yani, tâbi olan kimse, sefer mesafesi bir yol kat etmedikçe namazı kasr edemez. Sefer mesafesi bir yol kat edildikten sonra tâbi olduğu kimseler namazı kasr etmeseler de namazını kasr ederek kılabilir.³²⁸

Fetava-i hindiyye'de belirtilen; öğrenci hocasına, borçlu alacaklısına, işçi işverenine tabi olur ifadesine gelince,³²⁹ eğitim ve iş icabı bir yerden başka bir yere intikallerde hocanın ve patronun veya naibinin yol emiri vasfına itibarla bu hüküm geçerli olur. Ancak eğitim ve vazife gibi kayıtlar olmadıkça ne öğrencinin hocaya, ne borçlunun alacaklısına ve ne de işçinin patronuna böylesi tabiliğinden söz etmenin imkânı yoktur.

³²⁶ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 94

³²⁷ Zihni Efendi, *a.g.e.*, 220

³²⁸ Şîrbînî, *a.g.e.*, I, 268; Zuheyli Vehbe, *a.g.e.*, II, 487

³²⁹ *Fetâvâ-i Hindiyye*, I, 471

3. NAMAZ VE ORUÇLA İLGİLİ RUHSATLAR

Bu kısımda tezimizin kapsamı alanına giren seferde namazın kasrı ve cem'i ile sefer sebebiyle iftar konularında din bilginlerinin görüşlerini beyan etmeye ve içlerinden tercih ettiğimiz görüşü ve tercih sebebimizi izah etmeye çalışacağız. Tezimizin birinci bölümünde seferde namaz ve oruç ile ilgili rivayetleri ve tahrirlerini serdettiğimiz ve hadis şarihlerinin şerhlerine yeteri kadar yer verdiğimiz için burada bunlara tekrar dönmeyeceğiz.

3.1. Namazın Kasrı

Seferde dört rekâtlı namazların iki rekât olarak kasrı hususunda âlimler arasında icma' vardır. Bu konuda ihtilaf edilen husus; kasrın azimet mi yoksa ruhsat mı olduğu hakkındadır. Seferde namazın kasrını vacip (azimet) olarak kabul edenler: Hanefîler,³³⁰ İbn hazm,³³¹ görüşlerinden birine göre İmam Malik,³³² İmam Sevr. İbn Münzîrin "İşrâf"ındaki kayda göre: Sahabeden Hz. İbn Ömer, Hz. İbn Abbas ve Hz. Cabir (r.a) ile tabiinden Hz. Ömer b. Abdülaziz (r.a).³³³ "Meâlim"inde Hattabînin ifadesine göre: Ulemânın çoğunluğu ve hatta sahabeden Hz. Ömer (r.a) ile Hz. Ali (k.v) ve tabiinden Hasan el-Basrî ve Katâde.³³⁴

Malikî mezhebinin meşhur olan görüşüne göre kasr; müekked bir sünnettir.³³⁵ Şafiî ve Hanbelî mezheplerinde ise kasr ruhsattır. Dileyen kasr eder, dileyen etmez. Ancak Şafiîlerde meşhur olan görüşe göre, İmam-ı Azam'ın sefer mesafesi konusundaki fetvasına muhalefetten kurtulmak amacıyla, sefer mesafesi, üç merhale yahut üç gün ve gecenin altında olursa namazların kasr edilmesi değil, tam kılınması daha faziletlidir.³³⁶

3.2. Namazın Cem'i ve Şartları

³³⁰ Kâsânî, *a.g.e.*, 1/91-92

³³¹ İbn Hazm, *a.g.e.*, 3/26

³³² Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyub el-Bâci, *Münteka Şerhu Muvatta-i Malik*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 2005, I, 347

³³³ Nevevî, *Mecmu'*, IV, 337

³³⁴ Hattabi, *a.g.e.*, I, 227

³³⁵ Desûkî, Muhammed Arrafe ed- Desûkî, *Haşiyetu'd- Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr*, Thk. Muhammed Aliş, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., I, 358

³³⁶ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 127; Nevevî, *Mecmû'*, IV, 335

3.2.1. Namazların Cem'i

Namazların cemedilmesi meselesine temas eden rivayetlerin³³⁷ çokluğu, farklılığı ve değişik yorumlara kâbil oluşları gibi durumlar, ulemânın bu mevzuda değişik sonuçlara varmasına sebep olmuştur. İslam fıkında, namazların cem'i denince akla, iki namazın birinin diğerine takdim veya tehir edilmesi gelir. Cem'i takdim: İkinci namazı ile öğle namazını öğlenin vaktinde yahut akşam namazı ile yatsı namazını akşamın vaktinde iki namazı birleştirerek kılmak demektir. Cem'i tehir ise: Öğle namazı ile ikinci namazını ikindinin vaktinde yahut akşam namazı ile yatsı namazını yatsının vaktinde birleştirerek kılmak demektir.

Sefer sebebiyle namazların takdîm ve tehirini kabul edenler: Sahabeden Hz. Ömer b.Hattab (r.a), Hz. Osman b. Affân (r.a), Hz. İbn Abbâs (r.a) , Hz. İbn Ömer (r.a), Hz. Muaz b. Cebel (r.a), Hz. Ebu Mûsa el-Eş'arî (r.a), Hz. Sa'd b. Vakkâs (r.a), Hz. Üsâme b. Zeyd (r.a), tabiinden Tâvûs, Mücâhid, İkrime, İshak, Ebû Sevr, İbn Münzîr ve tebe-i tabiinden Süfyan-ı Sevrî ile mezhep imamlarından İmam-ı Malik,³³⁸ İmam-ı Şafî³³⁹ ve İmam Ahmed b. Hanbel'dir (r.a).³⁴⁰ Zâhirîler ise Arafat günü dışında namazların takdîm edilmesi şeklindeki cem'i değil, cem'i tehîri kabul ederler.³⁴¹

Hasan el-Basrî, İbn Sîrîn, Mekhûl, Nahaî, Ebû Hanîfe ve arkadaşları da sefer sebebiyle namazların cem'ini kabul etmeyenlerdendir.³⁴²

Hanefîlere göre sadece Hac mevsiminde ve Arafat ile Müzdelife'de namazlar cem' edilir. Arafat'ta: Cem'i takdîm yapılarak öğle ile ikinci birleştirilirken, Müzdelife'de: Akşam namazı te'hir edilerek yatsı ile akşam namazı birlikte kılınır. Bu husustaki deliller tevatür derecesindedir ve ulema arasında bir ihtilaf da yoktur.

Hanefîlerin, hac mevsimi dışında, mücerred sefer sebebiyle cem'i kabul etmemelerine dayanak olarak ileri sürdükleri deliller şunlardır:

Namazın tayin edilen vakitler içinde kılınmasının farziyeti; Kitap,³⁴³ mütevâtir sünnet ve icma' ile sabittir. O halde, kanun koyucu şari' tarafından belirlenmiş namaz

³³⁷ Cem ile ilgili rivayetlere bkz. Buhârî, *Taksîru's-Salât*, 13-16; Müslim, *Müsâfirîn*, 42-58; Ebû Dâvud, *Salât*, 274; Tirmizî, *Salât*, 138; Nesâî, *Mevâkîf*, 42

³³⁸ Desûkî, *a.g.e.*, I, 368

³³⁹ Şîrbînî, *a.g.e.*, I, 123; Bahûtî, Mansûr b. Yunus b. İdrîs (1052/1642), *Keşfü'l-Kına' an Metni'l-İkna'*, Thk. Hilal Musaylihi, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1402, II, 5

³⁴⁰ Nevevî, *Mecmû'*, IV, 371

³⁴¹ San'anî, Muhammed b. İsmail el-Emîrî'l-Yemenî, *Sübülü's-Selâm Şerhu Bülûği'l-Merâm*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998, II, 91; İbn Hazm, *a.g.e.*, IV, 582

³⁴² Nevevî, *Mecmû'*, IV, 371; Şevkânî, *a.g.e.*, III, 261

vaktinin haber-i vâhid ile istidlal edilerek değiştirilmesi caiz değildir ve namazın vakti dışında kılınmasına seferin bir etkisi söz konusu bile olamaz.³⁴⁴

Cumhur, hanefîlerin bu itirazlarına şu şekilde cevap vermektedir: Seferde ve hazaarda namaz vakitlerinin tayini genel, namazın cem'i ile ilgili varit olan haberler de sefer için özeldir. Sahih olan haberlerin zannî delillerle tahsis ve takyîdi ise icma ile caizdir. Namazın vaktinde kılınması ile ilgili tevatür bulunduğu iddiasına gelince: Cebrail'in Peygamberimiz e (s.a.v), namaz vakitlerini talim etmek maksadıyla iki gün boyunca imamlık yaptığı ile ilgili haberler, mütevatir değil, aksine zannî haberlerdir. Mütevatir olan; hazaarda Peygamberimizin namazları vaktinde kılması ile ilgili fiil ve uygulamalarıdır. Ayrıca seferde namazın cem edilmesi de Peygamberimizin fiil ve uygulamaları ile sabittir. O halde, Peygamberimizin hazaarda namazını vaktinde eda etmesi, seferde de cem ederek kılmış olması arasında bir çelişki yoktur.

Hazar ve seferde namazın vaktinde kılınması ile ilgili söz konusu edilen icma' iddiasına gelince: seferde namazın cem' edilmesi sahabenin icma'ı ile sabit olunca, seferde namazların vaktinde kılınması hususunda icma'dan söz etmek mümkün olmaz.

Namazın cem' edilmesine, seferin bir etkisinin olamayacağı iddiasına gelince: Şariî hâkim, namazın kasrı için seferi, nasıl sebep kılmış ise namazın cem'i içinde sebep kılmıştır.³⁴⁵

Hanefîlerin bir başka delili:

"من جمع بين صلاتين من غير عذر فقد أتى بابا من ابواب الكبائر."

"Her kim özürsüz yere iki namazı birleştirirse büyük günahlardan birini işlemiş olur." Ancak bu hadis metruktür.³⁴⁶

Hanefîlerin bir başka delili de İbn Mes'ûd'a ait olan Buhârî ve Müslim hadisidir:

³⁴³ Nisâ, 4/103

³⁴⁴ Kâsânî, a.g.e., I, 127

³⁴⁵ Nevevî, *Mecmû'*, IV, 373

³⁴⁶ Darekutnî Ali b. Ömer Ebu'l-Hasan, *Sünen*, Thk. Abdullah Hâşim el-Yemânî, Darü'l-Ma'rife, Beyrût, 1966, I, 395; Beyhakî, a.g.e., III, 169

عبد الله بن مسعود - رضي الله عنه - قال : " ما رأيت رسولَ الله - صلى الله عليه وسلم - صلى صلاة لغير ميقاتها إلا صلاتين : جمع بين المغرب والعشاء بجمع، وصلى الفجر يومئذ قبل ميقاتها. "

"İbn Mes'ûd (r.a): Ben Allah'ın resulünün (s.a.v), (Müzdelifede) akşam ile yatsı namazları dışında başka bir namazı vakti dışında cem ederek kıldığını görmedim dedi. "³⁴⁷

Cumhur, İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen bu hadisin Arafat ve Müzdelife dışında cem'i nefy etmekte olduğunu kabul etmekle birlikte sefer halinde namazın cemi ile ilgili rivayet edilmiş pek çok hadisin de cem'i ispat etmekte olduğunu söyleyerek, ispatın nefye takaddüm ettiği görüşündedir.³⁴⁸

Sonuç olarak bizim de tercihimiz: Hanefilere muhalefet etmemek için namazı vaktinde kılmaya imkân buldukça cem yapmamalıdır. Nitekim seferi, cem yapabilmenin özrü olarak kabul eden fukaha bile İmam Ebu Hanîfeye muhalefet etmekten kurtulmak için namazları vaktinde kılmayı cem yapmaya tercih etmekte ve vaktinde edayı cem' yapmaktan daha faziletli saymaktadırlar. Ancak Şafîiler ve Hanbelîler Arafat ve Müzdelife cem yapmayı bundan istisna etmişlerdir.³⁴⁹ Namazın vaktinde eda edilmesinin daha faziletli olmasının sebepleri için ayrıca şunlar da söylenebilir. Peygamberimiz (s.a.v), kendisine en hayırlı amelin ne olduğu sorulduğunda, "namazı vaktinde kılmaktır" diye cevap vermiştir. Ayrıca Peygamberimizin (s.a.v), namaz vakti girer girmez namazı geciktirmeyip ilk vaktinde kılmak hususunda ısrarlı hassasiyeti söz konusudur. Bütün bunlar, namazı vaktinde kılmanın ne derece ehemmiyetli olduğunu gösteren en önemli delillerdir.

Ancak namazın, vaktinde kılınmasını imkânsız kılan sebeplerle kazaya kalması muhakkak ise, öğleyi ikindi vaktinde, akşamı da yatsının vaktinde öncekini sonrakine tehir ederek cem etmek daha uygun olur. İkinci namazını öğlenin vaktinde, yatsıyı da akşamın vaktinde, sonrakini öncekinin vaktine takdim ederek kılmaya gelince; takdim edilen namazların vaktinde kılınamayacağı galibi zannı olmadıkça buna tevessül edilmemelidir. Çünkü İmam Evzaî ve İbn Hazm, cem'i tehir ile ilgili varit olan hadisin sıhhati sebebiyle yolcu için sadece cem'i tehirin caiz olduğunu

³⁴⁷ İbn-i Esîr, Mecdüddîn EbüSeâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *Câmiü'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Rasûl*, Thk. Abdulkadir el-Arnâvût, Mektebetü Dâri'l-Beyan, Dimaşk, 1971, V, 267-722

³⁴⁸ Nevevî, *Mecmu'*, IV, 373

³⁴⁹ Şirbînî, a.g.e, I, 272

kabul ederler. İmam Malik ve Ahmed bin Hanbelden de bu manada görüşler rivayet edilmektedir.³⁵⁰

Malikî fakîhi Abdumelik b. Habib (ö.287/900) ve Leys b. Sa'd (ö.175/791) ile İmam Malikten meşhur bir rivayete göre; hadiste geçen “إذا جد به السير” ifadesi sebebiyle cem’, ancak seyir ve sefer halinde yapılabilir.³⁵¹

3.2.2. Cem’in Şartları

Birincisi; Eğer ikindi namazı takdim edilerek öğlenin vaktinde kılınacaksa; en geç, öğle namazının farzı kılınırken selam vermeden önce buna kalben niyet edilmelidir. İkincisi; Tertibe riayetle önce öğle namazı sonra ikindi namazı kılınmalıdır. Eğer önce ikindi namazı kılınmış ise öğle namazından sonra ikindi namazı yeniden iade edilmelidir. Üçüncüsü; iki namazın farzları arasında öğle namazının son sünneti ile ikindinin sünneti, akşamın sünneti ile yatsının son sünneti terk edilmelidir. Yani cem edilecek namazların farzları arasına ezan, kamet ve taharet dışında bir fasıla girmemelidir. Cem’i takdimde tertip şart olduğundan ilk kılınan namaz sahih olmalıdır. Dördüncüsü; gerek takdim ve gerekse tehirde son kılınacak olan namazın kılınması esnasında seferin devam etmesi gerekir. Cem’i tehirde tertip şart değilse de vakit namazının önce kılınması müstehaptır.

Eğer niyet unutulursa bu iki namaz cem edilemez. Kılınacak olan ikinci namaz kılınmadan vakit çıkacak veya ikinci namaz kılınmadan ikamete niyet edilecek olursa o zaman namaz kazaya kalmış olur.³⁵²

3.3. Seferde İftar

Seferde oruç tutmanın hükmü hususunda mezhepler arasında iki farklı görüş vardır. Sahabenin çoğunluğu, tabiîn ve dört mezhep imamına göre; gücü yeten kimsenin seferde oruç tutması iftar etmesinden daha faziletlidir.³⁵³ Şia mezhebine ve Zâhiriyyeden bazılarına göre ise; seferde oruç tutmak caiz değildir.. Zahiriler ve Şia, “Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa, (tutamadığı gün sayısınca) diğer günlerde oruç tutsun”³⁵⁴ ayetinin zahiri, “seferde oruç tutmak dindarlık eseri değildir” hadisi ile

³⁵⁰ San’ânî, a.g.e, II, 90; Şevkânî, a.g.e., III, 261

³⁵¹ Şevkânî, a.g.e., III, 261

³⁵² Şirbînî, a.g.e., I, 272-274

³⁵³ Kasânî, a.g.e., II, 84; Bâcî, Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef, *Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'*, Mısır, 1331, II, 171; Nevevî, *Mecmû'*, VI, 264; İbn Kudâme, a.g.e., III, 33

³⁵⁴ Bakara, 2/183

seferde oruç tutanlar için söylenen “onlar âsi oldular” nebevî ihtarı, seferde oruç tutmanın caiz olmadığını gösteren açık delillerdir derler. Bu görüşe göre; kişi ramazanda sefer halinde iken oruç tutsa bile bu oruçları sair günlerde kaza etmelidir.³⁵⁵

Seferde oruç tutmanın cevazına ilişkin cumhur-u fukahânın delili ise; Peygamberimizin (s.a.v) seferde bizzat oruç tutması, bazı seferlerinde ashabının oruç tutmasını onaylaması ve seferde iftar etmenin ruhsat olduğunu beyan eden kavli beyanına dayanmaktadır.

Ulema seferde oruç tutmanın mı yokta iftar etmenin mi daha faziletli olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Hanefî, Maliki ve Şafiî mezhebine göre; zorluk ve meşakkat olmaksızın oruç tutmaya gücü yetenlerin oruç tutmaları, iftar etmelerinden daha faziletlidir.³⁵⁶ Saîd b. Müseyyib, Ahmed b. Hanbel, Evzaî ve İshâk’a göre de; seferde oruç tutmak caiz ise de iftar etmek mutlak fazilettir.³⁵⁷

Ramazanda oruçlu olarak sabahlayıp daha sonra sefere çıkan kimsenin o günün orucunu tutup tutmayacağı konusunda tercih edilen, orucun daha faziletli olmakla birlikte iftarın keffareti gerektirmediği görüşüdür. Bunun için sefer mesafesi bir yere gitmek niyeti ile yola çıkılmış ve seferin başlangıç noktası da geçilmiş olmalıdır. Seferîlik; kişinin, çıktığı istikamette şehre bitişik yerleşim yerlerini veya şehir halkının ortaklaşa kullandıkları ortak kullanım alanlarını geçmesi ile fiilen başlamış olur.³⁵⁸ Sefere niyet ve sefer başlangıç noktasını geçmiş olmak gibi şartlar tahakkuk etmeden başlanmış olan Ramazanorucunu bozmak, Hanefî mezhebine göre keffaret ve kaza gerektirir.³⁵⁹ Ayrıca Ramazan ayında orucu kasten bozduktan sonra sefere çıkan bir kimseden, orucu kasten bozup da o gün hasta olan kişi veya adet gören kadının hilafına sefer sebebiyle keffaret sakıt olmaz.³⁶⁰

4. YOLCULUK MAKSATLARINA GÖRE KASR VE İFTAR

Tezimizin birinci bölümünde, yolculuk çeşitlerinden yeterince söz etmiştik. Şimdi de maksatları dikkate alınarak bu yolculuk çeşitlerinin, seferîlik ruhsatlarından yararlanmayı men veya cevazı yönünden tesirini anlamaya çalışalım. Hanefî mezhebine, Hammâd b. Ebî Süleyman'a (ö.119/738) ve İbn-i Hazm'a göre; yolculuk

³⁵⁵ İbn Hazm, *a.g.e.*, IV, 201; Nevevî, *Mecmû'*, VI, 264

³⁵⁶ Kâsânî, *a.g.e.*, II, 84; Bâcî, *a.g.e.*, II, 171; Nevevî, *Mecmû'*, VI, 264; İbn Kudâme, *a.g.e.*, III, 33

³⁵⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, VII, 229; İbn Kudâme, *a.g.e.*, III, 90

³⁵⁸ *Fetâvâ-i Hindîyye*, I, 466

³⁵⁹ Kâsânî, *a.g.e.*, II, 100

³⁶⁰ Kâsânî, *a.g.e.*, II, 100-101

ister ibadet, ister mübah isterse de masiyet maksadıyla yapılmış olsun, yolculuk sırasında namazları kısaltmak caizdir. Zira bu konudaki nasslar mutlak ve nasslarda yolculuğun meşrû veya gayri meşrû olması gibi bir ayırım da yapılmamıştır.³⁶¹

Hanefiler dışındaki çoğunluk müctehidlere göre ise; yol kesmek, şarap ve Haram şeylerin ticaretini yapmak gibi Allah'a isyan maksadıyla yapılacak olan yolculuklarda, sefere mahsusen namazların kısaltılması, birleştirilmesi, oruçlunun iftar etmesi, mestler üzerine üç gün mesh etmek, binek üzerinde nafil namaz kılmak gibi ruhsatlardan yararlanılamaz.³⁶² Çünkü bu gibi kimseler Allah'a isyan için yolculuk yapmış sayılır. Bu konudaki kaide şudur: "Ruhsatlar masiyet ve kötülük işlemeye dayanak yapılamaz". Zira Allah Teâlâ darda kalana ölü hayvanın etini yemeyi "haddi aşmama ve Allah'a isyanda bulunmama"³⁶³ şartına bağlamıştır. Bu ayetin mefhum-u muhalifinden anlaşılan mana şudur; eğer haddi aşma ve Allah'a isyanda bulunma şartı ihlal edilirse darda kalana verilen ölü hayvan etinden (ihtiyacı kadar) yeme ruhsatı da hükümsüz kalır.³⁶⁴

Bu konuda bizim tercihimiz; maksat ne olursa olsun sefer sebebiyle Şari' tarafından tanınan ruhsatlardan, seferîlik şartları tahakkuk ettiğinde faydalanmanın caiz olduğunu söyleyen ulemanın görüşüdür. Zira yukarıdaki ayetin mefhum-u muhalifi alınarak varılan sonuç ile sefer ruhsatları arasında kıyas yapılabilecek bir bağ yoktur. Kaldı ki, ayetlerin mefhumu muhalifi, Hanefilere göre dinde delil değildir.

5. NAMAZ VE ORUÇLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ MESELELER

5.1. Vasıtada Namaz

Nakil vasıtalarında, aracın istikameti ne olursa olsun, oturarak ve de ima ile nafil namaz kılınabileceği hususunda âlimler arasında ittifak vardır. Çünkü Allah resulünün (s.a.v) seferleri esnasında binek üzerinde nafil namaz kıldığı hususunda ihtilaf edilmemiştir. Nafil namazların farz namazlarda olduğu gibi muayyen bir vaktinin olmadığı gerekçesiyle yolcudan nafil namaz kılmak için binekten inmesini istemek; ya nafil namaz kılmayı güçleştirecek ya da onları işlerinden geri bırakacaktır. Bunun da nafil ibadetlere karşı rağbetin azalmasına neden olacağı muhakkaktır. Bu nedenle nafilelerde, farz namazlarda olduğu gibi bütün şart ve

³⁶¹ İbn Abidin, *a.g.e.*, I, 733- 736; İbnül-Hümâm, *a.g.e.*, I, 405; İbn-i Hazm, *a.g.e.*, IV, 201

³⁶² Nevevî, *Mecmû'*, VI, 261

³⁶³ Bakara Sûresi, 2/173

³⁶⁴ İbn Kudâme, *a.g.e.*, II, 261; Zuheyli, Vehbe, *a.g.e.*, II, 323; İbn Rüşd, *a.g.e.*, I, 163

rükünlerin yerine getirilmesi istenmez. Ancak farz namazların edası için muayyen bir vaktin olması ve normal şartlarda farzın edası için binekten inmekte bir meşakkat bulunmaması gibi gerekçelerle zaruret olmadıkça binek üzerinde farz namazların kılınması caiz değildir.³⁶⁵

Günümüz şehirlerarası yolcu otobüslerinde, namazın erkânına uygun olarak eda edilmesi nerede ise imkânsızdır. Bu nedenle farz namazlar için araçtan inmek gerekir. Ancak yol güvenliğinin bulunmaması veya araç şoförünün namaz için durmaktan imtina etmesi gibi durumlarda, namazın vaktinde kılınması veya cem edilebilmesinin mümkün olmayacağı galibi zannı var ise zarurete binaen namazların araç içinde oturarak ve ima ile de kılınması caizdir.

Özel araçlarıyla yolculuk yapanlar için; yol güvenliğinin olmaması, şiddetli hava muhalefeti sebebiyle veya yerlerin ıslak ve çamur olması gibi hallerde namazı eda etmeye uygun kapalı bir mekânın bulunamaması durumunda, namazların cem' edilmesinde, bu da mümkün olmazsa araç içinde namazların kılınmasında bir mahzur bulunmamaktadır.

Demiryolları taşımacılığında kullanılan tren ve havayolları taşımacılığında kullanılan uçaklarla yapılan yolculuklarda durum otobüsten biraz farklıdır. Havaalanlarında ve istasyonlarda, namazın vaktinde kılınmasının mümkün olmaması durumunda tren ve uçak içinde namazın, ayakta ve kible istikametine dönük olarak kılınması gerekir. Bu mümkün değilse namazların Hanefiler dışında kalan diğer mezhepler taklit edilerek cem' edilmesi bu da mümkün değilse, vasıtaların gidiş güzergâhlarına doğru, oturarak ve de ima ile kılınması caizdir. Otobüslerden farklı olarak tren ve uçaklarda namaz için müsait yerler oluşturmak imkânı bulunmaktadır. Tren ve otobüslerin uçaktan farkı; firma ve demiryolları idarelerinin istemesi halinde, namaz geçmeyecek şekilde herhangi bir dinlenme tesisinde veya yol güzergâhı üzerindeki istasyonlardan birinde bekleme yapabilme özelliğine sahip olmalarıdır.

Şehirlerarası, ülkeler ve kıtalar arası yolculuklarda kullanılan gemilerde ve deniz otobüslerinde ise durum, kara toplu taşıma vasıtalarından biraz daha farklıdır. Çünkü eski ve yeni deniz taşıma vasıtaları, bütün erkânına riayetle namaz kılmaya müsait olan araçlardır. Dahası bu tip araçlarda namaz kılmak için ayrılmış bölümler veya mescit olarak kullanılan kabinler mevcuttur. Namaz kılan kimsenin tek yapması

³⁶⁵ Serahsî, *a.g.e.*, I, 459

gereken şey; kible istikameti değıştikçe, kible yönüne göre dönmektir.³⁶⁶ Gemilerde İmamı Azama göre oturarak da namaz kılınabilir. Ancak bu imameyne göre caiz değildir.³⁶⁷ Seferî olarak araçta namaz kılmaya başlayan bir kimse, namazını tamamlamadan araç, ikamet edeceği vatan girmiş olsa namazını dörde tamamlar.³⁶⁸ Ne yolcular ve ne de iş icabı sürekli gemi ile yolculuk yapan kaptan ve mürettebatı, gemi içinde ikamete niyet edemezler. Çünkü gemi ikamet etmeye müsait bir mekân değildir.³⁶⁹

Sonuç olarak deriz ki; toplu taşıma araçlarında, namazın vaktinde kılınmasının veya Hanefî mezhebi dışında kalan diğer mezhepler de taklit edilerek, sefer halinde namazın cem' edilmesinin mümkün olamayacağı galibi zannı var ise hiç olmazsa, Hanbelî mezhebi taklit edilerek, namazlar ikamet halinde cem' edilmelidir. Ancak bu davranış, gelişigüzel bir alışkanlık haline getirilmemelidir. Zira namazın vaktinde ve erkânına riayetle kılınması ile diğer mezhepleri taklit etme imkânı oldukça, araç içinde ve oturarak ima ile kılınması doğru olmaz.

5.2. Seferde ve Hazarda Namazların Kazası

Kazaya kalmış namazların kaza edilmesinin meşruiyeti; Kitap, Sünnet ve İcma' ile sabittir. Ancak seferî iken kazaya kalmış namazların nasıl kaza edileceği hususu, âlimler arasında ihtilaf edilmiştir.

Eğer dört rekâtlı bir namaz, seferde kazaya kalmış olup hazarda kaza edilecek ise; Hanbelî, Zahirî ve Şafîîlerin fetvaya esas olan görüşlerine göre, bu namazın mukim gibi dört rekât olarak kılınması gerekir. Çünkü hazarda, kasr mahalli değildir. Namazda asl olan kasr değil, itmamdır. O halde asl olan arizî olana galip gelir derler.³⁷⁰ Hanefî, Malikî ve Şafîîlerin bir diğer görüşe göre ise; kazaya kalan bu namazın kaza edilme vaktine göre değil, kazaya kalma vaktine göre, iki rekât olarak kılınması gerekir. Çünkü bu namaz seferîlik halinde iken kazaya kalmış bir namazdır ki, aslı iki rekât olarak sabit olmuştur.³⁷¹

Hazarda kazaya kalmış dört rekâtlı namazların seferde kaza edilmesi halinde de gerek aslına ve gerekse de kazaya kalma zamanına itibarla dört rekât olarak kılınması gerekmektedir. Bu hususta âlimler arasında Zahirîler dışında bir ihtilaf

³⁶⁶ Serahsî, a.g.e, 2/3

³⁶⁷ Serahsî, a.g.e, 2/2

³⁶⁸ *Fetâvâ-i Hindîyye*, I, 480

³⁶⁹ Serahsî, a.g.e., II, 3

³⁷⁰ Bahutî, a.g.e., I, 510

³⁷¹ Kasânî, a.g.e., I, 247; Şirbînî, a.g.e., I, 263

yoktur. Zahirîlere göre ise, namazın kılınma zamanına itibar edilir. Buna göre, gerek hazarda gerekse de seferde kazaya kalan dört rekâtlı bir namaz; hazarda dört, seferde iki rekat olarak kaza edilir.

Bizim bu hususta tercihimiz; Hanefî ve Malikîlere ait olan görüştür ki, o da; namaz her nerede kaza edilirse edilsin, kazaya kalma zamanındaki zimmet esastır.

Bu hususta Nimet-i İslam'da da şu kayıt vardır: Bir namazın vakti bâki oldukça, vaktin son cüzüne kadar, ona sebebiyyeti bâki olmakla, tegayyüre kabiliyeti dahi, oraya muntahi olur: Vaktin son cüzünde mukîm olan misafir, namazı itmam ve misafir olan mukim, kasr eder. Vakit çıktıktan sonra, tegayyüre vech kalmayıp, mükellefin, sefer ve ikamete dair, hali her ne ise, namazı dahi o sıfat üzere zimmetine geçer. Buna binaendir ki, gerek sefer, gerek hazar, geçmiş namazı tagyîr için, îkai-eser edemeyip, seferde iken geçirilen dörtlü namaz, hazarda dahi ikişer rekât olarak ve keza hazarda geçirilen dörtlü namaz, seferde dahi dörder rekât olarak, kazâ olur.³⁷²

5.3. Mukim İle Seferînin Birbirine İmameti

Sefer esnasında karşılaşılan sorunlardan bir tanesi de; imam ile cemaatin seferîlik ve mukim olmak vasıfları itibariyle, namazın cemaatle nasıl kılınacağı meselesidir. İmamette aslolan, ehil olanın imamlığa geçmesidir. Hal böyle olunca, namaz tam kılınsın diye imamete liyakati olmayan mukim bir kimsenin geçirilmesi doğru olmaz. Ancak imamete liyakat konusunda seferî ile mukim müsavi ise mukim olanın seferî olana imam olması daha faziletlidir.³⁷³ Seferî, seferde kazaya kalmış bir namaz için mukim imama uyamaz³⁷⁴ fakat mukim, hem vakit hem de kazaya kalan namazlarda seferîye uyabilir.

İbn Ömer ve İbn Abbas'tan rivayet edilen haberlere göre; seferî, mukim olan bir imama uyduğunda, farz namazı dörde tamamlar.

Seferî olarak Mekke'de bulunan Musa b. Seleme'nin namazları cemaatle dört, münferiden iki rekât olarak kıldığı ile ilgili haberi üzerine İbn Abbas'ın (r.a) cevabı: “*Bu, (yaptığınız) Ebu'l-Kâsım'ın (s.a.v) sünnetidir*” şeklinde olmuştur:

³⁷² Zihni Efendi, *a.g.e.*, 222

³⁷³ Haskefî, Alâeddin, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Dürrü'l-Muhtâr Şerhü Tenvîrü'l-Ebsâr*, yyy., tsz., I, 558

³⁷⁴ Kâsânî, *a.g.e.*, I, 93

موسى بن سلمة رحمه الله قال : " كنا مع ابن عباس بمكة فقلت : إنا إذا كنا معكم صلينا أربعاً وإذا رجعنا إلى رحالنا صلينا ركعتين , قال : تلك سنة أبي القاسم صلى الله عليه وسلم."

"Bir gün Mekke'de İbn Abbas ile beraberdik, ben ona: "Sizinle beraber olduğumuzda namazı dört rekât olarak, eşyalarımızın yanına döndüğümüzde de iki rekât olarak kılıyoruz" dedim. O da bana: "Bu, (yaptığınız) Ebu'l-Kâsım'ın (s.a.v) sünnetidir" dedi."³⁷⁵

Müslim'in Nafi'den yaptığı rivayet de şöyledir:

"فكان بن عمر إذا صلى مع الإمام صلى أربعاً وإذا صلاها وحده صلى ركعتين."

"İbn Ömer (r.a), namazı imamlarla birlikte kıldığında dört, tek başına kıldığında da iki rekât olarak kılar.³⁷⁶

Mukim olan seferî olana uyarırsa, mukim seferînin selamından sonra namazını dörde tamamlar ve bu rekâtlarda lahik gibi hiçbir şey kıraat etmez, yanılınca da sehiv secdesi yapmaz. Çünkü namazın baş tarafı imamlarla birlikte kılınmış ve farz olan kıraat yerine getirilmiştir.³⁷⁷ Seferî olan, selamından önce mukim bir imama uyarırsa, namazını dörde tamamlar. Ebu Hanîfe ve âlimlerin çoğunluğu da bu görüştedir. İbn Münzir'in ifade ettiğine göre; Hz. İbn Ömer (r.a), Hz. İbn Abbas (r.a) ve tâbiinden bir cemaat ve Şafiî, Ahmed b. Hanbel, Sevrî, Evzaî, Ebu Sevr ile ashâbı re'y bu görüştedirler.³⁷⁸ Ancak İmamı Malik, Hasan Basrî, Nahaî, Zührî ve Katâde'ye göre ise; seferî olan, mukim olan imam ile birlikte en az bir rekât kılmışsa, namazı dörde tamamlar yoksa namazı iki rekât olarak kılar.³⁷⁹ Bir seferî, kendisine uyduğu seferî imamın selam vermesinden önce ikamete niyet edecek olsa, derhal mukim olur ve imamın selamından sonra namazını dörde tamamlaması gerekir. Ancak bu kişi imamlarla namaza başlayıp bir özür sebebiyle abdesti bozulup yeniden abdest alacak olur da imamın selam vermesinden önce cemaate yetişemezse kalan rekâtları kendi başına ve seferî olarak kılar ve namazını dörde tamamlayamaz. Çünkü seferî bir

³⁷⁵ Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb Arnavût ve Diğerleri, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1999, III, 357; Nesâî, a.g.e., *Taksîrû's-Salâti fi's-Sefer*, 1

³⁷⁶ Nevevî, *Minhâc*, V, 209

³⁷⁷ İbnü'l-Hümâm, a.g.e., I, 405; İbn Âbidîn, a.g.e., I, 733; Zeylaî, *Tebyîn*, I, 215

³⁷⁸ Nevevî, *Mecmu'*, IV, 357

³⁷⁹ İbn Kudâme, a.g.e., II, 129

imamın arkasında başlanan bu namaz, imam selam vermeden önce ikamete niyet etmemiş olmakla iki rekât olarak sabit olur.³⁸⁰

5.4. Seferde Revatib ve Reğaib Sünnetler

Mutlak nafilenin, diğer adıyla reğâib sünnetlerin sefer esnasında kılınmasının caiz olduğu hususunda âlimler arasında bir ihtilaf bulunmamakla birlikte vakit namazlarıyla birlikte kılınan ve adına revatip denilen nafilelerin, seferde kılınıp kılınamayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Hz. Ömer'in torunlarından Hafs b. Âsım'ın, amcası İbn Ömer'in (r.a) seferde farz namazlardan önce ve sonra kılınan revatip sünnetleri terk ettiğini ve revatipleri kılmayı sünnete aykırı bulduğunu hikâye ettiği rivayet şöyledir:

عن حفص بن عاصم : صحبت ابن عمر في طريق مكة فصلى لنا الظهر ركعتين ثم أقبل وأقبلنا معه حتى جاء رحله وجلسنا معه فكانت منه التفاتة فرأى ناس قياما فقال : ما يصنع هؤلاء ؟ قلت : يسبحون قال : لو كنت مسجحا لأتممت صلاتي صحبت رسول الله صلى الله عليه و سلم فكان لا يزيد في السفر على ركعتين وصحبت أبا بكر وعمر وعثمان كذلك ثم قرأ (لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة)

“Abdullah İbn Ömer ile birlikte Mekke yolunda yolculukta bulundum. Öğle namazını bize iki rekât kıldırdı. Sonra o (r.a) döndü, bizde onunla birlikte dönüp geldik. Konakladığı yere gelip oturdu. Biz de onunla birlikte oturduk. Bir ara namaz kıldığı yere bir göz atıp bir takım kimselerin ayakta olduklarını gördü ve bunlar ne yapıyorlar?’ diye sordu. Ben de: “nafile namaz kılıyorlar” dedim. Bunun üzerine Abdullah İbn Ömer: Ben nafile namaz kılacak olsam farzı tam kıldım. Ey kardeşimin oğlu! Ben, Resulullah (s.a.v) ile birlikte yolculuklarda beraber bulundum. Allah (c.c) onun ruhunu alıncaya kadar o (yolculuk sırasında) iki rekâttan fazla (nafile) namaz kılmadı. Ömer ile birlikte yolculukta bulundum. Allah (c.c) onun ruhunu alıncaya kadar o da (yolculuk sırasında) iki rekâttan fazla (nafile) namaz kılmadı. Sonra Osman ile birlikte yolculukta bulundum. Allah (c.c) onun ruhunu alıncaya kadar o da (yolculuk sırasında) iki rekâttan fazla (nafile) namaz kılmadı.

³⁸⁰ Fetâva-i Hindiyye, I, 472

*Çünkü yüce Allah (c.c): “Doğrusu Allah'ın resulünde sizin için güzel bir örnek vardır”*³⁸¹ buyurdu.³⁸²

Cumhuru ulemâya göre: seferde namazların revatip sünnetlerini kılmak müstehaptır.

Bunun delili; Hz. Ebu Katâde'den (r.a) rivayet edilen hadistir. Bu hadiste, hayber dönüşü İslam ordusunun bir vadide geceyi geçirdikleri anlatılmaktadır. Buradaki konaklamaya leyletü't-ta'ris denilmektedir. Ertesi sabah, İslam ordusu sabah namazına uyanamamış ve geçirilen sabah namazını sünneti ile birlikte gün doğduktan sonra cemaatle kaza etmişlerdir.³⁸³

Ebu Davut ve İmam Tirmizî'nin Hz. Berâ b. Âzib'den (r.a) rivayet ettikleri bir hadiste de Hz. Berâ' (r.a), Peygamberimiz le on sekiz seferde beraber bulunmuş fakat Peygamberimizin (s.a.v) öğle namazından önce kılınan iki rekât nafile namazı terk ettiğini hiç görmediğini ifade etmiştir. Kaldı ki Peygamberimizin (s.a.v) bütün seferlerinde devesinin yönü hangi istikamete ise o tarafa doğru bineğinin üzerinde iken nafile namaz kıldığı ile ilgili pek çok rivayet de göz önünde bulundurulduğunda Peygamberimizin (s.a.v) sefer esnasında ve bineği üzerinde revatip namazları kılmış olması kuvvetle muhtemeldir.³⁸⁴

Cumhur-u fukahâ, İbn Ömer'in (r.a) Peygamberimizin seferde farz olan iki rekâtta fazla namaz kıldığını görmediğine ilişkin sözüne şöylece itiraz etmektedirler: Peygamberimizin (s.a.v), ikamet halinde iken sünnetleri evinde kılmayı alışkanlık haline getirdiği bilindiğine göre revatip sünnetleri, ya sefer esnasında ve bineği üzerinde iken kılmıştır da bu durumu İbn Ömer (r.a) görmemiştir. Ya da Peygamberimiz (s.a.v) seferde iken sünnetleri terk etmenin ruhsat olduğunu göstermek için bazen de sünnetleri terk etmiştir.³⁸⁵

Sonuç olarak deriz ki; sefer halinde ve kararla firar arası tereddüt halinin devam ettiği ikamet hallerinde, sabah namazının ilk sünneti hariç revatib sünnetlerin

³⁸¹ Ahzâb, 33/21

³⁸² Humeydî, Muhammed b. Fetûh, *el-Cem' Beyne's-Sahîhayni'l-Buhârî ve Müslim*, Thk. Dr. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Darü İbn Hazm, Beyrût, 2002, II, 148

³⁸³ Kâsânî, *a.g.e*, I, 287

³⁸⁴ Nevevî, *Hulasatü'l-Ahkâm fî Mühimmâti's-Süneni ve Kavâidi'l-İslâm*, Thk, Hüseyin İsmail Cemel, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1997, II, 742-744

³⁸⁵ Malik b. Enes, *Muvatta-ı İmam Malik*, Rivayeti Muhammed b. Hasan, Thk. Dr. Takiyyüddîn Nedvî, Darü'l-Kalem, Dimaşk, 1991, I, 312

terk edilmesi bir ruhsattır. Ancak emniyet ve karar halinde revatib sünnetlerin kılınması, terk edilmesinden daha faziletlidir.³⁸⁶

6. NAMAZ VE ORUÇLA İLGİLİ GÜNCEL MESELELER

Bu başlık altında, seferin tanım ve izahı ile ilgili olarak değişen şartlar bağlamında, namaz ve oruç ibadeti ile ilgili evvelce verilmiş fetvaların güncelliğini koruyup korumadığını incelemeye çalışacağız.

6.1. Günümüzde Seferîlik Hükümlerinin Geçerliliği

Sefer ahkâmı; Kitap, Sünnet ve İcma' ile sabit olduğuna göre, şartlar tahakkuk ettikçe bu hükmün de devam etmesi gerekir.

Bizim bu konudaki tercihimiz şudur: Hanefîler seferin illetinin tam bir meşakkat olduğunu, bunun da ancak mutat araçlarla üç gün üç gecelik yol kat etmekle tahakkuk edebileceğini söylüyorlar. Yakın çağda yaşamış ülkemiz ulemasından Elmalî Muhammed Hamdi Yazır³⁸⁷ ve Erzurum Vilayeti sâbık müftülerinden Osman Bektaş³⁸⁸ da bu kanaattedirler. Hanefîlerde üç gün üç gecelik yoldan maksat; yılın en kısa günlerinde sabah ile öğle vakti arasında ortalama altı saatlik toplamda on sekiz saat süren bir yolculuktur. Yani gündüz itibariyle her gün altı saat yol gidiliyor, on sekiz saat istirahat ediliyordu. Bu hesaptan gece hariç tutulmuştur. Zira önceki dönemlere ait şartlarda gece yolculuk yapmak imkânsız idi. Oysa Hanefî fukahası içinde seferîliğin, merhale ile değil fersah ile takdir edilmesinin konu ile ilgili pek çok sorunu halledeceği görüşünde olan fukahanın da var olduğu görmezden gelinemez. Çağdaş âlimlerden Sâbık Diyanet İşleri Başkanı Erzurumlu Ömer Nasuhi Bilmen'de bu kanaattedir. Ayrıca, sefer ahkâmının illeti yol meşakkatı ise; günümüz nakil vasıtalarının, öncekilere nazaran ne kadar konforlu olursa olsun, bekleme yapmaksızın sürekli yol kat etmekte olduğu ve bu nedenle de seyir esnasında yolcuların ne denli meşakkat ile karşı karşıya kaldıkları ortadadır. Çoğu yolcunun gittikleri yerden kısa bir süre içinde işlerini bitirip dinlenmeden geri dönmek zorunda kalmaları da hesaba katılacak olursa, meşakkatın boyutu daha da net anlaşılacaktır. Dolayısı ile Hanefî mezhebinde fersaha itibar edilmediği ve mezhepte asl olanın

³⁸⁶ İbn Âbidîn, *a.g.e.*, VI, 18; İbn Nüceym, *a.g.e.*, II, 141

³⁸⁷ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, IX. Ciltlerinin başındaki, "Zamanın Diyanet İşleri Reisi Aksekili Ahmet Hamdi Efendiye Mektup" adındaki ekler.

³⁸⁸ Bektaş, Osman, *Sefer Risalesi*, yyy., tsz., 1

merhale olduğu gerekçesi ile geçmişte ve günümüzdeki bazı Hanefî ulemâsına göre, günümüz şartlarından sefer ahkâmının cari olmadığı kabul edilse bile mevcudiyeti muhakkak olan meşakkat illeti sebebiyle diğerk bazı hanefî fakihleri ve cumhuru fukahânın görüşüne binaen, bugün de yarın da sefer hükümlerinin geçerliliğini kabul etmek, İslam dinin kolaylık ilkesi prensibine daha uygundur.

6.2. Namaz ve İftar Vakitlerinin Tespiti

Kara veya deniz yolu ile yapılan yolculuklarda namaz ve iftar vakitleri bulunduğumuz yerin konumuna göre (meridyen) o yerin takvimi esas alınarak tespit edilir. Hava yolu taşımacılığı ile yolculuk yapmak için bulunduğumuz hava limanlarında iken de durum böyledir. Kişi hava limanında iken akşam namazını kılıp, iftar ettikten sonra uçağı binse ancak bindiğı uçağın uygun yüksekliğe havalanmasından sonra güneş görünmüş olsa bile namazını iade, orucunu da kaza etmesine gerek yoktur. Çünkü namaz ve iftar kişinin bulunduğu konuma nispetle güneşin batmasından sonra gerçekleşmiştir. Sonradan güneşin görünmesi ise yeni bir durumdur. Eğer uçuş sırasında namaz henüz kılınmamış ve iftar da edilmemiş ise, kişi namazı ve orucu hususunda ne havalandığı ve ne de varacağı yerin takvimini göre değil, havada iken güneşin pozisyonuna göre davranır. Çünkü oruç ve iftar, mükellefin bulunduğu yere göre değil, güneşin doğuşu ve batışına göre meşru kılınmıştır. Nitekim ayeti kerimede Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır:

"وكلوا واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الأبيض من الخيط الأسود من الفجر ثم اتموا الصيام الى الليل."

*"Fecirde beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar yiyip için. Sonra da orucu geceye kadar tamamlayın"*³⁸⁹.

Buhârî ve Müslim'de geçen şu hadisi şerifte de gecenin ve gündüzün ne zaman başladığı ile ilgili ayrıntılar bilgiler verilmiştir.

Ömer b. Hattab (r.a), Peygamberefendimizin (s.a.v) şöyle dediğini rivayet etmiştir:

³⁸⁹ Bakara, 2/187

عن عمر بن الخطاب قال: قال النبي صلى الله عليه وآله وسلم: "إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَاهُنَا، وَأَدْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هَاهُنَا، وَغَرَبَتِ الشَّمْسُ، فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ."

*"Gece aha buradan gelir(Doğu tarafını işaretler), gündüz de aha buradan dönüp gider (Batı tarafını işaretler), güneş de batarsa, oruçlu kimse artık iftar eder."*³⁹⁰

Fakih Ebu Mûsa ed-Darîr Mısır'ın İskenderiye şehrine geldiğinde ona: "Güneşin battığı ve akşam ezanlarının okunduğu iftar vaktinde, İskenderiye minaresine çıkan bir kimse hala güneşi görüyor olsa İskenderiye halkı ile birlikte iftar edebilir mi" diye bir soru sorulmuştur. Ebu Mûsa cevaben: "İskenderiye halkı iftar eder ama bulunduğu yüksek yer sebebiyle güneşi gören bir kimse onlarla birlikte iftar edemez. Çünkü herkes, kendine göre emre muhataptır" demiştir.³⁹¹ İbn Abidin de Tenvîr'ül Ebsâr isimli eserin şerhinde aynı şeyleri söylemektedir.³⁹²

6.3. Sürekli Yolculuk sebebiyle Seferîlik Hükümleri

Bu konuyu da yine tezimizin ana eksenini oluşturan namaz ve oruç ibadeti etrafında inceleyeceğiz. Önce bu durumda olan birinin seferî sayılıp sayılamayacağı hususunda ulemanın görüşlerine bir bakalım.

Hasan b. Ziyâd hariç bütün Hanefîler, Malikî ve Şafiîlere göre; kişi, sefer şartlarına riayetle, sürekli yolculuk sebebiyle de olsa seferî olur ve seferîlik hükümlerinden de aynen istifade eder. Buna göre kişinin, kendi vasıtası veya gemisi vatanı olamayacağı gibi ailesi ile beraber yolculuk yapması da durumu değiştirmez.³⁹³ Ancak Şafiî mezhebine göre, İmam Ahmet'e muhalefet etmekten sakınmak için için ailesi ve malı ile birlikte gemide yaşayan ve hayatını bu yolla kazanan gemi kaptanı ve mürettebatının namazlarını kasr etmeyip tam kılmaları daha faziletlidir.³⁹⁴ Ahmet b. Hanbel'e göre de gemi mürettebatı için gemi vatan hükmündedir ve bu sebeple sefer

³⁹⁰ Buharî, Savm, 129; Müslim, Sıyam, 1100

³⁹¹ Zeylaî, Fahrettin Osman b. Ali, *Tebyînü'l Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dakâik*, Darü'l-Kütübî'l İslâmî, Kahire, 1313, I, 321

³⁹² İbn Abidin, *a.g.e.*, II, 420

³⁹³ İbn Nüceym, *a.g.e.*, II, 145; İbn Abidin, *a.g.e.*, II, 126

³⁹⁴ Nevevî, *Mecmû'*, IV, 322

ruhsatlarından faydalanamazlar. Gemi mürettebatının, ailesi ile beraber olup olmaması da bu durumu değiştirmez.³⁹⁵

Sonuç olarak: Hangi vasıta ile olursa olsun, kişinin sefer mesafesi bir yere birkaç defa gitmesi ile her gün gidip gelmesi arasında hüküm açısından bir farklılık yoktur. Bu durumda olan herkes, namazların kasrı ve cem edilmesi gibi ve daha birçok sefer ruhsatlarından yararlanma hakkına sahiptir ve bu, ulemanın çoğunluğuna göre da men olunamaz.

Sürekli yolculuk sebebiyle oruç tutmak meselesine gelince; bu durumda olanlar, namaz ve diğer sefer ruhsatlarından yararlanabildikleri gibi oruç tutmak ve tutmamak hususunda da muhayyerdirler. Tutamadıkları gün sayısınca farz olan orucu daha sonra kaza ederler. Ancak tutamadığı gün sayısınca orucu kaza etmek için yolculuk dışında zamanı olmayanların durumunu hastaya kıyas etmekle ilgili olarak klasik fıkıh kitaplarımızda bir bilgiye rastlayamadık. Bu durumda olanlar; ya Ramazanorucunu sefer esnasında eda edecekler ya da tutamadıkları oruçları, sefer esnasında ve oruç tutmaya en münasip zamanlarda kaza edecekler.

7. SEFER ADÂBI VE MESNÛN DUÂLAR

Yolculuk esnasında Peygamberefendimizin yapmaya dikkat ettikleri hususlara dikkat ve ümmetine bu husustaki tavsiyeleri ile yaptığı duaları yapmaya özen göstermek adaptandır. şimdi de tezimizi bu hususlarla tezyin ederek bitirelim.

Hz. Peygamber (s.a.v.) yolculukla ilgili; eğer mümkünse tek başına yolculuğa çıkılmamasını,³⁹⁶ iki ve daha fazla kişi olunduğunda da birinin lider olarak seçilmesini,³⁹⁷ yolculuk esnasında yardımlaşmayı ve birbirinin ihtiyacının giderilmesini³⁹⁸ bizlere tavsiye ederlerdi. Acil bir durum yoksa perşembe günleri yola çıkılmasını,³⁹⁹ sıcak günler için “*Gece yolculuğunu tercih ediniz. Zira geceleyin yeryüzü dürülür*”⁴⁰⁰ buyurarak gece serinliğinde daha fazla yol alabilmenin mümkün olduğunu ima ederlerdi. Ayrıca “*Yolculuk azaptan bir parçadır. Doğru dürüst yiyip içmekten ve uyumaktan sizi alıkor. Herhangi biriniz işini bitirince, evine dönmekte*

³⁹⁵ Bahûtî, *a.g.e.*, I, 514

³⁹⁶ Buhârî, *Cihâd*, 776

³⁹⁷ Ebu Dâvûd, *Cihâd*, 80

³⁹⁸ Müslim, *Meğâz*, 4492

³⁹⁹ Buhârî, *Cihâd*, 104

⁴⁰⁰ Ebu Dâvûd, *Cihâd*, 57

acele etsin”⁴⁰¹ buyurur, eve dönüşte de mümkünse gece vakti gelmemeyi tavsiye ederlerdi.⁴⁰²

H. Peygamber (s.a.v), “*Üç kişinin duası reddolunmaz. Bunlardan biri de misafirin duasıdır*”⁴⁰³ buyurarak yola çıkacak kimseleri dua etmeye teşvik ederlerdi. Peygamberimiz (s.a.v), evden çıkarken geride kalanlarla vedalaşır ve şöyle derdi: “*Allah'ım! Senin rızâna yöneldim ve Sana güvendim. Allah'ım, önemsemişim ve önemsemediğim şeylerden beni koru. Allah'ım, bana takvayı azık yap ve benim günahımı bağışla. Ben her nereye yönelirsem, beni hayra yönelt.*”⁴⁰⁴

Yolculuğa çıkmak için bineğine bindiğinde: “*Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz; yoksa biz buna güç yetiremezdik. Biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz. Ey Allahım! Biz, bu yolculuğumuzda senden iyilik ve takvâ, bir de hoşnut olacağın ameller işlemeyi nasip etmeni dileriz. Ey Allahım! Bu yolculuğumuzu kolay kıl ve uzağını yakın et! Ey Allahım! Seferde yardımcı, geride çoluk çocuğu koruyucu sensin. Ey Allahım! Yolculuğun zorluklarından, üzücü şeylerle karşılaşmaktan ve dönüşte malımızda, çoluk çocuğumuzda kötü haller görmekten Sana sığınırım.*”⁴⁰⁵ Başka bir duasında da: “*Yolculuğun güçlüklerinden, üzücü manzaralarla karşılaşmaktan, iyiye kötü olmaktan, mazlumun bedduasından ve dönüşte mal ve çoluk çocuğu kötü hallerde bulmaktan Allah'a sığınırım*”⁴⁰⁶ derdi.

Resûlullah (s.a.v.) yolculuk dönüşü Medine'yi gördüğünde “*Allah'ım, burada karar kılmayı bize nasip et ve güzel rızık ver*” derdi.⁴⁰⁷ Evine girdiği vakit: “*Yolculuktan dönüyor, tevbe ediyor, ibadet ediyor ve Rabbimize hamd ediyoruz*”⁴⁰⁸ diye dua ederdi.

⁴⁰¹ Buhârî, *Umre*, 40

⁴⁰² Buhârî, *Nikâh*, 121

⁴⁰³ Nevevî, *el-Ezkâr*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2004, 223

⁴⁰⁴ Nevevî, *Ezkâr*, 219.

⁴⁰⁵ Müslim, *Hac*, 425.

⁴⁰⁶ Müslim, *Hac*, 426.

⁴⁰⁷ Nevevî, *el-Ezkâr*, 228.

⁴⁰⁸ Müslim, *Hac*, 429.

SONUÇ

İnsanın var olduğu ilk günden itibaren başlayan, zorunlu ve temelli göç ile farklı amaçlar uğruna gerçekleştirilip yurda ve sılaya geri dönmek üzere tasarlanmış gönüllü seyahatler, dün olduğu gibi bugün de değişen sebep ve vasıtalarla insanlığın maslahat icabı başvurduğu bir eylem olarak karşımızda duruyor.

Kuranda ki ifadesi ile “إِهْبُطُوا” , “İnin”⁴⁰⁹ emri fermanı ile cennetten dünyaya ilk zorunlu göçün gerçekleşmiş olduğunu hepimiz biliyoruz. Bulundukları yerde inançlarının gereğini yaşayamadıklarını iddia edenlere meleklerin: “ **الم تكن ارض الله واسعة فتهاجروا فيها** ” “Allah’ın arzı geniş değil miydi? O halde sizde (başka bir yere) hicret edeydiniz?” demeleri, inancın gereği olarak da yeryüzünde zorunlu göçlerin yaşanabileceğine işaret etmektedir.

Kuranda sadece zorunlu göçten bahsedilmemekte, turistik seyahati teşvik eden ayetlere de rastlamaktayız. “ **قل سيروا في الأرض فانظروا كيف كان عاقبة المجرمين** ” “Yeryüzünde seyahat edip gezin de günaha dalanların sonunun nasıl olduğunu bir görün hele!”⁴¹⁰.

İnsanoğlunun çeşitli maksatlarla gerçekleştirmeye çalıştığı bu seyahatler, gönüllü ve istekli de olsa onu, ünsiyet ettiği yerlerden ve ülfet ettiği kişilerden ayırmakta ve bir bilinmezliğe doğru sürüklemektedir. Bir taraftan ayrılığın acısı ile kıvranan, diğer bir taraftan da kendisini nelerin beklediğini önceden kestiremediği bir maceranın içinde bulan ve bazen ikilem içinde bocalayan, zaman zaman da karşılaştığı istek dışı ve beklenmedik üzücü hadiseler karşısında hayatta kalma mücadelesi vermeye çalışan insanoğlunun, seyahatten pek de hoşlandığını söylemek mümkün değil. İnsanoğlunun büyük oranda göçebe hayatını terk edip yerleşik hayatı geçmiş olması da bunun kanıtıdır.

Ayrıca Peygamber Efendimizin (s.a.v) bizim bu tezimizi destekler mahiyette ki şu sözü de manidardır.

“*Yolculuk; insanı, (içine sine) yemekten içmekten ve uyumaktan men eden bir nevi azaptır. Sizden her kim yolculuktan maksadı hâsıl olursa evine dönmekte acele etsin.*”⁴¹¹

İslam dininin, insanoğlunun sefer veya seferberlik sebebiyle yaşadığı söz konusu sıkıntıları en aza indirmek üzere muhatap olduğu bazı şer’î yükümlülükler

⁴⁰⁹ Bakara, 2/38

⁴¹⁰ Neml, 27/69

⁴¹¹ Buhârî, *Umre*, 40; Müslim, *İmâre*, 179

hususunda onun lehine, azimetten istisnai edilmiş bazı yeni hükümler getirmiş olması, dinin yaşanılabilirliğini ispat sadedinde son derece anlamlıdır.

Biz bu tezimizde, sefer sebebi ile tanınan tüm şer'î ruhsatlarla ilgili değil, sadece namaz ve oruç ibadeti ile ilgili ruhsatlar hususunda derinleşmeye ve bir tercih yapmaya çalıştık.

Konuyu daha çok, İslam mezheplerinden Hanefî, Malikî, Şafî ve Hanbelî mezheplerine ait görüşler muvacehesinde ele almaya çalışırken, bazen de konuyu ülkemizde müntesipleri bulunan Hanefî ve Şafî mezheplerine göre sınırlandırdık ve bu tezimizde, insanlık yararına ilahi bir sadaka olarak takdim edilen sefer ruhsatlarının, ilelebet payidar olacağı kanaatine vardık.

Seferî olmanın şartları ile ilgili olarak ihtilaf edilen mesafe/süre problemine ilişkin olarak da vardığımız sonuca göre: Bir kişinin seferî olabilmesi için mesafenin mi yoksa sürenin mi esas olduğu hususunda İslam mezhepleri arasındaki tartışmaların lâfzî olduğun gördük. Çünkü seferîliği belirlerken zaman birim hesabını esas alan Hanefîler ile uzunluk birim hesabını esas alan cumhuru fukahânın yaklaşık olarak aynı değerlerde buluştuklarını mülâhaza ettik. Bir örnek vermek gerekirse; Hanefî fukahâsından Kasânî'nin beyanına göre; Hanefî fukahâsından, sefer mesafesini: her gün beş fersah hesabı ile toplam on beş fersah olarak takdir edenler de olmuştur ki,⁴¹² bu da 83.160 km. etmektedir. Bu değer, İmam-ı Şafî'nin görüşlerinden biri olan, 46 mil, 85 km. hesabına çok yakındır.⁴¹³

Eğer kabaca bir hesap yapmak gerekirse; Hanefîlerin üç gün üç gecelik yolculuk dedikleri şey; gece gündüz devam eden bir yolculuk değil. Geceleyin istirahat edilecek, sabah namazından itibaren başlayıp öğle namazına kadar olan zaman içinde normal hızla yaya veya deve yürüyüşü ile her gün en fazla altı saat süren bir yolculuktur. Bir kişi normal bir hızla bir saatte beş kilometre gidebildiğine göre: $18 \times 5 = 90$ km. eder.

Diğer üç mezhebin yaptığı hesaba göre de sefer mesafesi, 48 mildir. Bu da 88.704 km. tekabül etmektedir.

Çağımızda ulaşım aracı olarak kullanılan modern nakil vasıtalarının hız ve konfor bakımından birbirinden farklılık arz ettiği cümlelerin malumudur. Gerek seferîliği belirlerken merhalenin mi yoksa fersahın mı ölçü alınması gerektiği

⁴¹² Kasânî, a.g.e, I, 93

⁴¹³ Erkal, Mehmet, "Seferîlikle İlgili Mesafe Ölçüleri", *Seferîlik ve Hükümleri*, (12 Aralık 1994-2-3 Haziran 1995-İst.), Ensar Neşriyat, İst. 1997, 162

hususunda ve gerekse de üç gün üç gecelik mesafenin belirlenmesinde yüksek hız yapabilen araçların kat ettiği mesafenin mi yoksa normal yaya yürüyüş veya deve yürüyüşünün mü itibara alınması gerektiği hususunda Hanefî fukahasının bir uzlaşısı içinde olamadıklarını mülâhaza ettik. Merhum Elmalılı Hamdi Yazır ve bu meyanda onunla aynı görüşleri paylaşan kıymetli bazı zevatın söz konusu ettikleri: “Her bir aracın kendi mutat rotasında, kendine ait hız limitini esas alarak yolculuk mesafesini hesaplamak gerekir” şeklindeki görüşlerini, sefer ruhsatlarından yararlanmayı imkânsızlaştırdığı için terk etmenin daha doğru olacağı kanaatine vardık. Ömer Nasûhî Bilmen hoca efendinin de ifade ettiği gibi; meseleyi, merhale ile değil, fersah ile takdir etmenin, modern vasıtalarda da fersah hesabını esas almanın, yaşanan sorunları halledeceği kanaatinin⁴¹⁴ daha isabetli olduğu sonucuna vardık.

İhtilaf edilen bir diğer husus da; ikamet halindeki seferîlik süresi ile alakalıdır. Bu konu ile ilgili mezheplerin görüşlerine mesnet teşkil eden deliller içinde Hanefî mezhebinin ileri sürdükleri delillerin daha sağlam ve uygulanabilir olduğunu gördük. Çünkü sefer sebebiyle kolaylaştırma, sadece yolda ve kısa süreli molalarla sınırlı değil, yolcunun vardığı yerde yol yorgunluğunu atıp dinleneceği, işini rahatlıkla göreceği ve geri dönmek üzere hazırlık yapacağı kadar bir zaman olmalıdır ki, bu gerekçelere en uygun görüş de Hanefîlere ait olan görüştür.

Büyüyen ve her geçen gün birbiriyle birleşerek dev metropollere dönüşen büyük şehirlerde, seferin nereden itibaren başlayacağı ile ilgili olarak klasik fıkıh kitaplarımızda farklı bir bilgiye rastlayamadık. Ancak seferin, eskiden olduğu gibi bu günde şehrin bittiği noktadan itibaren başlamasında günümüz modern imkânlarına sahip insanlar için bir sorun bulunmadığı kanaatine vardık.

Bu tezimizde oruç ibadeti ile ilgili olarak da dört mezhep arasında belirgin bir fark ve ihtilaf olmadığını gördük.

Sürekli yolculuk sebebiyle orucu zamanında tutamayanların, hastaya kıyasla tutamadıkları oruçlar yerine fidye verip veremeyecekleri ile ilgili olarak da yine klasik fıkıh kitaplarımızda bir bilgiye rastlayamadık. Ancak sorunun sorun edildiği kadar büyük olmadığını ve bunun, içtihat etmeyi gerekli kılacak bir ciddiyeti haiz olmayıp, aksine bu durumun, orucun ehemmiyeti ve karşılığında elde edilecek manevi kazançla ilgili olarak mükelleflere yönelik gerekli bilgilendirme ve şuurlandırma faaliyetlerinin eksikliğinden kaynaklandığı sonucuna vardık.

⁴¹⁴ Bilmen, Ömer Nasûhî, Büyük İslam İlmihali, 176-177, 252.nci paragraf.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb Arnavût ve Diğerleri, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1999
- Askalânî, İbn-i Hacer, *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Darü'l-Marife, Beyrût, 1379
- Aynî, Bedrettin, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, yyy. 2006
- Azîm Âbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak, *Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Darü'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrût, 1415
- Bâcî, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyub, *Münteka Şerhu Muvatta-i Malik*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 2005
- Bahûtî, Mansûr b. Yunus b. İdrîs, *Keşfü'l-Kına' an Metni'l-İkna'*, Thk. Hilal Musaylihi, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1402
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed bin el-Huseyn bin Ali bin Musa, *Sünenü'l-Beyhakî el-Kübrâ*, Mektebetü'd-Dâri'l-Bâz, Mekke-i Mükerreme, 1994
- Cassâs Ebu Bekir Ahmed b. Ali, *Ahkamü'l-Kuran*, Dar-ü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1996
- Cevziyye, İbnü'l-Kayyim, Muhammed bin Ebî Bekr bin Eyyûb bin Sa'd Şemsü'd-Dîn, *Zâdü'l-Maâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, Mektebetü'l-Menâr el-İslamî, Kuveyt, 1994
- Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Tâ'rifât*, yyy. tsz.
- Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dînî Konular*, Ensar Neşriyat, İst. 2007
- Darekutnî, Ali b. Ömer Ebu'l-Hasan, *Sünen*, Thk. Abdullah Hâşim el-Yemânî, Darü'l-Ma'rife, Beyrût, 1966
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed el-Advî, *Şerhu'l-Kebîr*, yyy. tsz.
- Desûkî, Muhammed Arrafe, *Haşiyetu'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr*, Thk. Muhammed Alîş, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn, *İrvâü'l-Ğalîl fî Tahrîci Ehâdîsi Menâri's-Sebîl*, Mektebetü'l-İslamî, Beyrût, 1985
- Fetâvâ-i Hindiyeye, Akçağ Yayınları, Ankara, tsz.
- Habibu'r-Rahmân el-A'zamî, *Müsafîr Emme Mukîmîne*, Mektebetü'l-İslamî, Beyrût, 1403
- Hallak, Muhammed Subhî, *İdâhâtü'l-Asriyye li'l-Makâyîsi ve'l-Mekâyîli ve'l-Evzânî's-Şerîyye*, yyy. tsz.

- Haskefî, Alâeddin, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Dürrü'l-Muhtâr Şerhü Tenvîrü'l-Ebsâr*, yyy, tsz.
- Hattâbi, Ebû Süleyman, Ahmed b. Muhammed, *Me'âlimü's-Sünen fî Şerhi Sünen-i Ebî Dâvûd*, Matbaatü'l-İlmiyye, Halep, 1932
- Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay. Ank. 2007
- Humeydî, Ebu Abdullah, Muhammed b. Fetûh, *el-Cem'u beyne's-Sahîhayni'l-Buhâri ve Müslim*, Thk. Dr. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Dar-ü İbn-i Hazm, Lübnan, 2002
- Huraşî, Muhammed b. Abdullah Mâlikî, *Şerhü Muhtasar-ı Halil*, Muhammed Efendi Mustafa Matbaası, Mısır, 1306
- Itr, Nüreddîn, *Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs*, Dârü'l-Fıkr, Şam, 1997
- İbn Abidin, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz b. Ahmed b. Abdürrahîm b. Necmeddîn b. Muhammed Salâhuddîn, *Hâşiyetü Raddi'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l Muhtâr Şerhu Tenvîrü'l-Ebsâr*, Darü'l-Fıkr, Beyrût, 2000
- İbn Abdil-Berr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh, *el-İstizkâr el-Cami' li Mezâhibi fukahai'l-Emsâr*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2001
- _____, *el-Kâfî fî Fıkhı Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, Thk. Muhammed Muhammed Ahyed, Mektebetü'r-Riyad, Riyad, 1980
- İbn Arabî, Muhammed b. Abdillâh el-Endelûsî, *Ahkâmü'l Kur'an*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmî, tsz.
- İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekir Abdullah bin Muhammed, *Musannef-i İbn-i Ebî Şeybe*, Dârü Kurtubâ, Beyrût, 2006
- İbn Esîr, Mecdü'd-Dîn Ebü's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *Câmiü'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Rasûl*, Thk. Abdulkadir Arnavût, Mektebetü Dâri'l-Beyan, Dimaşk, 1971
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed el-Endelûsî, *Muhalla bi'l-Âsâr Şerhü'l-Mücellâ bi'l-İhtisar*, Darü'l-Fıkr, Beyrût, tsz.
- Ebu Bekr Abdurrazzak b. Hümam es-Sanânî, *Musannef Abdurrazzak*, Thk. Habibu'r-Rahmân el-A'zamî, Mektebetü'l-İslamî, Beyrût, 1403
- İbn Hümâm, Kemalettin Muhammed bin Abdulvâhit es-Sivâsî, *Şerhü Fethü'l-Kadîr*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah bin Ahmed bin Muhammed bin Kudâme & Ebu Ömer Muhammed bin Ahmed bin Kudâme el-Makdisî, , *el-Muğnî ve Yelîhi Şerhü'l-Kebîr*, Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, tsz.

- İbn Kesir, İsmail b. Ömer Ebu'l-Fida, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1992
- İbn-i Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, Dârü'l-Fikr, Beyrût, tsz.
- İbn-i Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânü'l-Arap*, Daru's-Sader, Beyrût, tsz.
- İbn-i Mehrân Ebû Naim Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Musa el-İsbehânî, *Marifetü's-Sahabe*, Dârü'l-Vatan, Riyad, 1998
- İbn-i Mülakkîn, *Hülâsatü'l-Bedrü'l-Münîr*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1410
- İmam Şafîî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993
- İbn-i Münzir, Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim en-Nisâbü'rî, *el-İşrâf alâ mezâhibi'l-Ulemâ*, Thk. Dr. Ebu Hammâd Sağîr Ahmed el-Ensârî, Mektebetü Mekke es-Sekâfiyye, 2004
- _____, *el-Evsat fî's-Sünen ve'l-İcma' ve'l-İhtilâf*, Dâr-u Taybe, Riyad, 1991
- İbn-i Nüceym, Zeynüddîn Ömer b. İbrâhim el-Mısırî, *Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dakâik*, Darü'l-Marife, Beyrût, tsz.
- İbn-i Raf'a, Ebu Abbas Necmeddin el-Ensârî, *Kitabü'l-İdâh ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâli ve'l-Mizân*, Dârü'l-Fikr, Dimaşk, 1980
- İbn Rüşd, el-Hâfid, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Matbâatü'l-İstikâme, Mısır, tsz.
- İbn-i Teymiye, Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdü'l-Halîm el-Harrânî, *Mecmuu'l-Fetâvâ*, Thk. Enverü'l-Bâz, Darü'l-Vefâ, Cidde, 2005
- İmam Muhammed, *Muvatta-ı Mâlik*, Dârü'l-Kalem, Şam, 1991
- Karagöz, İsmail, *Namazların Kısaltılarak ve Birleştirilerek Kılınması (Seferilik ve Hükümleri)*, Hakses Yayınları, Ank. 1999
- Kâsânî, Alaeddin Ebu Bekr Mes'ûd bin Ahmed, *Bedaiü's-Sanaî fî Tertîbi's-Şerâi'*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1986
- Kûmî, Nizameddin Hasan b. Muhammed b. Hüseyin Nisâbü'rî, *Ğarâibü'l-Kur'an ve Reğâibü'l-Furkân*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1996
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferah el-Ensârî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Darü'l-Fikr, tsz.
- Mâlik bin Enes, *Muvatta*, Thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Müessesetü Zâhid bin Sultan, 2004
- _____, *Muvatta-ı İmam Malik, Rivayeti Muhammed b. Hasan*, Thk. Takiyyü'd-Dîn en-Nedvî, Darü'l-Kalem, Dimaşk, 1991
- _____, *Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1994

- Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîrû'l-Merâğî*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî Matbaası, Mısır, 1946
- Merğînânî, Ebü'l-Hasan Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Darü's-Selâm, Kahire, 2000
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *El-İhtiyar li Tahlîli'l-Muhtar*, Çağrı Yayınları, İst. 1996
- Molla el-Kârî, Ali bin Sultan Muhammed *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhü Mişkâtî'l-Mesâbîh*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 2001
- Muhammed bin Muhammed İbni Emiri'l-Hâc el-Hanbelî, *Et-Takrîr ve't-Tahbîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1999
- Müslim b. Haccac Ebu'l Huseyn Kuşeyri, *Sahihu Müslim*, Thk. Salih b. Abdulaziz, Daru's-Selam, Riyad, 2000
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman, *Sünen*, Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1986
- Nevevî, *Ezkâr*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2004
- _____, *Hulasatü'l-Ahkâm fî Mühimmâtî's-Süneni ve Kavâidi'l-İslâm*, Thk. Hüseyin İsmail Cemel, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1997
- _____, *Mecmû Serhu'l-Mühezzeb*, Thk. Muhammed Necib, Mektebetü'l-İrsâd, Cidde, 1925
- _____, *Minhâc Şerhü Sahihi Müslim b. el-Haccâc*, Darü İhyâi Tûrâsil Arabî, Beyrût, 1392
- _____, *Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, 1405
- _____, *Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim*, Matbaatü'l Mısıriyye bi'l-Ezher, 1929
- Sabûnî Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefsîr*, İst. 1995
- _____, *Revâiü'l-Beyân Tefsîrû Âyâtî'l-Ahkâmi mine'l-Kur'ân*, Dersaadet Kitabevi, İst. tsz.
- Salih Âlü-Bessâm, *Teysîrû'l -Allâm Şerhü Umdeti'l-Ahkâm*, Darü'l-Meymân, Riyad, 2005
- San'anî, Muhammed b. İsmail el-Emîrû'l-Yemenî, *Sübülü's-Selâm Şerhu Bülûğî'l-Merâm*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1998
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Mebûsûl*, Thk. Halil Muhyiddîn, Darü'l-Fikr, Beyrut, 2000
- Sindî, Abdulhadi, *Haşiyetü alâ Sünen-i Nesai*, Beyrut, Daru İhyai Tûrasi'l-Arabî, tsz.

- Şafîî, Muhammed bin İdris, *Risâle*, Darü'l-Halebî, Mısır, 1940
- _____, *Ümm*, Darül Marife, Beyrut, 1393
- Şankıtî, Muhammed Emin b. Muhammed Muhtar, *Edvâü'l-Beyan fî İdâhi'l Kur'âni bi'l-Kur'an*, Dârü Âlemü'l-Fevâid, tsz.
- Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed bin el-Hasan, *Hüccetü alâ ehli'l-Medine*, Dârü Âlemi'l-Kütüb, Beyrût, 1427
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylül Evtâr min Esrâri Münteka'l-Ahbâr*, İdâretü't-Tibâati'l-Münîriyye, tsz.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hafîb *Muğni'l-Muhtâç*, Dârü'l-Fikr, Beyrût, tsz.
- Şürunbülâlî, Ebu'l-Berekât Hasan bin Ammâr bin Ali *Meraki'l-Felâh bi İmdâdi'l-Fettâh Şerh-i Nuri'l-İzâh ve Necâti'l-Ervah*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 2004
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlibî'l-Âmâlî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2000
- Tahâvî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdulmelik b. Seleme el-Ezdî, *Şerhü Meâni'l-Âsâr*, Thk. Muhammed Zührî Neccâr ve Muhammed Seyyid Câddü'l-Hak, Âlemü'l Kütüb, yyy., 1994
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizî*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Darü İhyâi't-Türâsi'l Arabî, Beyrût, tsz.
- Vehbe Zuheylî, *Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, Dârü'l-Fikr, Dımaşk, 1985
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İst. 1979
- Zebîdî, Ebû'l Abbâs Zeynü'd-Dîn Ahmed bin Abdî'l-Lâtîf eş-Şercî, *Tecridü's-Sarih li-Ahâdisi'l-Câmi's-Sahîh*, DİB Yay. Ank. 1985
- Zebîdî, Ebû Bekir b. Ali b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire Şerhu Muhtasari'l-Kuduri fî Furui'l-Hanefiyye*, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006
- Zekiyüddîn Şa'ban, *Usul-ü Fıkh*, DİB Yay. Ank. 2007
- Zerkeşî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah, *Şerhü'z-Zerkeşi alâ Muhtasari'l-Hiraki fî'l-fikhî alâ Mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2002
- Zeylaî, Cemâleddîn Ebu Muhammed Abdullah b.Yusuf, *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, Dârü'l-Kıble, Cidde, Ty.

Zeylaî, Fahrettin Osman b. Ali, *Tebyînü'l Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dakâik*, Darü'l-Kütübi'l İslâmî, Kahire, 1313 h.

Zihni Efendi, Mehmet, *Nimet-i İslâm Mufasssal İlmihâli*, Salâh Bilici Kitapevi, İstanbul, Ty.

Zürkânî, Muhammed bin Abdilbâkî bin Yusuf, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai'l-İmam Mâlik*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1411

ÖZGEÇMİŞ

1967 yılında Kahramanmaraş'ta doğdu. İlköğrenimini Osmaniye'de, Ortaöğrenimini de Osmaniye ve Elazığ İmam-Hatip Liselerinde tamamladı.1992 yılından itibaren Kahramanmaraş, Van ve Konya olmak üzere üç vilayete on bir yıl imamlık yaptı. 1995 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Meslek Yüksek Okulunda başlayan örgün yüksek öğrenimini birincilikle bitirerek, 1997 yılında Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesine dikey geçiş yaptı. Askerlik nedeniyle ara verdiği İlahiyat eğitimini 2001 yılında tamamladı. 2001 yılında başladığı Konya Selçuk Eğitim Merkezi ihtisas eğitimini 2004 başarıyla bitirdi. Aynı yıl içinde Kahramanmaraş ili Afşin ilçesine vaiz olarak atandı ve burada üç yıl vaizlik yaptı. 2005 yılında girdiği müftülük görevde yükselme sınavını kazanarak 2006 yılında Şırnak ili Uludere ilçesine müftü olarak atandı. 2006 yılı içinde Diyanet Eğitim Merkezi Eğitim Görevliliği sınavını kazanarak Harput Diyanet Eğitim Merkezine Eğitim Görevlisi olarak atandı. Halen bu görevinde çalışmakta olup, evli ve dört çocuk babasıdır

İsmet KALKAN